A.P HISTORY – TELUGU

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ చరిత్ర

INFOTHIRST

SPECIALLY MADE FOR GROUP 1 AND GROUP 2

ALL THE BEST

- క్రీ.పూ. 10,000 - క్రీ.పూ. 8,000 - పాత రాతి యుగము - కడప, కర్నూలు, గుంటూరు, నెల్లూరు, అనంతపూర్, నల్గొండ, వరంగల్, కరీంనగర్ జిల్లాలలో ఈ కాలంనాటి పనిముట్లు దొరికాయి. కడప, కర్నూలు ప్రాంతాలలో పలుగురాయి, కృష్ణానది ఉత్తరాన సున్నపురాయి అధికంగా వాడారు. డోర్నకల్ సమీపంలోని నందికనుమ (గిద్దలూరు) ప్రాంతం పాతరాతి పనిముట్లకు ప్రధాన కేంద్రం అనిపిస్తున్నది.
- క్రీ.పూ. 8,000 - క్రీ.పూ. 6,000 - సూక్ష్మ రాతి యుగము - ఈ కాలంలో చిన్నన పరిమాణం ఉన్న పనిముట్లు వాడారు. గిద్దలూరు, నాగార్జునకొండ, కొండాపూర్ ప్రాంతాలలోను, అదిలాబాద్ జిల్లాలోను ఈ కాలం అవశేషాలు లభించాయి.
- క్రీ.పూ. 6,000 - క్రీ.పూ. 2,000 - కొత్త రాతి యుగము - గిద్దలూరులోను, బళ్ళారి జిల్లా సంగనకల్లులోను ఈ కాలం అవశేషాలు లభించాయి. ఈ యుగంలో పెక్కు నూతన పరికరాలు వాడారు. పసువులను పెంచేవారు. మహబూబ్‌నగర్ జిల్లా ఉట్నూరు వద్ద పేడకుప్పలను తగలబెట్టిన మసిదిబ్బలను కనుగొన్నారు.
- క్రీ.పూ. 2,000 - క్రీ.పూ. 1,000 - రాగి యుగము - బ్రహ్మగిరి, పుదుచ్చేరిల వద్ద రాగి, కంచు పనిముట్లు లభించాయి. కర్నూలు జిల్లా పాతపాడు వద్ద అలంకరించిన మట్టి పాత్రలు లభించాయి.
- క్రీ.పూ. 1,000 - క్రీ.పూ. 500 - ఇనుప యుగము - "రాక్షసిగుళ్ళు" అనే సమాధులు ఈ కాలంలో నిర్మించారు. దాదాపు ఆంధ్రదేశం (విశాఖ మినహా) అందటా ఈ కాలం ఆనవాళ్ళు లభించాయి. తెలంగాణ ప్రాంతంలో ఇనుప పనిముట్ల తయారీ ఆధారాలు అధికంగా దొరికాయి. వ్యవసాయం అభివృద్ధి చెందింది.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

మొట్ట మొదటిగా ఆంధ్రుల ప్రస్తావన క్రీ.పూ. 1500 - క్రీ.పూ. 800 మధ్య కాలంలోదిగా భావించబడుతున్న ఐతరేయ బ్రాహ్మణంలో విశ్వామిత్రుడు, శునస్సేపుడు కధలో ఉంది. ఇక్కడ ఆంధ్రులు శబర, మూతిబ, పుండ్ర, పుళింద జాతులతో కలిసి ఆర్యావర్తం దక్షిణాన నివశిస్తున్నట్లు అర్ధం చెప్పుకోవచ్చును. మహాభారతంలో ఆంధ్రులు కౌరవుల పక్షాన ఉన్నట్లు (ఆంధ్రాశ్చ బహవః) ఉన్నది. రామాయణంలో దండకారణ్యం ఆంధ్ర-ఒరిస్సా ప్రాంతాలలోనిదంటారు. పంపా సరస్సు కొల్లేరు సరస్సని ఒక అభిప్రాయము.

క్రీ.పూ. 600 - జైన, బౌద్ధ మతాల ఆరంభం భారత దేశ చరిత్రలో ఒక ప్రభంజనం.మొదటినుండీ ఈ మతాలు ఆంధ్రదేశంలో విస్తరించాయి. ఈ కాలంలో ఉత్తర, దక్షిణ దేశాల మధ్య సంబంధం పెరిగింది. వింధ్య పర్వతాల మీదుగా ఒక మార్గము (అగస్త్యుడు చూపినది), మగధ -కళింగ -గోదావరి తీరాల ఒక మార్గము ప్రధానంగా బౌద్ధ భిక్షువులు పయనించి బోధించినవి. క్రీ.పూ. 500 - 400 - బౌద్ధ జాతక కధలలో ఆంధ్రాపధం (భీమసేన జాతకం) , ఆంధ్రనగరి (సెరివణిజ జాతకం) ప్రస్తావన ఉన్నది.

యుగ చరిత్ర ముఖ్యాంశాలు

మొట్ట మొదటిగా ఆంధ్రుల ప్రస్తావన క్రీ.పూ. 1500 - క్రీ.పూ. 800 మధ్య కాలంలోదిగా భావించబడుతున్న ఐతరేయ బ్రాహ్మణంలో విశ్వామిత్రుడు, శునస్సేపుడు కధలో ఉంది. ఇక్కడ ఆంధ్రులు శబర, మూతిబ, పుండ్ర, పుళింద జాతులతో కలిసి ఆర్యావర్తం దక్షిణాన నివశిస్తున్నట్లు అర్ధం చెప్పుకోవచ్చును. మహాభారతంలో ఆంధ్రులు కౌరవుల పక్షాన ఉన్నట్లు (ఆంధ్రాశ్చ బహవః) ఉన్నది. రామాయణంలో దండకారణ్యం ఆంధ్ర-ఒరిస్సా ప్రాంతాలలోనిదంటారు. పంపా సరస్సు కొల్లేరు సరస్సని ఒక అభిప్రాయము.

క్రీ.పూ. 600 - జైన, బౌద్ధ మతాల ఆరంభం భారత దేశ చరిత్రలో ఒక ప్రభంజనం.మొదటినుండీ ఈ మతాలు ఆంధ్రదేశంలో విస్తరించాయి. ఈ కాలంలో ఉత్తర, దక్షిణ దేశాల మధ్య సంబంధం పెరిగింది. వింధ్య పర్వతాల మీదుగా ఒక మార్గము (అగస్త్యుడు చూపినది), మగధ -కళింగ -గోదావరి తీరాల ఒక మార్గము ప్రధానంగా బౌద్ధ భిక్షువులు పయనించి బోధించినవి. క్రీ.పూ. 500 - 400 - బౌద్ధ జాతక కధలలో ఆంధ్రాపధం (భీమసేన జాతకం) , ఆంధ్రనగరి (సెరివణిజ జాతకం) ప్రస్తావన ఉన్నది.

క్రీ.పూ. 700 - 300 కాలంలో ఉత్తరాన మగధ కేంద్రంగా మహా జనపదాల పాలన. నందవంశం ఇందులోదే - క్రీ.పూ.450 మహాపద్మనందుడు కళింగపై దండయాత్ర చేశాడు. భట్టిప్రోలు శాసనం ద్వారా క్రీ.పూ. 400 నాటికి కుబ్బీరుడు (యక్షరాజు) తీరాంధ్రంలో రాజ్యం చేస్తున్నాడు. అయితే పెద్దయెత్తున ఔత్తరాహులు ఆంధ్రాపధంపై

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

దండెత్తిన ఆధారాలు లేవు. కొద్దిపాటి ఘర్షణలు జరిగి ఉండవచ్చును. క్రీ.పూ. 300 నాటికే బౌద్ధం, జైనం ఆంధ్రాపథంలో అమితంగా ఆదరణ పొందాయి.

మౌర్యకాలము క్రీ.పూ.322 - 184

చంద్ర గుప్తుడు క్రీ.పూ. 322లో మౌర్య వంశం స్థాపించాడు. అతని కాలంలోనే, షుమారుగా క్రీ.పూ.310-305 మధ్య చంద్రగుప్తుడు ఆంధ్రదేశంపై అధిపత్యం సంపాదించి ఉంటాడు. క్రీ.పూ. 300 - మెగస్తనీసు చంద్రగుప్తుని ఆస్థానంలో ఉన్న యాత్రికుడు. ఆంధ్రుల గురించి ఇలా వ్రాశాడు - "ఆంధ్రులకు 30 నగర దుర్గాలు, 10 వేల పదాతి సైన్యం, 2వేల గుర్రపు దళం, వేయి ఏనుగులు ఉన్నాయి" ప్రతిష్టానం, పొదన్యపురం, కోటిలింగాల, ధూళికట్ట, సాతానికోట, భట్టిప్రోలు, ధాన్యకటకం, తాంబ్రావ (చేబ్రోలు), నరసాల, విజయపురి - ఇవి ఆ కోటలలో కొన్ని కావచ్చును. మౌర్యులు నేరుగా కాకుండా స్థానిక రాజుల ద్వారానే పాలన సాగించినట్లనిపిస్తుంది. ఇలా దాదాపు స్వతంత్రంగా పాలిస్తున్న వారిలో శాతవాహనులు ఒకరు.

క్రీ.పూ. 272 - క్రీ.పూ.232 అశోకుని పాలన కాలం. అశోకుని 13వ శిలాశాసనం ప్రకారం ఆంధ్రులు "రాజవిషయం"లో ఉన్నారు. అశోకుని ఎర్రగుడిపాడు శాసనం ఈ కాలందే. క్రీ.పూ.400 - 200 సమయంలో బౌద్ధమతం ఆంధ్రదేశంలో అంతటా ఉచ్ఛదశలో ఉంది. ఆంధ్రుల ఏకీకరణకు మార్గం సానుకూలమయ్యింది. ఈ సమయంలో ఇనుము పరిశ్రమ, వ్యవసాయం, వాణిజ్యం బాగా అభివృద్ధి చెంది దేశం సుభిక్షమయ్యింది. ఉత్తర దేశంనుండి సింహళానికి వెళ్లేమార్గంలో ఆంధ్రదేశం ముఖ్యమైన మజిలీగా ఉండేది.

శాతవాహనులు - క్రీ.పూ.200 - క్రీ.శ.200

శాతవాహనులు ముందుగా మౌర్యుల సామంతులై సంపన్నమైన తీరాంధ్ర ప్రాంత రాజ్యాన్ని పాలించేవారు. మౌర్య సామ్రాజ్యం పతనమైన తరువాత శాతవాహనులు విశాలమైన సామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించారు. మత్స్యపురాణం ప్రకారం 29 మంది శాతవాహన రాజులు రాజ్యమేలారు. వీరి పాలన క్రీ.పూ. 2వ శతాబ్ది నుండి క్రీ.శ.2వ శతాబ్ది వరకు షుమారు 400 సంవత్సరాలు సాగింది. శాతవాహనులను శాలివాహనులు, శాతకర్ణులు, సాతవాహనులు అని కూడా అంటారు.

షుమారు క్రీ.పూ. 271-248 మధ్య సిముకుడు అనే రాజు అప్పటి ఆంధ్రరాజ్యాలనన్నింటినీ ఏకం చేసి రాజై శాతవాహనుల వంశాన్ని స్థాపించాడు. అతని మొదటి రాజధాని అమరావతి వద్ద ధరణికోట కావచ్చును.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

తరువాత మహారాష్ట్రలోని ప్రతిష్టానపురం (ఔరంగాబాద్ జిల్లాలోని పైఠాన్)కు రాజధాని మార్చబడింది. వీరిలో ఆరవ రాజైన రెండవ శాతకర్ణి (క్రీ.పూ.184) గొప్ప రాజు. ఇతడు వింధ్య పర్వతాలకు ఆవలిగా (బహుశా గంగానది వరకు) రాజ్యాన్ని విస్తరించాడు. ఇతని పాలన 56 సంవత్సరాల సుదీర్ఘకాలం సాగింది. తరువాతి కాలంలో 8 మంది ఇతర పాలకుల తరువాత సింహాసనానికి వచ్చిన మొదటి పులొమావి కాలంలో మళ్ళీ వారి సామ్రాజ్యం విస్తరించింది. ఇతని కాలంలోనే క్రీ.పూ.28లో కణ్వుల చివరి రాజైన సుశర్మను జయించి మగధను వశం చేసుకొన్నాడు. ఇలా నందులు, మౌర్యులు, శుంగులు, కణ్వులు తరువాత విశాల భారత సామ్రాజ్యాన్ని శాతవాహనులు సాధించగలిగారు.

తరువాతి కాలంలో శకుల దండయాత్రల వలన వీరి రాజ్యం తిరిగి ఆంధ్రపథంలోకి మాత్రం పరిమితమయ్యింది. మళ్ళీ క్రీ.శ.62లో అధికారానికి వచ్చిన 23వ రాజు గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి కాలంలో శాతవాహనుల ప్రాభవం తిరిగి పుంజుకుంది. పశ్చిమ క్షత్రపులను ఓడించి అంతకు ముందు కోల్పోయిన పశ్చిమ భూభాగాలను ఇతను తిరిగి చేజిక్కించుకొన్నాడు. నాసిక్ శాసనం ప్రకారం ఇతని రాజ్యంలో అసిక, అస్సక, ములక, సౌరాష్ట్ర, కుకుర, అపరాంత, అనూప, విదర్భ, అకర, అవంతి దేశాలూ మరియు వింధ్య, అచవత, పారియాత్ర, సహ్య, కన్హగిరి, సిరితన, మలయ, మహేంద్ర, శత, చకోర పర్వతాలూ ఉన్నాయి (దక్షిణ ప్రాంతమే కాక గుజరాత్, రాజస్థాన్, మధ్యప్రదేశ్, ఒరిస్సా ప్రాంతాలు). అతని రాజ్యం తూర్పు సముద్రం నుండి పశ్చిమ సముద్రం వరకు విస్తరించింది. క్రీ.శ.86లో ఇతని మరణానంతరం శాతవాహన సామ్రాజ్యం క్రమంగా క్షీణించసాగింది. తరువాత వచ్చిన రెండవ పులొమావి 28 సంవత్సరాలు రాజ్యం చేశాడు. క్రీ.శ. 128లో సింహాసనాన్ని అధిష్టించిన యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి కాలంలో శకసత్రపుల రాజు రుద్రదమనుడు ఇతనిని ఓడించి పశ్చిమ భూభాగాలను తన అదుపులోకి తెచ్చుకొన్నాడు. అయినా యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి రాజ్యం క్రీ.శ.157 వరకు సాగింది.

శాతవాహనుల కాలంలో దేశాంతర వాణిజ్యం బాగా సాగింది. తీరాంధ్ర, కళింగ ప్రాంతాలలోని అనేక రేవులు, కృష్ణా గోదావరి మధ్య ప్రాంతంలో పెక్కు నగరాలు వాణిజ్యకేంద్రాలుగా విలసిల్లాయి. చేతిపనులు అభివృద్ధి చెందాయి. రాజులు వైదిక మతాన్ని అవలంబించినా గాని బౌద్ధం కూడా వర్ధిల్లింది. రెండు మతాలనూ రాజులు ఆదరించారు. అనేక గొప్ప చైత్యాలు, స్తూపాలు, విహారాలు నిర్మింపబడ్డాయి. సాహిత్యం, శిల్పం కూడా ప్రభవించాయి. శాతవాహనులలో 17వ రాజైన హాలుడు ప్రాకృత భాషలో రచించిన గాధాసప్తశతి ఒక ముఖ్యమైన చారిత్రిక, సాహిత్య గ్రంధం. హాలుని మంత్రి గుణాఢ్యుడు "పైశాచిక" భాషలోబృహత్కధను రచించాడు. క్రీ.శ. 2వ శతాబ్దానికి శాతవాహనుల సామ్రాజ్యం పూర్తిగా పతనమయ్యింది.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఈ కాలంలో బౌద్ధమతంలో జరిగిన మరొక విశేష తత్వశాస్త్ర వికాసం ఆచార్య నాగార్జునుడు బోధించిన మహాయానం. నాగార్జునుడు యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి సమకాలీనుడు. శ్రీపర్వతంలోని గొప్ప బౌద్ధారామంలో బోధిస్తూ మహాయానాన్ని ప్రవర్తిల్లజేశాడు.

నాగార్జునుడు

కళింగులు క్రీ.పూ. 200 - క్రీ.శ.420

(క్రీ.శ. 5వ శతాబ్దంలో ఏలిన కళింగ గంగులు వేరే వంశం)

మహానది, గోదావరి నదుల ముఖ ద్వారాల మధ్య భాగాన్ని కళింగ దేశమని చెప్పవచ్చును. కళింగులు నేటి ఉత్తరాంధ్ర, ఒరిస్సా ప్రాంతాలను పాలించిన రాజులు. కొన్ని చోట్ల తెలుగు, కళింగ శబ్దాలు ఒకదానికొకటి కూడా వాడబడ్డాయి. మౌర్య చక్రవర్తి అయిన అశోకుని కళింగ యుద్ధం క్రీ.పూ.255లో జరిగింది. అది భారతదేశ చరిత్రలో ఒక ప్రధాన ఘట్టము. తరువాత అశోకుడు యుద్ధ మార్గాన్ని విడచి ధర్మాన్ని, శాంతిని ప్రధాన పాలనా విధానాలుగా చేకొన్నాడు.

ఖారవేలుడు

తొలి శాతవాహనులకు సమకాలికులుగా కళింగ దేశాన్ని ఛేది (సద) రాజులు పాలించారు. వీరిలో ప్రసిద్ధుడు ఖారవేలుడు. అశోకుని సామ్రాజ్యం క్షీణించిన తరువాత క్రీ.శ. 183లో ఖారవేలుడు కళింగ రాజయ్యాడు. మౌర్య సామ్రాజ్యంపై తిరుగుబాటు చేసిన మొదటి స్వతంత్ర కళింగ రాజు ఇతడు. పాటలీ పుత్రాన్ని పాలిస్తున్న పుష్యమిత్రుని ఓడించి మౌర్య రాజులు అంతకుముందు తీసుకువెళ్ళిన జైన విగ్రహాలను తిరిగి కళింగ రాజ్యానికి తీసుకొచ్చాడు. ఖారవేలుడు జైన మతస్థుడు. వృషభ లాంఛనుడు. సమర్ధుడైన పాలకుడు. రాజ్యవిస్తరణ చేశాడు. ఇతని రాజధాని ప్రస్తుతం శ్రీకాకుళం జిల్లా పర్లాకిమిడి వద్దనున్న ముఖలింగం. ఖారవేలునికి శాతవాహనులలో సమకాలీనుడు శాతకర్ణి. వారి మధ్య పెద్ద యుద్ధం జరిగింది. ఆ యుద్ధంలో "పిథుండ" నగరాన్ని ఖారవేలుడు నాశవం చేశాడని హథీగుంఫ శాసనం (క్రీ.పూ. 183) ద్వారా తెలుస్తుంది. అయితే ఆ యుద్ధంలో ఖారవేలుడు విజయం సాధించాడని చెప్పలేము - "శాతకర్ణిని లక్ష్యం చేయక ఖారవేలుని సైన్యాలు కణ్ణబెణ్ణానది (కృష్ణానది) వరకు పురోగమించి ముషికనగరాన్ని హడలుకొట్టినాయట." ఏమయినా తరచు కళింగుల మధ్య, శాతవాహనుల మధ్య జరిగిన యుద్ధాలవల్ల తీరాంధ్రప్రాంతం కొంత కళింగుల వశమయ్యింది.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఆంధ్రులకు చాలా నష్టం జరిగింది. పిథుడ నగగరం బహుశా "ప్రతీపాలపురం" లేదా భట్టిప్రోలు అయ్యి ఉండవచ్చును.

ఖారవేలుని తరువాత కళింగ రాజ్యం చిన్న చిన్న రాజ్యాలుగా చీలిపోయింది. క్రమంగా వారి పాలనను శాతవాహనులు అంతం చేశారు. సముద్రగుప్తుని కాలంలో ఉన్న చిన్న కళింగ రాజ్యాలు - కొత్తూరు, ఏరండపల్లి (ఆమదాలవలస), దేవరాష్ట్రం (ఎలమంచిలి), సింగుపురం (శ్రీకాకుళం, నరసన్న పేటల మధ్య), పిష్ఠపురం (పిఠాపురం).

తరువాతి కాలంలో కొంతకాలం పిష్ఠపురంలో మాఠరులు అధికారంలో ఉన్నారు (క్రీ.శ.400-450). దేవపురిలో వాసిష్ఠులు పాలించారు (300-450). మధ్యలో కొంతకాలం ఈ ప్రాంతాన్ని పృథ్వీమూల మహారాజు, అతని మూడు తరాలు పాలించారు. వీరి వంశం తెలియదు కాని వీరి రాజధాని అయిన గుణపాశపురం ప్రస్తుతం రాజోలు వద్ద అదుర్రు అని తెలుస్తున్నది. ఇతని రాజ్యం పిష్ఠపురం నుండి కొండవీటివరకు విస్తరించింది. వీరు గణనీయమైన విజయాలు సాధించారు. బ్రాహ్మణ మతాన్ని, బౌద్ధాన్ని కూడా విశేషంగా ఆదరించారు. పృథ్వీమూలుని అనంతరం పిష్ఠపురాన్ని రణదుర్జయులు ఆక్రమించి ఉంటారు.

ఇక్ష్వాకులు 225 - 300

శాతవాహనుల పతనం తరువాత వారి పూర్వ సామ్రాజ్యం చిన్నచిన్న భాగాలుగా చీలిపోయింది. మహారాష్ట్రలో అభీరులు, కర్ణాటకలో చూటుకులు పాలించారు. తీరాంధ్రప్రాంతంలో ఇక్ష్వాకులు నాగార్జునకొండ వద్ద విజయపురి రాజధానిగా 50 సంవత్సరాలు పాలించారు. ముగ్గురు లేదా నలుగురు రాజుల పాలన తెలియవస్తున్నది. వీరు తాము గౌతమ బుద్ధుని వంశానికి, శ్రీరాముని వంశానికి వారసులమని చెప్పుకొన్నారు. ఇక్ష్వాకుల వంశం గురించి పలు అభిప్రాయాలున్నవి. బహుశా వీరు ఇక్షు (చెఱకు) చిహ్నం కలిగిన కృష్ణాతీర స్థానికులు అని ఒక అభిప్రాయం.

ఇక్ష్వాకులు క్రీ.శ.225 ప్రాంతంలో విజృంభించారు. మొదటివాడైన శ్రీ ఛాంతమూలుడు (225-245) గొప్ప వీరుడు. బహుశా శాతవాహనులకు సామంతునిగా ఉండి తరువాత స్వతంత్రుడైయుండవచ్చును. ఇతడు రాజనీతిపరుడు. వివాహ సంబంధాల ద్వారా ఇతర వర్ణాలవారితోను, పొరుగు రాజ్యాలవారితోను స్నేహం పెంచుకొని రాజ్యాన్ని సుస్థిరం చేసుకొన్నాడు. ఇతని కాలంలో వైదికమతం పునరుద్ధరణ పుంజుకొంది. తరువాత

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

వీరపురుషదత్త (245-265) కాలం ఆంధ్రబౌద్ధ చరిత్రలో సువర్ణఘట్టం. అతని రాణులు ఇతర అంతఃపుర స్త్రీలు పెద్దయెత్తున బౌద్ధారామాలకు దానాలు చేశారు. ఆ కాలంలో శ్రీపర్వతం (నాగార్జునకొండ) గొప్పబౌద్ధక్షేత్రంగా విలసిల్లి దూరదేశాలనుండి యాత్రికులను ఆకర్షించింది. సింహళం, చైనా, కాష్మీరం, గాంధారం, తొసలి, వనవాస, అపరాంతం, వంగ, యవన, తమిళ దేశాలనుండి వచ్చే యాత్రికులకోసం వారు ప్రత్యేకమైన సదుపాయాలు కల్పించారు. మాహదేవుడనే బౌద్ధభిక్షువు పల్లవబొగ్గ (పలనాడు)లో చాలాకాలం ప్రచారం చేసి, 14లక్షల 60వేల మంది భిక్షువులతో కలిసి సింహళదేశం వెళ్ళాడని మహావంశం అనే బౌద్ధగ్రంధంలో ఉన్నది.

తరువాత ఎహువల ఛాంతమూలుడు (265-290) బహుశా పొరుగురాజ్యాలతో యుద్ధాలనెదుర్కొని ఉండవచ్చును. ఇతని శాసనాల్లో సంస్కృతం వాడడం మొదలయ్యింది. బహుశా ఈ కాలంలో బౌద్ధం, వైదికం ప్రాభవానికి పోటీపడిఉండవచ్చును. ఇక్ష్వాకులలో కడపటివాడైన రుద్రపురుషదత్త (290-300) పాలనాకాలంలో పల్లవులు విజయపురిపై దండెత్తి నగరాన్ని నాశనం చేసిఉంటారు.

ఇక్ష్వాకుల శాసనాలు శాతవాహనుల శాసనాలవలె అధికంగా ప్రాకృతంలోనే ఉన్నాగాని వాటిలో తెలుగు పదాల వినియోగం హెచ్చింది. సంస్కృతం కూడా చోటు చేసుకోసాగింది.

బృహత్పలాయనులు - క్రీ.శ. 275 ప్రాంతం

కొండముది శాసనం ఆధారంగా బృహత్పలాయన గోత్రానికి చెందిన జయవర్మ అనేరాజు రాజ్యం చేశాడని అతని రాజధాని "కూడూరా" (గుడివాడ వద్ద కావచ్చును) అని తెలుస్తుంది. ఇతనికి పల్లవులతో (శివస్కంద వర్మతో గాని, అంతకు ముందు రాజుతో గాని) యుద్ధం జరిగినట్లు కూడా తెలుస్తుంది. వీరి వంశం గురించిన ఇతర వివరాలు తెలియడం లేదు.

అనందగోత్రులు క్రీ.శ. 295 - 620

ఆనంద గోత్రీకులైన రాజుల రాజధాని కందారపురం. ఇది గుంటూరి జిల్లా నర్సారావుపేట వద్దనున్న చేజెర్ల, చేబ్రోలు, కంతేరు లలో ఒకటి కావచ్చును. వీరిలో దామోదరవర్మ (295-315), అత్తివర్మ (395-420), కందారరాజు (615?-620?) అనే ముగ్గురి పేర్లు మాత్రం తెలుస్తున్నాయి. వీరికి పల్లవులతో యుద్ధాలు జరిగాయి. చాళుక్యరాజు సత్యాశ్రయ పులకేశి యొక్క సేనాపతి పృథ్వీయువరాజు దండెత్తినపుడు కందారరాజు చేత ఓడిపోయాడు. కాని తరువాతి దండయాత్రలో పులకేశి తమ్ముడు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు స్థానిక రాజులందరిని

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఓడించి ఆంధ్రదేశాన్ని స్వాధీనం చేసుకొన్నాడు. తరువాత దక్షిణాంధ్రాన్ని పల్లవులు, కృష్ణామండలం ప్రాంతాన్ని శాలంకాయనులు ఆక్రమించారు.

శాలంకాయనులు 300 - 420

"శాలంకాయన" అనేది గోత్రనామము. క్రీ.శ. 130లో టాలెమీ వ్రాసిన "మైసోలియా (కృష్ణానది) దేశంలో బెన్‌గొరా (వేంగి) వద్ద ఉన్న సాలెంకీనాయ్" అంటే శాలంకాయనులే అని ఒక అభిప్రాయం ఉంది. శాలంకాయనులు పల్లవులకు సామంతులు కావచ్చును. వీరు వేంగి రాజధానిగా గోదావరి, కృష్ణా జిల్లాలను పాలించారు. వీరు ఆనంద గోత్రజులకు ఇంచుమించు సమకాలికులు. వీరికాలంలో వేంగి నగరం గొప్ప విజ్ఞానకేంద్రంగా ఉండేది. వీరు వేంగిలో చిత్రరధస్వామిని ఆరాధించారు. గుంటుపల్లెలోని ఆరామాలకు భూరి విరాళాలిచ్చారు. హస్తివర్మ క్రీ.శ.320లో విజృంభించి వేంగి ప్రాంతంలోని ఇక్ష్వాకులను ఓడించి రాజ్యపాలన ప్రారంభించి ఉండవచ్చును. సముద్ర గుప్తుని దక్షిణదేశ దండయాత్రలగురించి అలహాబాదు ప్రశస్తిలో చెప్పబడిన వైగేయిక హస్తివర్మ ఇతడే.

వీరిలో చివరి రాజు విజయనందివర్మ. అంతర్యుద్ధాలవల్ల, ఉత్తరాన పిష్ఠపురంలో మాఠరులు, కర్మరాష్ట్రంలో విష్ణుకుండినులు బలవంతులై తరచు యుద్ధాలు చేయడం వలన శాలంకాయనుల రాజ్యం పతనమయ్యింది. ఈ కాలంలో బౌద్ధం భారత దేశంలో క్షీణిస్తూ ఇతర దేశాలలో విస్తరించడం ప్రాంభమైంది.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

విష్ణుకుండినులు

శాలంకాయనుల తరువాత వేంగీదేశమును పాలించినవారు **విష్ణుకుండినులు**. సాతవాహనుల అనంతరము ఆంధ్రదేశమున అత్యధికప్రాంతము పాలించిన రాజవంశమిదియే. విష్ణుకుండినుల వంశావళిని విశేషముగా శోధించిన శంకరనారాయణ ప్రకారము క్రీ. శ. 375 నుండి వంశస్థాపకుడు ఇంద్రవర్మ 25 సంవత్సరాలు పాలించాడు. తరువాత క్రమముగ మొదటి మాధవవర్మ, (క్రీ. శ.400-422), మొదటి గోవిందవర్మ (క్రీ. శ.422-462), రెండవ మాధవవర్మ (క్రీ. శ.462-502), మొదటి విక్రమేంద్రవర్మ (క్రీ. శ.502-527), ఇంద్రభట్టారకవర్మ (క్రీ. శ.527-555), రెండవ విక్రమేంద్రభట్టారక (555-572) పాలించారు. చివరగా మొదటి విక్రమేంద్రవర్మ రెండవ పుత్రుడగు నాలుగవ మాధవవర్మ క్రీ. శ. 613 వరకు పాలించాడు

విష్ణుకుండినులలో పదునొకండు అశ్వమేధములను, క్రతుసహస్రములను, ఇతర యాగములనెన్నింటినో ఆచరించిన రెండవ మాధవవర్మ చాల గొప్పవాడు. ఇతడు వాకాటకుల తో సంబంధ బాంధవ్యములు నెరిపి రాజ్యాన్ని దృఢపర్చుకున్నాడు. ఈతనిని త్రికూట మలయాధిపతి అంటారు. గుంటూరు జిల్లాలోని కోటప్ప కొండయే త్రికూట మలయం. ఇంద్రవర్మ పూర్వదేశాధిపతులతో పెక్కు యుద్ధాలు చేసి దక్షిణ కళింగాన్ని నిలుపుకున్నాడు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఉండవల్లి గుహాలయాలు విష్ణుకుండినుల కాలంలో నిర్మించబడ్డాయి

విష్ణుకుండినుల రాజ్యము తూర్పున విశాఖపట్టణము మొదలుగ పడమట గుంటూరు వరకును, నైరుతిన గోలకొండ వరకు విస్తరించిఉన్నది. విష్ణుకుండినులు శ్రీపర్వతస్వామి భక్తులు. వీరు బహువిధములైన క్రతువులు ఆచరించారు. సంస్కృత భాషను ఆదరించారు. వైదిక సంస్కృతికి పట్టుకొమ్మలై వేదవిద్యలు పోషించారు. 'ఘటిక' అను విద్యాస్థానాలు స్థాపించారు. విష్ణుకుండినులు మతసహనము గలవారు. ప్రజలలో అప్పటికి ఆదరణపొందుచుండిన బౌద్ధమతాన్ని ఆదరించారు. బౌద్ధవిహారాలు నిర్మించి వాటికి దానాలు చేశారు. గుహాలయములు నిర్మించి గుహాలయ వాస్తువుకు ప్రోత్సాహమిచ్చారు. మొగల్రాజపురము, ఉండవల్లి గుహాలయాలు వీరు నిర్మించినవే. ఈ గుహాలయ స్థంభముల మీద పంజా ఎత్తిపెట్టిన సింహప్రతిమ ఉండుటచేత వీరు సింహలాంఛనులని పరిశోధకుల అభిప్రాయము. పలు శాసముల ప్రకారము వీరి రాజధాని శక్రాభిధానపురి నల్లగొండ మండలము తుమ్మలగూడెం వద్ద శిధిలముల రూపమున నుండి, స్థానికులచే ఇంద్రపాలగుట్ట అని పేర్కొనబడునదే శక్రాభిధానపురి అని చెప్పవచ్చును.

విష్ణుకుండినులు రాగిమలాము చేసిన ఇనుప నాణెములు వాడారు. నాణెముల మీద సూర్యగోళపు మధ్యనున్న ఏకతల దేవాయతన రూపం ముద్రించారు. భారతదేశములో ఇట్టి నాణెములు తొలుతగ ప్రవేశపెట్టినవారు విష్ణుకుండినులు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

పల్లవులు

పల్లవులు ఎచటివారు అనే ప్రశ్న చరిత్రకారులకు వివాదాస్పదమైన విషయము. సాతవాహన రాజు గౌతమీపుత్ర సాతకర్ణి 'శకపహ్లావుల'ను నిర్జించెనని నాసిక్ శాసనము తెలుపుతున్నది. దీని ఆధారముగా పల్లవులు పారశీక దేశవాసులనియు, శక-పహ్లావ-కాంభోజ జాతుల వలసలలో భాగముగా దక్షిణదేశము చేరి సాతవాహనులతో సంబంధములు నెరిపి క్రమముగా స్వతంత్రులయ్యారని చెప్పవచ్చును. శాసనములలో వీరు బ్రాహ్మణులమని, భారద్వాజ గోత్రీకులమని, బ్రహ్మక్షత్రియులమనీ చెప్పుకున్నారు. ప్రాచీన తమిళ గ్రంథాలు పల్లవులను విజాతీయులుగా పరిగణించాయి.

క్రీ. శ. రెండవ శతాబ్దిలో కాలభర్తి అనువాడు ఉత్తరదేశమునుండి వచ్చి సాతవాహనులకడ ఉద్యోగిగా చేరాడు. ఇతడు చూటు వంశీయుల కన్యను పెండ్లాడగా ఆమెవలన చూతుపల్లవుడు జన్మించాడు. చూతపల్లవుని కుమారుడు వీరకూర్చవర్మ. ఈతని మనుమడు స్కందమూలునికి పూర్వీకులవల్ల దక్షిణాంధ్ర దేశము, దానికి సమీపములోని కర్ణాట ప్రాంతములు సంక్రమించాయి. సాతవాహనుల సామ్రాజ్యము అంతరించిన తరువాత, స్కందమూలుడు ఇక్ష్వాకుల ఒత్తిడికి తాళలేక తనదేశమును దక్షిణానికి విస్తరింపదలచాడు. తన కుమారుడు కుమారవిష్ణువును కంచి పైకి పంపగా అతడు సత్యసేనుని ఓడించి కంచిని వశపర్చుకున్నాడు. స్కందమూలుని తరువాత కుమారవిష్ణువు రాజ్యమును విస్తరించి అశ్వమేధ యాగము చేశాడు. ఈ సమయములో చోళులు మరలా విజృంభించి కంచిని తిరిగి వశపరచుకొనుటకు యత్నించారు. కుమారవిష్ణు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

రెండవ కుమారుడు బుద్ధవర్మ చోళులను నిర్జించి వారి ప్రాభవాన్ని అంతరింపచేశాడు. బుద్ధవర్మ పెద్ద కుమారుడు స్కందవర్మ రాజ్యాన్ని కావేరి మొదలుగా కృష్ణానది వరకును, ప్రాక్సముద్రము మొదలుగ కుంతలపు పశ్చిమ సరిహద్దుల వరకు విస్తరించాడు. ఈ కాలమున పరాజితులైన చోళులలో పలువురు ఆంధ్ర మండలములు చేరి పల్లవరాజులకడ ఉద్యోగాలు నిర్వహించారు. వీరే తరువాతి తెలుగు చోళులకు మూలపురుషులయ్యారు.

స్కందవర్మ తరువాత బుద్ధవర్మ కుమారుడగు రెండవ కుమారవిష్ణువు రాజయ్యాడు. ఈతని తరువాత మొదటి స్కందవర్మ కుమారుడు వీరవర్మ రాజరికము గ్రహించాడు. వీరవర్మ కుమారుడు రెండవ స్కందవర్మ, అతని కుమారుడు మొదటి సింహవర్మ వరుసగా రాజ్యం చేశారు. క్రీ.శ. 300ప్రాంతమున సింహవర్మ ఇక్ష్వాకులను కూలద్రోశాడు. తరువాత పినతండ్రి విష్ణుగోపుని సాయంతో మూడవ స్కందవర్మ రాజయ్యెను. క్రీ. శ. 345లో విష్ణుగోపుడు రాజ్యము చేయాల్సివచ్చింది. ఈసమయములో ఉత్తరదేశమునుండి సముద్రగుప్తుడు దక్షిణదేశదండయాత్రకై వచ్చి శాలంకాయనులను, పలక్కడలో ఉగ్రసేనుని, తరువాత విష్ణుగోపుని జయించి తిరిగివెళ్ళాడు. క్రీ. శ. 360లో విష్ణుగోపుని మరణానంతరము ఆతని అన్న మనుమడు మొదటి నందివర్మ రాజయ్యాడు. క్రీ. శ. 383లో విష్ణుగోపుని కుమారుడు రెండవ సింహవర్మ రాజై పల్లవరాజ్యానికి పూర్వప్రతిష్ఠలు కలిగించాడు. ఈతని అనంతరము కుమారుడు రెండవ విష్ణుగోపుడు, మనుమడు మూడవ సింహవర్మ, మునిమనుమడు మూడవ విష్ణుగోపుడు, మునిమునిమనుమడు నాలుగవ సింహవర్మ క్రమముగా రాజులైరి. నాలుగవ సింహవర్మ విష్ణుకుండిన రాజులగు ఇంద్రభట్టారక వర్మ, రెండవ విక్రమేంద్ర వర్మలకు సమకాలీనుడు. క్రీ. శ. 566లో సింహవర్మను రెండవ విక్రమేంద్ర వర్మ జయించాడు. దీనితో పాకనాటికి ఉత్తరాననున్న తెలుగుదేశం విష్ణుకుండినుల వశమైనది. అదే సమయములో కళభ్రులను యోధజాతి (జైనులు) కంచిని వశముచేసుకొన్నది. పల్లవరాజన్యులు పాకనాటిలో తలదాచుకున్నారు. పల్లవ సామ్రాజ్యం అంతరించిపోయింది.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

మహాపల్లవులు

రేనాటి చో(డు)ళులు

తెలుగుదేశ చరిత్రలో రేనాటి చోళులకు ఒక విశేషమైన స్థానమున్నది. రేనాడు అని వ్యవహరింపబడిన (కడప మండలములోని పులివెందుల, అమలాపురము, ప్రొద్దుటూరు, జమ్మలమడుగు తాలూకాలు, చిత్తూరు మండలములోని మదనపల్లి, వాయల్పాడు తాలూకాలు) దేశ విభాగములో తెలుగు భాష శాసనభాషగా పరిణతి చెందింది. క్రీ. శ. ఆరవ శతాబ్దమునుండి తొమ్మిదవ శతాబ్దము వరకు చోళవంశమునకు చెందిన ఒక శాఖ ఈ ప్రాంతములో రాజ్యం చేసి క్రమంగా ఏరువ, పొత్తపి, నెల్లూరు, కొణిదెన, నిడుగల్లు, కందూరు అను ప్రాంతీయ వంశములుగా ఏర్పడ్డారు. ఏడవ శతాబ్దములో పర్యటించిన హుఎన్ చాంగ్ ప్రస్తావించిన చుళియ రాజ్యమే రేనాటి చోళుల రాజ్యమని చరిత్రకారుల అభిప్రాయం. మొదట 7,000 గ్రామాల పరిమితి గల రేనాటి వారి రాజ్యము పదునారవ శతాబ్దినాటికి ఉదయగిరి పెనుగొండ దుర్గముల మధ్య అధిక భాగము ఆక్రమించింది.

చాళుక్యులు

చాళుక్యులకెల్ల మూలమైనది బాదామి రాజవంశము. క్రీస్తు శకము 6వ శతాబ్దమధ్యమున మొదటి పులకేశి బాదామి కోట జయించి చాళుక్యరాజ్యము స్థాపించాడు. చాళుక్యుల పుట్టుపూర్వోత్తరాలు వివాదాస్పదమైనవి. వీరు తొలుత విజయపురి ఇక్ష్వాకు రాజులకడ సామంతులుగా వుండి రాయలసీమ ప్రాంతమములోని చాళుక్యవిషయమును పరిపాలించారు. 2వ శతాబ్దినాటి ఒక శాసనములో 'కండచిలికి రెమ్మనక' అనువాడు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఇక్ష్వాకుల సామంతుడని వున్నది. వీరు తూర్పుననున్న పల్లవుల ధాటికి తాళలేక కర్ణాట రాజ్యము ప్రవేశించి కదంబులనోడించి ఒకమహాసామ్రాజ్యసంభూతులైరి. 624సంవత్సరములో పులకేశి వేంగి, కళింగరాజ్యములు జయించి తనతమ్ముడైన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని వేంగిలో పట్టాభిషిక్తుని గావించి కమ్మనాటివైపు మరలి చిరకాలశత్రువులగు పల్లవులను దక్షిణమునకు తరిమివేశాడు. 755లో చాళుక్యసామ్రాజ్యమంతరించువరకు పల్లవులతో ఎడతెగని యుద్ధాలు సాగాయి. ఆంధ్రదేశములో మాత్రము తూర్పు చాళుక్యులపేర 1076 వరకు స్థిరముగా పాలించారు.

తూర్పు చాళుక్యుల రాజ్య అవతరణ

ప్రసిద్ధి గాంచిన బాదామి చాళుక్య రాజైన రెండవ పులకేసి (క్రీ.శ.608–644) తూర్పు దక్కన్ ప్రదేశాన్ని (ఇప్పటి ఆంధ్ర ప్రదేశ్ రాష్ట్రంలోని కోస్తా జిల్లాలను) క్రీ.శ. 616 సంవత్సరంలో, విష్ణుకుండినుని ఓడించి, తన అధీనంలోకి తీసుకొన్నాడు. రెండవ పులకేసి తన సోదరుడైన కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడిని అక్కడ తన ప్రతినిధిగా నియమించాడు. రెండవ పులకేసి మరణించాక ఈ ప్రాంతం యొక్క ప్రాతినిధ్యం పెరిగి ఒక స్వతంత్ర వేంగి సామ్రాజ్యంగా పరిణితి చెందింది. క్రీ.శ.641-705 మధ్య తూర్పు చాళుక్య పరిపాలనలో మొదటి జయసింహ మరియు మంగి యువరాజు తప్పితే మిగతా రాజుల పరిపాలన కాలం చాల తక్కువగా ఉన్నది. తరువాతి కాలంలో కుటుంబ కలహాల వల్ల పరిపాలన మరింత క్షీణించింది. అప్పుడు రాష్ట్రకూటులు మరియు పశ్చిమ బాదామి చాళుక్యులు వేంగి సామ్రాజ్యాన్ని ఆక్రమించారు. మూడవ గుణగ విజయాదిత్యుని పాలనలో అప్పటి రాష్ట్రకూట రాజు అమోఘవర్షునితో కుదుర్చుకున్న ఒప్పందం వల్ల మూడవ విజయాదిత్యుడు రాష్ట్రకూటులకు సామంత రాజుగా ఉన్నాడు. అమోఘవర్షుడు మరణించిన తరువాత మూడవ విజయాదిత్యుడు తిరిగి స్వాతంత్ర్యం ప్రకటించుకొన్నాడు.

పరిపాలనా యంత్రాంగం

తూర్పు చాళుక్యుల పరిపాలన ప్రారంభంలో వారి రాజ్యసభ బాదామి గణతంత్ర రాజ్య సభగా ఉండేది. తరువాతి కాలంలో రాజ్యంలో సంపదలు, సైనిక సంపత్తి ఏర్పరచుకొని వేంగి సామ్రాజ్యాన్ని ఏర్పాటు చెయ్యగలిగారు. వీరు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ప్రక్క రాజులైన చోళులు, రాష్ట్రకూటులు, పల్లవులు మరియు కళ్యాణి చాళుక్యులతోను మిత్రత్వం ఉన్నా శత్రుత్వం ఉన్నా సఖ్యతగా మెలిగేవారు. తూర్పు చాళుక్య పరిపాలన యంత్రాంగం హిందూ ధర్మశాస్త్రాన్ని అనుసరించి సప్తాంగాలతో, పద్దెనిమిది శాఖలతో ఉండేది.

1. మంత్రి
2. పురోహితుడు
3. సేనాపతి
4. యువరాజు
5. ద్వారపాలిక
6. ప్రధాని
7. అధ్యక్ష(విభాగానికి అధ్యక్షుడు) మొదలైనవి .

పరిపాలన ఏవిధంగా జరిగిందని వివరించడానికి ఆధారాలు లేవు. లభించిన ఆధారాల ప్రకారం విషయం, కొట్టం అనే రెండు ఉపవిభాగాలు ఉన్నాయని తెలుస్తోంది. ఇవి కమ్మకొట్టం లేదా కమ్మనాడు మరియు బోయ కొట్టం. రాజ్యంలో దానంగా ఇవ్వబడిన కానుకలు మరియు గ్రామాల వివరాలు రాజ్యప్రకటన కాగితాలు వ్రాసేవారు తమ రికార్డులలో వ్రాసుకొనేవారు. వీటిని నియోగి కవల్లభలు అని పిలిచేవారు వాటికి కప్పం ఉండేది కాదు. ఈ మాన్యాలను శిలాశాసనాలలో పొందు పరచేవారు. మిగిలిన గ్రామాలలో కప్పాలు వసూలు చేయడం జరిగేది. వంశపారపర్యంగా వచ్చే ఆస్తి వల్ల, బయటి వారు ఆక్రమించుకోవడం వల్ల భూముల మీద తరచూ గొడవలు జరుగుతూ ఉండేవి. రాజ్యం చిన్న చిన్న విభాగాలుగా విభజించబడింది. వీటిలో ముఖ్యమైనవి ఎలమంచిలి, పిఠాపురం ముదిగొండ. ఈ విభాగాల వారిలో ముఖ్యమైన క్షత్రియ రాజులైన కోన హైహయులు, హైహేయులు, కాలచూరి, కోట,ఛాగి,పరిచ్ఛేద, వంశజులతో తూర్పు చాళుక్య రాజులకు వివాహ సంబంధాలు ఉండేవి. వెలనాడు, కొండ అదమటి, మొదలైన క్షత్రియులు కాని వంశాల వారితో కూడా వివాహ సంబంధాలు ఉండేవి.

సమాజం

వేంగి సామ్రాజ్యంలోని ప్రజలు అభ్యుదయ భావాలు కలిగినవారు. తూర్పు చాళుక్యుల రాజ్యం విస్తరించాక హుయాన్ త్సాంగ్ అనే చైనా యాత్రికుడు రాజ్యం అంతా తిరిగి అక్కడి ప్రజల గురించి ఉదాత్త స్వభావం కలవారని, నల్లటి ఛాయ కలిగిన వారని, కళలు అంటే అత్యంత ప్రీతి కలిగిన వారని వ్రాసుకొన్నాడు. సమాజంలోని ప్రజలు వంశ పారంపర్యంగా వర్ణాశ్రమ ధర్మాన్ని పాటించేవారు. ముందు నిరాకరించినా బౌద్ధులు,

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

జైనులు కూడా వర్ణాలు పాటించేవారు.చాళుక్యులు క్షత్రియ కులస్తులు.వీరు తమిళులైన చోళులను వివాహాలు చేసుకున్నారు. కాక బోయ, సరవర అనే తెగలు కూడా ఉండేవి. చతుర్వర్ణాలు : బ్రాహ్మణులు సమాజంలో గౌరవాన్ని అనుభవించారు. వీరు శాస్త్రాలు, వేదాలలో ప్రావీణ్యత కలిగినవారు. వీరికి రాజులు భూములు, నిధులు విరాళంగా ఇచ్చేవారు. వీరు పరిపాలన యంత్రాంగంలో మంత్రుల వంటి పెద్ద పెద్ద ఉద్యోగాలు అనుభవించేవారు. కొంత మంది బ్రాహ్మణులు సైన్యంలో చేరి ఉన్నత పదవులు అనుభవించారు. క్షత్రియులు పరిపాలనా వర్గానికి చెందిన వారు. వీరికి యుద్ధమంటే ఉన్న ప్రీతి వల్ల రెండు శతాబ్దాలపాటు యుద్ధాలు జరిగాయి. వైశ్యులు: ఈ వర్ణానికి చెందినవారి హస్తాలలో వర్తకం అభివృద్ధి చెందింది. వీరి సంఘం చాలా శక్తి వంతమైన సంఘంగా పెనుగొండ వద్ద ఉండేది. దీనికి 17 శాఖలు ఉండేవి. సమాజ కార్యకలాపాలు చూడడానికి సమయ మంత్రి ఉండేవాడు. శూద్రులు: ఈ వర్ణం వారు సమాజంలో అధిక సంఖ్యలో ఉండేవారు. వీరిలో మళ్ళీ వివిధ తెగలు ఉండేవి. సైన్యములో వీరికి ఉద్యోగాలు కల్పించబడేవి. ప్రతిభ చూపిన వారికి రాజ్యంలో సామంత రాజుల లేదా మాండలికుల హోదా కల్పించబడేది.

మతాలు - వాటి ఆదరణ

శాతవాహనుల కాలంలో ప్రబలంగా ఉన్న బౌద్ధ మతం చాళుక్యుల కాలానికి క్షీణించింది. బౌద్ధాశ్రమాలు నిర్మానుష్యంగా ఉండేవి. బౌద్ధ స్థూపాల వద్ద నివాసం ఏర్పాటు చేసుకొన్న వారు ఆ స్థూపాలను అంటిపెట్టుకొని ఉండేవారు. అప్పటి చైనా రాయబారి హుయాన్ త్సాంగ్ అందించిన ఆధారాల ప్రకారం 20 బౌద్ధాశ్రమాలు, ప్రతి ఆశ్రమంలోను 3000 బౌద్ధ సన్యాసులు నివసించేవారు. బౌద్ధ మతం క్షీణించినా జైనమతం ప్రజల ఆదరణ కలిగి ఉన్నది. ఈ విషయం ఆంధ్ర రాష్ట్రంలోని గ్రామాలలో శిధిలమైన విగ్రహాలు చూస్తే తెలుస్తుంది. తూర్పుచాళుక్య రాజులు జైన దేవాలయాలకు నిధులు, విరాళాలు ఇచ్చేవారని శిలాశాసనాల ఆధారంగా తెలుస్తున్నది. కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు, మూడవ విష్ణువర్ధనుడు, రెండవ అమ్మ జైన మతాన్ని ఆదరించారని తెలుస్తోంది. విమలాదిత్యుడు, మహావీరుని నియమాలను పాటించాడని తెలుస్తోంది. అప్పట్లో విజయవాడ, జెనుపాడు,పెనుగొండ, మునుగొండ ప్రసిద్ధ జైన క్షేత్రాలు. హిందూ మతం చాళుక్యుల పరిపాలన కాలంలో రాజ్య మతం. హిందూ మతంలోని రెండు విభాగాలలో వైష్ణవం కంటే శైవంకు ఆదరణ ఎక్కువగా ఉండేది. కొంతమంది రాజులు తమను తామే చక్రవర్తులుగా ప్రకటించుకొన్నారు. బౌద్ధ క్షేత్రాలు వీరి కాలంలో శైవ క్షేత్రాలుగా పరిణతి చెందాయి. తూర్పు చాళుక్య రాజులైన రెండవ విజయాదిత్యుడు, మెదటి యుద్ధమల్ల, మూడవ విజయాదిత్యుడు, మెదటి భీముడు శివాలయాలు నిర్మించడం మీద ఆసక్తి చూపారు. దేవాలయాలు దైవారాధనకే కాక నృత్యం, సంగీతం, మొదలైన కళలకు వేదికగా ఉండేవి.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

సాహిత్యం

తూర్పు చాళుక్యులు తెలుగు సాహిత్యానికి తొలిపలుకులు పలికారు. తొమ్మిదో శతాబ్దం రెండవ అర్థభాగంలో రెండవ విజయాదిత్యుని పరిపాలనాకాలంలో తెలుగులో కవిత్వం ప్రారంభం అయిందని అద్దంకి, కందుకూరులలో నున్న పాండురంగ శిలాశాసనాలు చెబుతున్నాయి. ప్రఖ్యాతి గాంచి, ప్రాచుర్యంలోకి వచ్చిన సాహిత్య కార్యకలాపాలు 11వ శతాబ్దంలో కవిత్రయంలో మొదటి వాడైన నన్నయ్య మహాభారతాన్ని తెనిగించడం ప్రారంభించేవరకు జరగలేదు.

శిల్ప సంపద

శైవం బాగా ప్రబలి ఉన్న రోజులు కావడంచేత తూర్పు చాళుక్యులు ఎక్కువగా శివాలయాలు నిర్మించడం జరిగింది. రెండవ విజయాదిత్యుడు 108 శివాలయాలు నిర్మించాడని ప్రతీతి. యుద్ధమల్ల విజయవాడలో కార్తికేయుడి దేవాలయాన్ని నిర్మించాడు. ప్రసిద్ధి చెందిన ద్రాక్షారామంలోని దేవాలయాన్ని, సామర్లకోటలోని చాళుక్య భీమేశ్వర దేవాలయాన్ని కూడా నిర్మించాడని చెబుతారు. పశ్చిమ గోదావరి జిల్లా కలిదిండిలో రాజరాజ నరేంద్రుడు మూడు స్మారక క్షేత్రాలు ఏర్పాటు చేశాడు. తూర్పు చాళుక్యులు చోళ రాజుల, చాళుక్యుల శిల్పశైలిని అనుసరించినా, వారి శిల్పశైలి విభిన్నంగా ఉన్నది. వారి శిల్పశైలి చెప్పడానికి పంచారామాలలోనున్న దేవాలయాలు, ద్రాక్షారామంలోనున్న భీమేశ్వరాలయం, బిక్కవోలులోనున్న గోలింగేశ్వర దేవాలయం నిదర్శనాలు. బిక్కవోలు లోనున్న గోలింగేశ్వర దేవాలయంలో చెక్కబడిన అర్ధనారీశ్వరుడు, శివుడు, విష్ణువు, అగ్ని, చాముండి, సూర్యుడు మొదలైన విగ్రహాలు అప్పటి శిల్పకళను చూపడానికి నిదర్శనా

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఆంధ్రాపథంలో కాకతీయుల పూర్వ రంగం

తెలంగాణ ప్రాంతంలో కాకతీయుల రాజ్యానికి అంకురార్పణ జరుగుతున్నపుడు తీరాంధ్రంలో వేంగి చాళుక్య చోళుల ప్రాభవం క్షీణదశలో ఉంది. ప్రారంభంలో తూర్పు చాళుక్యులు పశ్చిమ (బాదామి) చాళుక్యులకు సోదర సమానులు. కాని క్రమంగా దక్షిణాపథం నుండి విస్తరిస్తున్న చోళులు తీరాంధ్రాన్ని తమ అధీనంలోకి తెచ్చుకోవడానికి తూర్పు చాళుక్యులతో సంబంధాలు కలుపుకొన్నారు. ఆలా క్రీ. శ. 1076నుండి తీరాంధ్రంలో చాళుక్య చోళ యుగం ప్రారంభమై క్రీ. శ. 1200 వరకు సాగింది. వారికి, సత్యదేవుని నాయకత్వంలోని పశ్చిమ చాళుక్యులకు తరచు యుద్ధాలు జరిగాయి. దక్షిణ తీరాంధ్రంలో 11, 12 శతాబ్దాలలో వెలనాటి చోడులు గుంటూరు జిల్లా ప్రాంతంలో చోళులకు సామంతులుగా ఉంటూ పశ్చిమ చాళుక్యులను ఎదుర్కొన్నారు. క్రీ. శ. 1135లో వేంగిలో జరిగిన యుద్ధంలో గొంకయ అనే వెలనాటి చోళ నాయకుని సైన్యం చేత పశ్చిమ చాళుక్యులు తీవ్రంగా పరాజితులై ఆంధ్ర ప్రాంతంనుండి పూర్తిగా వైదొలగారు. తరువాత వెలనాటి చోళులు దక్షిణ తీరాంధ్రంలో దాదాపు స్వతంత్రులుగా పాలించారు.

తరువాత ఈ ప్రాంతాన్ని (కమ్మనాడు) అంచెలంచెలుగా కొణిదెన చోళులు, నెల్లూరు చోడులు పాలించారు. కడప ప్రాంతాన్ని రేనాటి చోళులు, కోనసీమను హైహయ రాజులు, నిడదవోలును వేంగి చాళుక్య చోళులు, కొల్లేరు ప్రాంతాన్ని తెలుగు నాయకులు, విజయవాడను చాగివారు, ధరణికోటను కోటవారు, కొండవీడును కమ్మ నాయకులు, పల్నాటిని హైహయ వంశపు రాజులు పాలిస్తుండేవారు. ఈ చిన్న చిన్న రాజ్యాల మధ్య తగాదాలు వైషమ్యాలు సర్వ సాధారణం. క్రీ. శ. 1176-1182 మధ్యకాలంలో కారంపూడి వద్ద జరిగిన పల్నాటి యుద్ధం అప్పటి మత సాంప్రదాయాల మధ్య (శైవులు, వైష్ణవులు), కులాల మధ్య, జ్ఞాతుల మధ్య (నలగామరాజు, మలిదేవరాజు) జరిగిన పెద్ద పోరు. దాదాపు అందరు రాజులూ ఈ యుద్ధంలో ఏదో ఒక పక్షంలో పాలు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

పంచుకొన్నారు. ఇందులో జరిగిన అపారమైన జన, ఆస్తి నష్టం వల్ల తీరాంధ్ర రాజ్యాలన్నీ శక్తిహీనములయ్యాయి. సమాజం కకావికలయ్యింది. బలం కలిగిన పాలకులు లేకపోతే జరిగే కష్టం ప్రజలకు అవగతమయ్యింది. అరాచకాన్ని అంతం చేసే ప్రభువులకు అది అదనైన సమయం. ఈ పరిస్థితిలో ఓరుగల్లు కాకతీయులకు రాజులందరినీ ఓడించడం అంత కష్టం కాలేదు. ఆంధ్ర దేశాన్ని తమ పాలనలో ఐక్యం చేసే అవకాశం వారికి లభించింది.

తెలంగాణా ప్రాంతం ఆ సమయంలో స్వతంత్ర రాజుల పాలనలో లేదు. కొన్ని భాగాలు పశ్చిమ చాళుక్యుల అధీనంలోను, కొన్ని భాగాలు రాష్ట్రకూటుల అధీనంలోను, కొన్ని భాగాలు వేంగి చాళిక్యుల అధీనంలోను ఉన్న సామంతరాజుల పాలనలో ఉండేవి. ముఖ్యంగా వేంగి చాళుక్యులకు, రాష్ట్రకూటులకు మధ్య ఎడ తెరపి లేకుండా అనేక యుద్ధాలు జరిగాయి. తెలంగాణా లోని వివిధ ప్రాంతాలు పాలకుల మధ్యలో చేతులు మారుతుండేవి. ఇలా దాదాపు ఐదు వందల యేండ్లు తెలంగాణలో స్వతంత్ర రాజ్యం లేనందున అక్కడ ఆర్ధిక, సాంస్కృతిక ప్రగతి కుంటువడింది.

క్రీ. శ. 950 - 1100 మధ్య కాలంలో కాకతీయుల పూర్వీకులు రాష్ట్రకూటులకు, లేదా పశ్చిమ చాళుక్యులకు లేదా తూర్పు చాళుక్యులకు (దశలను బట్టి) సామంతులుగా, ఉద్యోగులుగా ఉండేవారు. క్రీ. శ. 934-945 మధ్య మధిర, మానుకోటలను పాలించిన కాకర్త్య గుండన రాష్ట్రకూటులకు ప్రతినిధి. రాష్ట్రకూటులకు, వేంగి రాజులకు మధ్య జరిగిన యుద్ధాలలో ప్రశంసనీయమైన పాత్ర వహించి, తన ప్రభువు ప్రోత్సాహంతో రాజ్యాన్ని ఏర్పరచుకొన్నాడు. అతని వంశస్తులు ప్రోలరాజు, బేతరాజు, రెండవ ప్రోలరాజు క్రమంగా తెలంగాణా ప్రాంతంలో పశ్చిమ చాళుక్యుల పాలనను అంతమొందించ గలిగారు. తరువాత కాకతీయుల పాలన తీరాంధ్రానికి విస్తరించింది.

కాకతీయుల పుట్టుపూర్వోత్తరాలు

కాకతీయుల పుట్టుపూర్వోత్తరాలు వివాదాస్పదము. వీరునూ చాళుక్యుల వలెనే కర్ణాట దేశమునకు చెందినవారని ఒక అభిప్రాయము.. క్రీ.శ. 950లో తూర్పు చాళుక్య రాజు వేయించిన దానార్ణవుని మాగల్లు శాసనం ప్రకారం "గుండియ రాష్ట్రకూటుని ప్రపౌత్రుడు కాకత్య గుండ్యన". (గుండియ కొడుకు ఎరియ రాష్ట్రకూటుడు. అతని కొడుకు బేతియ. అతని కొడుకు కాకత్య గుండన). ఈ "రాష్ట్రకూట" పదం ఆధారంగాను, రాష్ట్రకూటుల గరుడ లాంఛానాన్ని ధరించినందువల్లా కాకతీయులు మహారాష్ట్రములోని నాందేడ్ ప్రాంతంనుండి

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

వచ్చి తెలంగాణ ప్రాంతంలో రాజోద్యోగులుగా స్థిరపడ్డారని చరిత్రకారుడు పరబ్రహ్మ శాస్త్రి అభిప్రాయ పడ్డాడు. అయితే వీరు తమ ప్రభువుల పట్ల గౌరవపూర్వకముగా గరుడ లాంఛనాన్ని, రాష్ట్రకూట ఉద్యోగ నామాన్ని ధరించి ఉండవచ్చు. ఎందుకంటే తరువాత కాకతీయులు తూర్పు చాళుక్య రాజుల వరాహ లాంఛనాన్ని స్వీకరించారు. అంతే కాకుండా రాష్ట్రకూటులు తాము సూర్య వంశస్థులమని చెప్పుకోగా కాకతీయులు "అత్యర్కేందు కులం" వారని చెప్పబడింది. అనగా కాకతీయులు చాళుక్యులు, రాష్ట్రకూటులవలె సూర్యవంశ, చంద్రవంశ క్షత్రియులు కారు. నాల్గవ వర్గానికి చెందిన కర్షకులు (శూద్రులు, చతుర్థాన్వయులు)[6]. కాకతీయులది కొన్ని తెలుగు నాయక వంశాల మాదిరి దుర్జయ వంశము[7].

గణపతి దేవుని చెల్లెలు మైలాంబ క్రీ. శ. 1250లో వేయించిన బయ్యారం చెరువు శాసనములో కాకతీయుల వంశవృక్షం చెప్పబడినది. అందు కాకతీయులకు ఆద్యుడు వెన్న అని, వీరిది దుర్జయ వంశమని చెప్పబడింది. ఈ వంశము వారు 'కాకతీపురవల్లభ' అని చెప్పుకున్నారు. వీరు కాకతి అను దేవతను కొలిచారని లేక కాకతీపురము అను నగరమునకు సంబంధించినవారని చరిత్రకారుల అభిప్రాయము. ఓరుగంటిలో కాకతమ్మ దేవాలయము ఇప్పటికీ ఉన్నది.

కాకతీయ సామ్రాజ్యంలో మూడు ముఖ్యమైన ఘట్టాలున్నాయి.

- క్రీ. శ. 1000- 1158 - **తెలంగాణ విమోచన**: ఈ దశలో నలుగురు రాజులు పాలించారు - కాకర్త్య గుండన, మొదటి ప్రోలరాజు, రెండవ బేతరాజు మరియు రెండవ ప్రోలరాజు - ఈ సమయంలో తెలంగాణ ప్రాంతం కాకతీయుల వశమయ్యింది. తెలుగునాట పశ్చిమ చాళుక్యుల పాలన అంతమయ్యింది. ముఖ్యంగా రెండవ ప్రోలరాజు పెద్ద రాజ్యాలకు ప్రతినిధులైన నలుగురు సామంతులను ఓడించి ఈ విజయం సాధించాడు. అంతకు ముందు తీరాంధ్రంలో మాత్రమే స్వతంత్ర రాజ్యాలున్నాయి. కన్నడ ప్రాంతపు చాళుక్యులు, మహారాష్ట్రము నుండి రాష్ట్రకూటులు తీరాంధ్రంపై జరిగిన దండయాత్రలకు తెలంగాణా మార్గంగా ఉంది. కనుక తెలంగాణ ప్రాంతంలో ఆర్థిక, సాంస్కృతిక ప్రగతి కుంటుపడింది. ప్రజలలో పుట్టి కష్టసుఖాలెరిగిన కాకతీయులు సాధించిన స్వాతంత్ర్యముతో తెలంగాణ ప్రాంతంలో వ్యవసాయం, సాహిత్యం, వ్యాపారం ఊపందుకొన్నాయి. ఇప్పటికీ కాకతీయులు త్రవ్వించిన చెరువులే చాలా మండలాలలో ముఖ్య నీటివనరులు.

- క్రీ. శ. 1159 - 1261 **తీరాంధ్రంలో విజయం** : ఈ దశలో కాకతీయులు ఉత్తరాన గంజాం నుండి దక్షిణాన కంచి వరకు జయించారు. రాయలసీమ, తెలంగాణ మరియు తీరాంధ్ర ప్రాంతాలు ఒకే పాలనలోకి

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

వచ్చాయి. ఈ దశలో ముగ్గరు పాలకులున్నారు. వారిలో గణపతి దేవుడు ప్రసిద్ధుడు. ఈ కాలంలో అన్ని ప్రాంతాల వారి మధ్య సంబంధ బాంధవ్యాలు పెరిగాయి.

- క్రీ. శ. 1262 - 1323 **సామ్రాజ్య పతనం**: ఈ సమయంలో రుద్రమదేవి, ప్రతాపరుద్రుడు పాలించారు. ఇద్దరూ సమర్థులైన ప్రభువులు మరియు యుద్ధ కోవిదులు. కాని ఉప్పెనలా ముంచుకొచ్చిన ముస్లిం దండయాత్రల కారణంగా కాకతీయ సామ్రాజ్యం పతనాన్ని ఆపలేకపోయారు. వివిధ కులాల మధ్య కలహాలు ఈ పతనానికి మరింత తోడ్పడ్డాయి.

కాకతీయ సామ్రాజ్య క్రమం

క్రీ. శ. 934-945 మధ్యకాలంలో గుండయ రాష్ట్రకూటుల ప్రతినిధి (సామంత రాజు)గా మధిర, మానుకోట తాలూకాలను పాలించేవాడు. అది రాష్ట్రకూట రాజయిన రెండవ కృష్ణునకు, వేంగి రాజు మొదటి చాళుక్య భీమునకు యుద్ధాలు జరుగుతున్న సమయం. అనంతరం పెరువంగూరు యుద్ధంలో గుండయ మరణించాడు. బెజవాడను పట్టుకోవడంలో గుండన చూపిన సాహసానికి కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా రెండవ కృష్ణుడు గుండయ కుమారుడు ఎరియను ఓరుగల్లు దగ్గరలోని కురవాడికి అధిపతిగా చేశాడు. తూర్పుననున్న ముదిగొండ చాళుక్యులను నివారించుటకు ఇది ఉపయోగపడింది.ఎరియ ఓరుగల్లును (కాకతీపురము) రాజధానిగా చేసుకొని పరిపాలన చేశాడు. ఇతని మనుమడు కాకత్య గుండ్యన (ఎరియ కొడుకు బేతన కాలంలో బహుశా మళ్ళీ కురవాడిని చాళుక్యులు ఆక్రమించి ఉండవచ్చును).

దానార్ణవునికి ఆతని సోదరుడు రెండవ అమ్మరాజునకు జరిగిన ఘర్షణలో, మూడవ కృష్ణుని ప్రోద్బలముతో, దానార్ణవుడు వేంగీ సింహాసనము చేజిక్కించుకొనుటకు గుండ్యన సాయపడ్డాడు. ఆ రాజ్యాలలో చెలరేగిన కల్లోలాలను అదనుగా తీసికొని మళ్ళీ కురవాడిని తన అధీనంలోకి తెచ్చుకొని ఉండవచ్చును. అయితే ముదిగొండ చాళుక్యులకు చెందిన "విరియాల ఎర్ర భూపతి" ఒక యుద్ధంలో గుండ్యనను వధించాడు. గుండ్యన కొడుకు గరుడ బేతన చిన్న వయసులో రాజ్యం కోల్పోయి విస్సహాయుడైనాడు. ఎర్ర భూపతి భార్య కామసాని ఆ పిల్లవానిపై జాలిగొని ఓరుగల్లు రాజ్యం ఇప్పించింది. ముందు రాష్ట్రకూటుల సామంతులుగా ఉన్న కాకతీయులు ఇలా విరియాల వారి సౌహార్ద్రత్వంతో చాళుక్యుల సామంతులుగా ఓరుగల్లులో నెలకొన్నారు. బేతన క్రీ. శ. 1052 వరకు రాజ్యం చేశాడు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

బేతరాజు కుమారుడు మొదటి ప్రోలుడు (క్రీ. శ. 1052 - 1076) చాళుక్య యువరాజు ఆరవ విక్రమాదిత్యునికి సహాయపడ్డాడు. స్థానిక ప్రభువులైన అన్నయ్య, గొన్నయ్యలను నిర్జించాడు. ఈతనికి "అరికేసరి" అనే బిరుదు ఉంది. ఇతను అనుమకొండ (హనుమకొండ)ను సోమేశ్వరుడినుండి పొందాడు. ప్రోలుని కుమారుడు రెండవ బేతరాజు (క్రీ. శ. 1076 - 1108) హనుమకొండ రాజధానిగా పాలించాడు. రాష్ట్రకూటులను జయించి కొరవి మండలం, హనుమకొండ విషయం, సబ్బిరాయి మండలాలను కలిపి కాకతీయ రాజ్యాన్ని విస్తరించాడు.

ఈతని తమ్ముడు రెండవ ప్రోలరాజు (క్రీ. శ.1116 - 1157) మిక్కిలి గొప్పవాడు. చాళుక్యులు బలహీనపడిన సమయములో స్వాతంత్ర్యము ప్రకటించుకొని తెలంగాణమంతయూ రాజ్యవిస్తరణ చేశాడు. పశ్చిమ చాళుక్యుల సామంతులైన తైలప దేవుడు (మహబూబ్ నగర్, నల్గొండ జిల్లాల ప్రాంతం), గోవిందరాజు (వరంగల్ జిల్లా వేలకొండపల్లి ప్రాంతం), గుండరాజు (మంథెన ప్రాంతం), జగద్దేవుడు (వేములవాడ ప్రాంతం) అనే నలుగురు రాజులను జయించి తెలంగాణములో చాళుక్యుల పాలనను అంతం చేశాడు. ఇతడు కళ్యాణిని పాలిస్తున్న బిజ్జలుని సమకాలికుడు. బిజ్జలునికి సహకారంగా తన సేనను పంపి అతడు కళ్యాణి నగరాన్ని పశ్చిమ చాళుక్యులనుండి వశం చేసుకోవడానికి సాయపడ్డాడు. కాకతీయులు మొదట జైనులు. అప్పటివరకు తెలంగాణ ప్రాంతంలో జైన మతం బలంగా ఉంది. కాని కళ్యాణిలో బసవని నేతృత్వంలో వీరశైవం విజృంభించి ఆంధ్రదేశంలో బలం పుంజుకోసాగింది. ఉప్పెనలా వస్తున్న వీరశైవానికి తలవంచి రెండవ ప్రోలరాజు శైవాన్ని స్వీకరించాడు. ఈ సమయానుకూల చతురత వల్ల కాకతీయుల రాజ్యం మరో రెండు శతాబ్దాలు కొనసాగగలిగింది. తరువాత రెండవ ప్రోలుడు కృష్ణానదిని దాటి తీరాంధ్ర చోళులను జయించాలని యత్నించాడు. మంత్రకూటమును (నూజివీడు మండలము) పాలించుచున్న గుండని నిర్జించి తన రాజ్యములో కలుపుకున్నాడు. క్రీ. శ. 1158లో వెలనాటిపై చేసిన యుద్ధములో రాజేంద్ర చోడుని చేతిలో హతమయ్యాడు. ఈ ఘటనతో కాకతీయుల చరిత్ర మలుపు తిరిగింది.

రుద్రదేవుడు (1158 - 1195)

ప్రసిద్ధులైన కాకతీయులలో రుద్రదేవుడు మొదటివాడు. పరాక్రమ శాలి. రాజనీతి చతురుడు. ఇతనినే మొదటి ప్రతాపరుద్రుడు అని కూడా అంటారు. ఇతని అనేక శాసనాలలో అనుమకొండ శాసనం (వేయి స్తంభాలగుడి) ప్రసిద్ధమైన చారిత్రికాధారము. రుద్రదేవుడు కాకతీయుల రాజ్యాన్ని విస్తరించి సుస్థిరం చేశాడు. ప్రోలరాజు మొదలుపెట్టిన దిగ్విజయ యాత్రలను ముందుకు తీసుకెళ్ళాడు. పశ్చిమ చాళుక్యుల సార్వభౌమత్వానికి వారసుడుగా బిజ్జలుడు కాకతీయులను లొంగదీసుకోవడానికి ప్రయత్నించాడు. మరో ప్రక్క కాకతీయుల

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

విజృంభణపై అసూయాగ్రస్తులైన చాళుక్య సామంతులు కాకతీయులపై కత్తిగట్టారు. అసమానమైన రాజనీతితో వీరందరిని ఎదుర్కొని రుద్రదేవుడు కాకతీయులకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యం సాధించాడు.

మేడరాజు, దొమ్మరాజు, మైలగి దేవుడు, చోడోదయుడు వంటి చిన్న చిన్న స్థానిక రాజులను జయించాడు. తరువాత తీరాంధ్రంవైపు దృష్టి సారించాడు. క్రీ. శ. 1162లో వెలనాటిపై దండయాత్ర చేసి శ్రీశైలం, త్రిపురాంతకం ఆక్రమించుకొన్నాడు. పలనాటి యుద్ధంలో నలగామరాజుకు సాయంగా పెద్ద దళాన్ని పంపాడు. పల్నాటి యుద్ధంలో వెలనాటి చోళులు బలహీనపడిన తరువాత క్రీ. శ. 1186లో రుద్రదేవుడు ఈ ప్రాంతాన్నంతా ఆక్రమించుకొని రెండవ ప్రోలుని మరణానికి ప్రతీకారం తీర్చుకొన్నాడు. తరువాత దేవగిరి రాజైన జైతుగి తో జరిగిన యుద్ధంలో రుద్రదేవుడు మరణించాడు. రుద్రదేవుడు ఓరుగల్లును దుర్భేద్యమైన దుర్గంగా నిర్మించడం మొదలుపెట్టాడు. అనుమకొండలో దేవాలయాన్ని నిర్మించాడు. ఇతడు భాషాభిమాని. స్వయంగా కవి.

మహాదేవుడు (క్రీ. శ. 1195 - 1199)

రుద్రదేవుని సోదరుడు మహాదేవుడు దేవగిరి యాదవులపై పగసాధించవలెనని ప్రయత్నించి విఫలుడయ్యాడు. రుద్రునికి సంతానం లేనందున మహాదేవుని కొడుకు గణపతిదేవుని దత్తత తీసికొన్నాడు. బహుశా రుద్రదేవుడు మరణించినపుడే గణపతిదేవుడు దేవగిరి యాదవులకు బందీగా చిక్కి ఉంటాడు. అతనిని విడిపించే ప్రయత్నంలోనే మహాదేవుడు దేవగిరిపై దండెత్తి ఆయుద్ధంలో (ఏనుగు మీద ఉండి యుద్ధాన్ని నడిపిస్తూ) మరణించాడు. మహాదేవుడు శైవ మతాబిమాని. ధృవేశహవర పండితుడు అతని దీక్షా గురువు. మహాదేవుని మరణానంతరం క్రీ. శ. 1198లో మహాదేవుని కొడుకు (రుద్రదేవుని దత్తపుత్రుడు) గణపతి దేవుడు కాకతీయ సింహాసనాన్ని అధిష్టించాడు.

గణపతిదేవుడు (క్రీ. శ. 1199 - 1262)

గణపతి దేవుడు రాజ్యానికి రావడానికి ముందు 12 సంవత్సరాలు దేవగిరి యాదవులకు బందీగా ఉండి విడుదల చేయబడ్డాడు. ఈలోగా కాకతీయ సామంతులు చేసిన తిరుగుబాట్లను రేచర్ల రుద్రుడు అనే విశ్వాసపాత్రుడైన సేనాని అణచి రాజ్యాన్ని గణపతిదేవునికి అప్పగించాడు. గణపతిదేవుడు మహావీరుడు. దూరదృష్టి ఉన్న రాజనీతిజ్ఞుడు. అప్పటికి దక్షిణాన పాండ్యులు, పశ్చిమాన హొయసల, యాదవ రాజులు, ఉత్తరదేశంలో తురుష్కులు బలవంతులై ఆంధ్రప్రాంతాన్ని చుట్టుముట్టి ఉన్నారు. రాగల ప్రమాదాన్ని గుర్తించిన గణపతిదేవుడు ఆంధ్రదేశాన్ని ఐక్యము చేయడానికి విజయయాత్రలు ప్రారంభించాడు. అయితే ఓడిపోయిన

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

రాజులను తొలగించలేదు. వారితో సంబంధాలు కలుపుకొని వారి సామంత ప్రతిపత్తిని కొనసాగించాడు. ఈ సామంతులు కాకతీయులకు అండగా నిలిచారు.

గణపతిదేవుడు క్రీ. శ. 1212 - 1213 కాలంలో తూర్పు తీరంపై దండెత్తి కృష్ణా, గోదావరి, గుంటూరు ప్రాంతాలను స్వాధీనం చేసుకొన్నాడు. నిడదవోలు పాలకుడైన వేంగి చాళుక్య వీరభద్రునికి (క్షత్రియుడు) తన కుమార్తె రుద్రమ్మను ఇచ్చి పెండ్లి చేశాడు. రెండవ కుమార్తె గణపాంబను ధరణికోట రాజు బేతరాజుకు, సోదరి మేలాంబికను మధిర పాలకుడు రుద్రరాజుకు ఇచ్చి వివాహం చేశాడు. కమ్మనాడుకి చెందిన జాయపసేవాని ఇద్దరు చెల్లెళ్ళను (పిన్నచోడుని కుమార్తెలైన నారమ్మ, పేరమ్మ) గణపతిదేవుడు వివాహం చేసుకొన్నాడు. జాయపసేనానిని (జాయప నాయుడు) తన గజసైన్యాధ్యక్షునిగా ఓరుగల్లు తీసుకెళ్ళాడు. నెల్లూరు ప్రాంతాన్ని జయించి అక్కడి పూర్వపాలకుడైన మనుమసిద్ధికి ఇచ్చాడు. రాయలసీమ ప్రాంతాన్నంతా జయించి గంగయ సాహిణి అనే సామంత పాలకునికి అధికారం అప్పజెప్పాడు. తర్వాత కళింగ దేశంలోని గంజాం జిల్లా ఆస్కావరకు జయించాడు.

అప్పటికి కుల వ్యవస్థ, కులాల మధ్య అంతరాలు బలపడుతున్నాయి. కాని గణపతిదేవుడు అందరు కులాలతో సంబంధ బాంధవ్యాలు నెరపుకొంటూ ఈ కుల భేదాలు అంతఃకలహాలుగా మారకుండా జాగ్రత్త పడ్డాడు. జాయపసేవాని కమ్మ వంశస్తుడు. రేచర్ల రుద్రుడు పద్మనాయకుడు. చాళుక్య వీరభద్రుడు క్షత్రియుడు. నెల్లూరుకు చెందిన తిక్కన సోమయాజి ఓరుగల్లు వెళ్ళి గణపతిదేవుని ఆస్థానంలో తన మహాభారత రచన పూర్తి చేశాడు.

నెల్లూరు రాజ్యంలో కాకతీయుల జోక్యం వలన వారికి పాండ్యులతో వైరం ఏర్పడింది. పాండ్యులు రెండు సైన్యాలను పంపారు. కొప్పెరుంజింగలి నాయకత్వంలోని ఒక సైన్యం కాకతీయులతో యుద్ధంలో ఓడిపోయింది. పాండ్యుల రెండవ సైన్యం జటానర్మ నాయకత్వంలో నెల్లూరుపై దాడిచేసింది. క్రీ. శ. 1263లో ముత్తుకూరు వద్ద జరిగిన యుద్ధంలో కాకతీయ-శేవుణ సైన్యాలు ఓడిపోయాయి. ఈ యుద్ధంలో మనుమసిద్ధి మరణించాడు. నెల్లూరు రాజ్యం పాండ్యుల వశమయ్యింది. ఇది కాకతీయులకు ఘోర పరాజయం. ఇదొక్కటే గణపతిదేవుడు యుద్ధాలలో చవి చూసిన ఓటమి. అప్పటికే గణపతిదేవుడు బాగా వృద్ధుడై యున్నాడు. తరువాత ప్రతాపరుద్రుని కాలం వరకు నెల్లూరును కాకతీయులు వశపరచుకోలేకపోయారు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

గణపతిదేవుని కాలంలో ఓరుగల్లు ఆంధ్రనగరి అయ్యింది. పెక్కు తటాకాల, ఆలయాల నిర్మాణం జరిగింది. అనేక గణపవరాలు వెలిశాయి. విదేశీ వాణిజ్యం వర్ధిల్లింది. మోటుపల్లి రేవు ప్రసిద్ధిగాంచింది. శిల్ప వాస్తువు ప్రభవించింది. రామప్ప దేవాలయనిర్మాణం ఈ కాలంలో జరిగినదే.

రుద్రమదేవి (1269 - 1289)

గణపతిదేవునికి పుత్రులు లేనందున రెండవ కూతురు రుద్రమదేవికి పురుషోచిత విద్యలు నేర్పి "రుద్రదేవ మహారాజు"గా సింహాసనాన్ని అప్పగించాడు. ఆంధ్రదేశమంతటినీ ఒక స్త్రీ అసమాన ధైర్య సాహసాలతో సమర్ధవంతంగా పాలించడం వలన ఈ ఘట్టం తెలుగువారి చరిత్రలో ముఖ్యమైనది.

రుద్రమదేవి పాలనాకాలమంతా యుద్ధాలతోనే సరిపోయింది. రుద్రమదేవికి ముందుగా స్త్రీ పరిపాలన సహించని సామంతులనుండి, దాయాదులనుండి ప్రతిఘటన ఎదురయ్యింది. అదే సమయంలో దేవగిరి యాదవరాజు దండెత్తి వచ్చాడు. ఈ రెండు విపత్తులనూ ఆమె సమర్ధవంతంగా ఎదుర్కొంది. ఈ పోరాటాలలో ఆమెకు బాసటగా నిలిచిన సేనానులు చరిత్రలో చిరస్మరణీయులయ్యారు. వారిలో కొందరు - గోన గన్నారెడ్డి, రేచర్ల ప్రసాదాదిత్యుడు (వెలమ), రుద్రనాయకుడు (కమ్మ), జన్నిగదేవుడు (కాయస్థుడు), త్రిపురాంతకుడు (కాయస్థుడు) మరియు బెండపూడి అన్నయ్య (బ్రాహ్మణుడు).

తరువాత తూర్పున గంగ నరసింహదేవుడు వేంగి ప్రాంతాన్ని (క్రీ. శ. 1262లో) ఆక్రమించాడు. కాని పోతినాయక, ప్రోలినాయకులు వారిని ఓడించి క్రీ.శ. 1278లో వేంగిలో తిరిగి కాకతీయుల అధికారం నెలకొల్పారు. ఇంతలో దేవగిరి యాదవ మహాదేవుడు దండెత్తాడు. అతనినోడించి రుద్రమదేవి పరిహారాన్ని గ్రహించింది. దక్షిణాదిన నెల్లూరు ప్రాంతంలో పాండ్యులు విజృంభించసాగారు. వారిని ఓడించిననూ అక్కడ కాకతీయాధికారం ఎంతో కాలం నిలువలేదు. పాండ్యుల సామంతులైన తెలుగు చోడులు మళ్ళీ నెల్లూరును ఆక్రమించారు. వల్లూరు రాజ్యం మాత్రం పాండ్యులనుండి కాకతీయుల వశమైంది. దానిని జన్నిగదేవుడు, తరువాత త్రిపురారి కాకతీయుల సామంతులుగా ఏలారు. అయితే త్రిపురారి తరువాత వచ్చిన అంబదేవుడు తిరుగుబాటు చేసి స్వతంత్రరాజ్యం స్థాపించ ప్రయత్నించాడు. అంబయతో జరిగిన యుద్ధంలో రుద్రమదేవి మరణించింది(క్రీ. శ. 1289).

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

నిరంతరం యుద్ధాలలో ఉన్నాగాని రుద్రమదేవి చాలా సమర్ధవంతంగా పాలన నిర్వహించింది. ఓరుగల్లు కోటను దుర్భేద్యంగా బలపరచింది. దేశం సుభిక్షంగా ఉంది. ఆమె కాలంలోనే వెనిస్ యాత్రికుడు మోటుపల్లి రేవులో దిగాడు. దేశంలో పాలన కట్టుదిట్టంగా ఉందని, పరిశ్రమలు, వాణిజ్యం వర్ధిల్లుతున్నాయని వర్ణించాడు.

ప్రతాపరుద్రుడు (1289 - 1323)

ప్రతాపరుద్రుడు రుద్రమదేవి మనుమడు (కూతురు కొడుకు). రుద్రమదేవి ఈయన్ను వారసునిగా చేసుకోవటానికి దత్తత తీసుకొంది. క్రీ. శ. 1289లో కాయస్థ సేనాని అంబదేవుని తిరుగుబాటు అణచు ప్రయత్నములో రుద్రమదేవి మరణించింది. ప్రతాపరుద్రుడు సింహాసనమధిష్ఠించాడు. ప్రతాపరుద్రుని పరిపాలనాకాలమంతయూ యుద్ధములతోనే గడచింది. అంబదేవుని, నెల్లూరులో మనుమగండుని, కర్ణాట రాజులను జయించి రాజ్యము కట్టుదిట్టము చేశాడు. ఇంతలో ఉత్తర దేశమునుండి కొత్త ఉపద్రవము ముంచుకొచ్చింది. క్రీ.శ. 1309, 1318, 1320 లో ఢిల్లీ సుల్తాను అలా ఉద్దీన్ ఖిల్జీ మూడు సార్లు దాడి చేసి విఫలమయ్యాడు.క్రీ. శ. 1323లో జరిగిన నాలుగవ యుద్ధములో ప్రతాపరుద్రునికి అపజయము సంభవించింది

ముసునూరి నాయకులు

ప్రతాపరుద్రుని పరాజయము తరువాత ఆంధ్రదేశము అల్లకల్లోలమైనది. తురుష్కుల ఆగడాలు చెప్పనలవి గానివి. ప్రోలయనాయకుని విలస తామ్ర శాసనములో ఆనాటి తెలుగు వారి దయనీయ స్థితి వర్ణించబడింది. అట్టి విషమ పరిస్థితులలో బెండపూడి అన్నయ మంత్రి మరియు కొలను రుద్రదేవుడను ఇద్దరు దేశాభిమానులు చెల్లాచెదరైన తెలుగు నాయకులను ఐక్యపరచి వారికి నాయకునిగా ముసునూరి ప్రోలానీడు అను మహాయోధుని ఎన్నుకొన్నారు. ప్రోలానీడు ఓరుగల్లు విముక్తి గావించుటకు పలు వ్యూహములల్లాడు. పెక్కు యుద్ధముల పిదప క్రీ. శ. 1326 లో తురుష్కులను దక్షిణభారతము నుండి తరిమివేయుటలో నాయకులు సఫలమయ్యారు. హిందూమతము రక్షించబడింది. దేవాలయములు పునరుద్ధరించబడ్డాయి. బ్రాహ్మణులకు అగ్రహారములీయబడెను. అనితల్లి కలువచేరు శాసనములో ప్రోలానీడి వీరత్వము, దేశాభిమానము, ప్రజారంజకమగు పరిపాలన విపులముగా కొనియాడబడ్డాయి

కాకతీయులనాటి సమాజం

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఆర్ధిక రంగం

కాకతీయ కాలంలో ఆంధ్రదేశం సిరిసంపదలతో తుతూగుతున్నట్లు అమీర ఖుస్రూ, అబ్దున్నా వాసఫ్, మార్కోపోలో వంటి విదేశీ యాత్రికుల రచనల వల్ల తెలుస్తుంది. వ్యవసాయమే నాడు ఆంధ్రుల ప్రధాన వృత్తి. వ్యవసాయం చాలావరకు వర్షాధారమే, అయితే కాకతీయ రాజులు, రాణులు, సామంతులు పెద్ద చెరువులు, కాలువలు తవ్వించి, నీటి పారుదల సౌకర్యాలు కల్పించారు. రామప్పచెరువు, కేసరి సముద్రం, పాఖాల చెరువు, కాటసముద్రం, చౌడ సముద్రం, సబ్బి సముద్రం, జగత్కేసరి సముద్రం ఉదాహరణలు. ఇంకా నెల్లూరు, కడప, పల్నాడు ప్రాంతాల్లోని అడవులు నాశనం చేసి పంట పొలాలు ఏర్పాటు చేసి క్రొత్త గ్రామాలు సృష్టించారు. దేశం పలు ప్రాంతాల్లో గోధుమలు, వరి, కొర్రెలు, పెసలు, జొన్నలు, చెరకు, నూనె దినుసులు, ఉల్లి, అల్లం, పసుపు వంటివి ఎక్కువగా పండించేవారు. దేశమంతా కొబ్బరి, జామ, మామిడి, అరటి, ఆకుకూరగాయల తోటలు ఉండేవి. పంచదార, బెల్లం, నునె పరిశ్రమలు ప్రతి గ్రామంలోనూ ఉండేవి. పసుసంపద చాలా ఎక్కువగా ఉండేది. పాలు, పెరుగు, నెయ్యి పుష్కలంగా లభించేది. వ్యవసాయంతో పాటు పెక్కు పరిశ్రమలు వృద్ధి చెందాయి. వస్త్ర పరిశ్రమ నాణ్యమైన వస్త్రాలు ఎగుమతి చేసేది. రత్నకంబళాలు, ముఖమల్ వస్త్రాలు, పంచలోహాలతో పలురకాల వస్తువులు తయారయ్యేవి. ఇంకా లక్కబొమ్మలు, ఆటవస్తువులు, ఆయుధాలు, వంటివి తయారయ్యేయి. తోలుబొమ్మలాటకు కావల్సిన బొమ్మలకు రంగులు వెయ్యటం పెద్ద పరిశ్రమ. నిర్మల్ కత్తులు జగత్ప్రసిద్ధి. వజ్రాల గనులు ఉండేవి. దేశీ వాణిద్యానికి ఓరుగల్లు ప్రసిద్ధి, అక్కడ ప్రతి వారము మడిసంత, మైల సంత జరిగేవి. మంథెన, పానగల్లు, అలంపురం, మాచెర్ల, వేల్పూరు, యనమదల, తంగెడ, త్రిపురాంతకం, లేబాక, కొచ్చర్లకోట, నందలురు, నెల్లారు, పెద గంజాం, ఘంటశాల ఇతర వాణిజ్య కేంద్రాలు, ఇంకా మోటుపల్లి, మచిలీపట్టణం వంటి రేవుపట్టణాల ద్వారా విదేశీ వ్యాపారం జరిగేది.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ప్రోలానీడు

ప్రోలయ నాయకుని విలస శాసనమందు ఆనాటి తెలుగు దేశపు దయనీయ దుస్థితి వర్ణించబడెను.అట్టి విషమ కాలమందు బెండపూడి అన్నయ మంత్రి మరియు కొలను రుద్రదేవుడను ఇద్దరు దేశాభిమానులు చెల్లాచెదరైన నాయకులను ఐక్యపరచిరి. వారికి నాయకునిగా ముసునూరి ప్రోలానీడు అను ఒక కమ్మ సేనానిని ఎన్నుకొనిరి. ప్రతాపరుద్రుని 72 నాయకులలో ప్రోలానీడు ఒకడు. క్రిష్ణా మండలములోని నూజివీడు కు చెందినవాడు. అతని తండ్రి పేరు పోచినాయకుడు. పోచినాయకునికి ముగ్గురు తమ్ములు గలరు. వారు రాజనాయకుదు, కమ్మనాయకుడు మరియు దేవనాయకుడు. దేవనాయకునికి మహావీరుడగు పుత్రుడు కాపయ నాయకుడు జన్మించెను. ముసునూరి కాపానీడు తన పినతండ్రికి చేదోడు వాదోడుగా నిలచి పేరుప్రఖ్యాతులు గడించెను.

ప్రోలానీడు నాయకులందరిని ఒక త్రాటిపై తెచ్చి ఓరుగల్లు ను విముక్తిగావించుటకు పలు వ్యూహములల్లెను. అతనికి ముఖ్య సహచరులుగా అద్దంకి వేమారెడ్డి, కొప్పుల ప్రోలయనాయకుడు, రేచెర్ల సింగమనాయకుడు, మంచికొండ గణపతినాయకుడు, వుండి వేంగభూపతి మొదలుగు మహావీరులు తెలుగు దేశమును పారతంత్ర్యము నుండి విడిపించుటకు సన్నద్ధులైరి. పలుచోట్ల పెక్కు యుద్ధముల పిదప 1326 లో తురుష్కులను దక్షిణభారతమునుండి తరిమివేయుటలో నాయకులు సఫలమైరి. హిందూమతము

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

రక్షించబడెను. దేవాలయములు పునరుద్ధరించబడెను. కోటలు గట్టిబరచబడెను. బ్రాహ్మణులకు అగ్రహారములీయబడెను. అనితల్లి కలువచేరు శాసనములో ప్రోలానీడి వీరత్వము, దేశాభిమానము, ప్రజారంజకమగు పరిపాలన విపులముగా కొనియాడబడెను.

కాపానీడు

వయసు మీరిన ప్రోలానీడు రాజ్యాధికారమును కాపానీడికి అప్పగించి రేకపల్లి కోటకు తరలిపోయెను. ముసునూరివారి విజయములచే ఉత్తేజితులై హోయసల, ద్వారసముద్రము మరియు అరవీటి రాజులు తిరుగుబాటు చేసి తిరిగి వారి వారి రాజ్యములు సాధించుకొనిరి. ఇస్లాము మతమునకు మార్చబడిన హరిహర మరియు బుక్క రాయలు హోయసల రాజ్యమును జయించి విద్యారణ్యులవారి బోధనలవల్ల తిరిగి హిందూ మతమును స్వీకరించి ఆనెగొంది లొ విజయనగర రాజ్యము స్థాపించిరి.మధురలో జలాలుద్దీను హస్సను స్వతంత్రుడిగా ప్రకటించుకొనెను. సుల్తాను ఉగ్రుడై స్వయముగా పెద్దసైన్యముతో ఓరుగల్లు చేరెను. అచట ప్రబలుచున్న మహమ్మారివల్ల సుల్తానుకు అంటు జాడ్యము వచ్చింది. భయపడిన సుల్తాను తిరిగి దౌలతాబాదుకు తిరుగుముఖము బట్టెను. తనతో వచ్చిన ముల్తాను పాలకుడు మాలిక్ మక్బూల్ ను ఓరుగల్లు కోటకు అధిపతిగా నియమించి ఢిల్లీకి తిరిగిపోయెను . వెనువెంటనే హోయసల రాజు సహకారముతొ కాపయ ఓరుగల్లుపై దాడి చేసి తెలంగాణమంతయును విముక్తి గావించెను[12]. మాలిక్ మక్బూల్ ఢిల్లీకి పారిపోయెను. ఓరుగల్లు కోటపై ఆంధ్రదేశ పతాకము ఎగిరెను. కాపానీడు 'ఆంధ్రదేశాధీశ్వర' మరియు 'ఆంధ్రసురత్రాణ' అను బిరుదులు పొందెను. ప్రజారంజకముగా పరిపాలించెను. తన తోటినాయకులగు వేమారెడ్డి, పిఠాపురం కొప్పుల నాయకుడు, రేచెర్ల, భువనగిరి, దేవరకొండ పద్మనాయకుల స్వతంత్రమును గౌరవించెను. కాపానీడు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

సామ్రాజ్యము శ్రీకాకుళము నుండి బీదరు వరకు సిరిపూరు నుండి కంచి వరకు విస్తరించెను.అది ఆంధ్రదేశ చరిత్రలో సువర్ణాక్షరములతో లిఖించదగిన కాలము.

పతనము

1345లో హసను గంగు మహమ్మదు బీన్ తుగ్లకుపై తిరుగుబాటు చేసి దేవగిరిలో బహమనీ రాజ్యము స్థాపించెను. 1347లో తన రాజధానిని గుల్బర్గాకు మార్చెను. అతని ముఖ్యోద్దేశము దక్షిణాపథమునంతయు ఆక్రమించుట. క్రమముగా తెలుగు నాయకులలో ఐక్యత సన్నగిల్లసాగెను. పాత అసూయలు, కక్షలు తిరిగి తలెత్తాయి. రేచెర్ల సింగమ నాయుడు అద్దంకిపై దండెత్తగా కాపయ కలుగచేసుకొనెను, సింగయకది నచ్చలేదు. అదేసమయాన తుగ్లక్ బహమనీ రాజ్యముపై దాడిచేయగా కాపయ సాయమందించెను. బహమనీ సుల్తాను ఎంత క్రుతఘ్నుడో కాపానీడికి త్వరలో తెలియవచ్చెను. 1350లో సింగమ నాయుని ప్రోద్బలముతో అలావుద్దీను ఓరుగల్లుపై మొదటిసారి దండెత్తెను. ఇది ఊహించని కాపానీడు వీరోచితముగా పోరాడినను తప్పక సంధిగావించుకొని కైలాసకోటను అలావుద్దీనుకప్పగించెను. తుగ్లక్ 1351లో మరణించగా మిగుల ఉత్సాహముతో అలావుద్దీను పెద్దసైన్యము సమకూర్చుకొని 1355లో మరలా ఓరుగల్లుపై దండెత్తెను. ఆతనికి సింగమ నాయుడు లోపాయకారీగా సహాయపడెను. భువనగిరి సహా పెక్కు కోటలు స్వాధీనపర్చుకొని ఒక సంవత్సరముబాటు అలావుద్దీను తెలంగాణలో సర్వనాశనముగావించెను. 1359లో గుల్బర్గకు తిరిగిపోయి మరణించెను. పిమ్మట మహమ్మదు షా గుల్బర్గలో రాజయ్యాడు. అది అదనుగా కాపానీడు తన కుమారుడు వినాయకదేవుని భువనగిరి మరియు కైలాసకోటలను విముక్తి గావించుటకు పంపెను. ఆతనికి బుక్క రాయలు సాయపడెను. తొలుత విజయములు సాధించినను వినాయక దేవుడు షా సైన్యమునకు చిక్కి మహాఘాతుకముగా వధించబడ్డాడు. కాపానీడికి అదొక పెద్ద విషాదఘాతము. బుక్కరాయల సహాయముతొ కాపానీడు బహ్మనీ సుల్తానుపై పెద్ద దాడికి సన్నిద్ధుడయ్యెను. అది తెలిసి మహమ్మదు షా కోపోద్రిక్తుడై తెలంగాణపై దండెత్తెను. రాచకొండ నాయకులు అతనికి సాయమందించారని చరిత్రకారుల అభిప్రాయము. అలాంటి విషమసమయమున బుక్కరాయలు మరణించెను. విజయనగర తోడ్పాటు లేకపోయెను. కాపానీడు ఓడిపొయి గొల్లకొండ కోటను, నెమలి సింహాసనము, ఎనలేని సంపద, వజ్రవైఢూర్యములు, బంగారము సమర్పించుకొనెను. మహమ్మదు షా రెండు వర్షములు తెలంగాణను అన్నివిధములుగా నాశనము గావించి 1365లో తిరిగిపోయెను. అదే అదనుగా రేచెర్ల సింగమ నాయుడు అతని కుమారులు స్వాతంత్ర్యము

ప్రకటించుకొని బలహీనపడిన కాపానీడుపై యుద్ధము ప్రకటించిరి. ఖాళీ ఐన కోశాగారముతో, యుద్ధములలో అలసిన సైన్యముతో, విషణ్ణుడైన కాపానీడు పోరుకు తలపడెను. భీమవరము వద్ద జరిగిన పోరులో తెలుగుదేశపు ఐక్యతకు, హిందూమత రక్షణకు, దక్షిణభారతమును పరదాస్యమునుండి విముక్తి చేయుటకు ఎన్నో త్యాగములుచేసిన మహామానధనుడు 1370లో అసువులు బాసెను.

ప్రాముఖ్యత

సోమశేఖర శర్మ గారి మాటలలో: "తెలుగుదేశచరిత్రలో వారు వహించిన పాత్ర అనుపమానమైనది. వింధ్యకు దక్షిణమందుండిన గొప్ప హిందూ రాజ్యములన్నియూ ఢిల్లీ సుల్తాను మహమ్మదు బిన్ తుగ్లకుకు పాదాక్రాంతములై ఆ చక్రవర్తి మగటిమిని, సామ్రాజ్యబలమును తలయెత్తి ఎదిరింపలేని కాలమున, పూర్వపు సూర్యవంశ, చంద్రవంశజులైన క్షత్రియుల రాజ్యములన్నియు క్రుంగి కూలారిపోయిన కాలమున అంతటి మహాబలవంతుడైన ఢిల్లీ చక్రవర్తిపై కత్తికట్టి అతని యధికారమును ధిక్కరించి స్వాతంత్ర్యోద్యమమును లేవదీసి దానిని విజయవంతముగా నడిపిన కీర్తిప్రతిష్ఠలు తెలుగు ప్రజానీకమువి; తెలుగు నాయకులవి; అందును ముఖ్యముగా ముసునూరి ప్రోలయ, కాపయనాయకులవి. వీరు హిందూరాజ్య పునరుద్ధరణమునకు దీక్షాకంకణములు కట్టి యవనవారధి నిమగ్నమైన తెలుగుభూమిని ఉద్ధరించినపిదపనే దక్షిణదేశమున నుండిన ఇతర రాజ్యములకు ధైర్యము కలిగి ఢిల్లీ సుల్తానుపై తిరుగుబాటులు కావించి విజయలక్ష్మీసంపన్నములైనవి. హిందూదేశచరిత్రలో తెలుగు నాయకుని అధిపత్యమున తమకు తామై ప్రజలే తమ శ్రేయోభాగ్యములకొరకు అపూర్వ ధైర్యోత్సాహములతో విమత బలములను ఎదిరించి పోరాడి స్వరాజ్యమును స్థాపించుకొనిన అపూర్వ, అద్భుత ప్రకరణమిది; ప్రాచీనచరిత్రలో అశ్రుతపూర్వమైనది. ముసునూరినాయకులకు విజయమే లభించి యుండకపోయినచో మన తెలుగుదేశ చరిత్ర మరియొకతెన్నున నడచియుండెడిది. అందువలన ముసునూరి నాయకుల పరిపాలనాకాలము కొద్దిదైనను అది మహాసంఘటనాకలితమైనది. ముసునూరివారి స్వాతంత్ర్యవిజయముతో తెలుగుదేశములో నూతన యుగము ఆరంభమైనది. తెలుగుదేశచరిత్ర ఉత్తరమధ్యయుగములో పడినది".

[మలుపు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

1370 వ సంవత్సరము దక్షిణభారత చరిత్రలో పెద్దమలుపు. తెలంగాణను జయించిన బహమనీ సుల్తాను విజయనగరము పై కన్ను వేసెను. ముసునూరి వారి త్యాగములు, దేశాభిమానము విజయనగర రాజులకు మార్గదర్శకమయ్యెను. ఓరుగల్లు పతనము పిమ్మట పెక్కు నాయకులు విజయనగరమునకు తరలి పోయి రాబోవు మూడు శతాబ్దములు దక్షిణభారతమును హిందూమతమును రక్షించుటకు పలుత్యాగములు చేసిరి. ఆంధ్రచరిత్రలో ముసునూరివారి పాలనము 50 వర్షములు మాత్రమేఐనను అది వారి త్యాగనిరతికి, తెలుగువారి ఐక్యతకు కాణాచి. సమకాలీన చరిత్రకు అది ఒక గుణపాఠము కూడ.

బహుమనీ సామ్రాజ్యము

బహుమనీ సామ్రాజ్యము దక్షిన భారత దేశమున దక్కన్ యొక్క ఒక ముస్లిం రాజ్యము. ఈ సల్తనత్‌ను 1347లో టర్కిష్ గవర్నర్ అల్లాద్దీన్ హసన్ బహ్మాన్ షా, ఢిల్లీ సుల్తాన్, ముహమ్మద్ బిన్ తుగ్లక్ కు వ్యతిరేకముగా తిరుగుబాటు చేసి స్థాపించాడు. అతని తిరుగుబాటు సఫలమై, ఢిల్లీ సామ్రాజ్యము యొక్క దక్షిణ ప్రాంతాలతో దక్కన్‌లో ఒక స్వతంత్ర రాజ్యాన్ని ఏర్పరచాడు. 1347 నుండి దాదాపు 1425 వరకు బహుమనీల రాజధాని ఎహసానాబాద్ (గుల్బర్గా). ఆ తరువాత రాజధాని, మహమ్మదాబాద్ (బీదర్)కు తరలించారు. బహుమనీలు దక్కన్ మీద ఆధిపత్యానికై దక్షిణాన ఉన్న హిందూ విజయనగర సామ్రాజ్యముతో పోటీ పడేవారు. ఈ సల్తనత్ యొక్క అధికారము మహమూద్ గవాన్ యొక్క వజీరియతులో (1466–1481) ఉచ్ఛస్థాయి చేరుకొన్నది. 1518 తర్వాత అంతఃకలహాల వలన బహుమనీ సామ్రాజ్యము ఐదు స్వతంత్ర రాజ్యాలుగా విచ్ఛిన్నమైనది. ఆ ఐదు రాజ్యములు అహ్మాద్‌నగర్, బీరార్, బీదర్, బీజాపూర్, మరియు [[గోల్కొండ సల్తనత్|గోల్కొండ]], దక్కన్ సల్తనత్ లుగా పేరు పొందాయి.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

బహుమనీ సుల్తానుల జాబితా

- అల్లాద్దీన్ హసన్ బహ్మాన్ షా 1347 - 1358
- మహమ్మద్ షా I 1358 - 1375
- అల్లాద్దీన్ ముజాహిద్ షా 1375 - 1378
- దావుూద్ షా 1378
- మహమ్మద్ షా II 1378 - 1397
- ఘియాతుద్దీన్ 1397
- షంషుద్దీన్ 1397
- తాజుద్దీన్ ఫిరోజ్ షా 1397 - 1422
- అహ్మాద్ షా I వలీ 1422 - 1436
- అల్లాద్దీన్ అహ్మాద్ షా II 1436 - 1458
- అల్లాద్దీన్ హుమాయున్ జాలిమ్ షా 1458 - 1461
- నిజాం షా 1461 - 1463
- మహమ్మద్ షా III లష్కరి 1463 - 1482

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- మహమ్మద్ షా IV (మెహమూద్ షా) 1482 - 1518
- అహ్మద్ షా III 1518 - 1521
- అల్లాద్దీన్ 1521 - 1522
- వలీ అల్లా షా 1522 - 1525
- కలీమల్లా షా 1525 - 1527

విజయనగర సామ్రాజ్యము

విజయనగర సామ్రాజ్యానికి భారతదేశ చరిత్రలో విశేష స్థానమున్నది. భారతావనియెల్లా తురుష్కుల దండయాత్రలకు ఎరయై సనాతన ధర్మము, సంస్కృతి, వేషభాషలు, ఆచారములు కనుమరుగై పోవు స్థితిలో హిందూమత సంరక్షణకు నడుముగట్టి నాలుగు శతాబ్దములు నిర్విరామముగా స్వరక్షణకై పోరాటములు సల్పి చాలావరకు కృతకృత్యులయిన దేశాభిమానుల చరిత్ర విజయనగర ఇతిహాసము.

విషయ సూచిక

- 1 ఆనెగొంది
- 2 స్థాపన
- 3 తారస్థాయి
- 4 పతనము
- 5 వంశ పరంపర

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- 6 చూడండి
- 7 సంబంధిత లింకులు
- 8 వనరులు

ఆనెగొంది

విజయనగర సామ్రాజ్యాన్ని హరిహర (హక్క) మరియు బుక్క అనే అన్నదమ్ములు 1336 లో స్థాపించారు. వారి రాజధాని మొదట ఆనెగొంది. ఆనెగొంది ప్రస్తుతము తుంగభద్ర ఉత్తర తీరమున ఒక చిన్న పల్లె. సామ్రాజ్యము బుక్కరాయని పరిపాలనలో అభివృద్ధి చెందిన తరువాత రాజధానిని తుంగభద్ర దక్షిణ తీరమున గల విజయనగరము నకు తరలించారు. ఈ సామ్రాజ్యం 1336 నుండి 1660 వరకు వర్ధిల్లింది. చివరి శతాబ్దాన్ని దీనికి క్షీణదశగా చెప్పుకోవచ్చు. సుల్తానుల సమాఖ్య వీరిని తళ్ళికోట యుద్ధములో దారుణంగా ఓడించి, రాజధానిని ఆరు నెలలబాటు కొల్లగొట్టి, నేలమట్టం చేశారు. ఈ సామ్రాజ్యపు స్థాపన వివరాలూ, దాని చరిత్రలో ఎక్కువ భాగం అస్పష్టంగా ఉన్నాయి; కానీ దాని శక్తీ, అర్థిక పుష్టి లను పోర్చుగీసు యాత్రికులైన డోమింగో పేస్, నూనిజ్ వంటి వారే కాక మరి కొందరు కూడా నిర్ధారించారు.

- రాయలవారి రెండో రాజధాని పెనుగొండ.ప్రస్తుతం గంగావతి,ఆనెగొందిలో రాయల వంశానికి చెందిన 17వ తరం వారున్నారు.ఆనెగొందిలో ఏ ఇంట్లో పెళ్లి జరిగినా రాయల వారి ఇంటి నుంచే తాళిబొట్టు వెళుతుంది. ముస్లింలు సైతం ఏ పండుగ వచ్చినా నమాజ్ చేసిన తర్వాత నేరుగా రాయలవారి ఇంటికే వెళ్లి వారికి శుభాకాంక్షలు చెప్పిన తర్వాతే మిగతా కార్యక్రమాలు మొదలుపెడతారు.ఈ ఆచారం వందల సంవత్సరాలుగా ఆ గ్రామంలో కొనసాగుతోంది.

శ్రీరంగనాథస్వామి దేవాలయం, నవ బృందావనం, ఉచ్చప్పయ్య మఠం, 64 స్తంభాల మండపం, చింతామణి ఆలయం, గజశాల, ఒంటెశాల, ఆదిశక్తి దుర్గాదేవి ఆలయం, మేల్కోటే, గవి రంగనాథస్వామి దేవాలయం, పంపాసరోవరం (విజయలక్ష్మి దేవస్థానం), అంజినాద్రిబెట్ట ఆలయాలన్నింటిలోనూ రాయల కుటుంబీకుల ఆధ్వర్యంలోనే హోమాలు, ప్రత్యేక పూజలు జరుగుతుంటాయి. రాయల కుటుంబీకుల్లో ఎవరి వివాహం నిశ్చయమైనా మొదట హంపిలోనే పూజలు చేస్తారు.

స్థాపన

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

విజయనగర సామ్రాజ్య స్థాపనకు శతాబ్దము మునుపు దక్షిణ భారత దేశమునందలి రాజ్యములను ముస్లింలు జయించారు. 1309 లో మాలిక్ కాఫుర్ ఓరుగల్లు ను ఆక్రమించి మలాబార్ రాజ్యములపై దాడి చేశాడు. ఆ సమయమున హరహార మరియు బుక్క అను గొల్ల సోదరులిద్దరు ప్రతాపరుద్రుని ఆస్థానములో కోశాధికారులుగా ఉన్నారు. ఇరువురు ఢిల్లీకి తరలించబడి ఇస్లాము మతమునకు మార్చబడ్డారు. హోయసాల రాజు తిరుగుబాటు అణచివేయుటకు సుల్తాను వీరిద్దరినీ ద్వారసముద్రము పంపుతాడు. సోదరులు తమకిచ్చిన కార్యము నెరవేర్చారు గాని శ్రీ విద్యారణ్య స్వామి ప్రభావముతో తిరిగి హిందూ మతము స్వీకరించి విజయనగర రాజ్యము స్థాపించారు.

హరిహర రాయలనే దేవరాయలని కూడా అంటారు. అతడే విజయనగర సామ్రాజ్యానికి తొలి చక్రవర్తి. ముస్లిమ్ చరిత్రకారుడు బర్ని ప్రకారము బుక్కరాయలు ముసునూరి కాపానీడు బంధువు. కాని ఇది సబబుగా తోచదు.

దక్కను ప్రాంతంలోని ముస్లిమ్ సామంతుల తిరుగుబాట్ల వల్ల ముహమ్మద్ తుగ్లక్ పాలన అంతమవడంతో హరిహరరాయలు ఏలుబడిలోని ప్రాంతం త్వరితంగా విస్తరించింది. విజయనగర రాజధాని 1340 ప్రాంతంలో ఆనెగొందికి ఎదురుగా తుంగభద్రానదికి ఆవలి తీరాన స్థాపించబడింది. హరిహరరాయలు తర్వాత 1343 లో అధికారంలోకి వచ్చిన బుక్కరాయలు 1379 వరకు పాలించాడు. అతడి పాలనా కాలం చివరకొచ్చేసరికి దక్షిణభారత దేశంలో తుంగభద్రానదికి దక్షిణాన ఉన్న ప్రాంతమంతా దాదాపుగా అతడి ఏలుబడిలోకి వచ్చింది.

తారస్థాయి

తరువాత రెండు శతాబ్దాలలో, విజయనగర సామ్రాజ్యము యొక్క ఆధిపత్యము దక్షిణ భారత దేశమంతటా ప్రకాశించింది. యావద్భారత ఉపఖండములోనే విజయనగరము బలీయమైన రాజ్యముఆ వెలిసింది. ఈ కాలంలో గంగా మైదానం నుండి వచ్చిన టర్కీ సుల్తానుల దాడులను సమర్థవంతంగా ఎదుర్కొన్నది. దక్కను లోని ఐదుగురు సుల్తానుల నుండి నిరంతరంగా ఘర్షణలను ఎదుర్కొంది. ఒక బలీయమైన శక్తిగా నిలబడింది.

1510 ప్రాంతాల్లో బిజాపూరు సుల్తాను అధీనంలో ఉన్న గోవా ను పోర్చుగీసు వారు ఆక్రమించుకున్నారు. ఇది బహుశా విజయనగర రాజ్యపు అనుమతి లేదా రహస్య అవగాహన ద్వారా జరిగి ఉండవచ్చు. వీరిద్దరి మధ్య ఉన్న వ్యాపార సంబంధాలు చాలా ముఖ్యమైనవి.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు కాలంలో ఈ సామ్రాజ్యం ఉచ్ఛస్థితికి చేరింది. దక్కనుకు తూర్పున కొండవీడు, రాచకొండ, కళింగుల అధీనంలోగల ప్రాంతాలను, తమిళదేశమును వశపరచుకున్నాడు. సామ్రాజ్యపు గొప్ప గొప్ప నిర్మాణాలు ఆయన తోటే మొదలయ్యాయి. విజయనగరం లోని హజార రామాలయం, కృష్ణ దేవాలయం, ఉగ్ర నరసింహ మూర్తి విగ్రహం వీటిలో కొన్ని.

1530 లో అచ్యుతరాయలు ఆయనకు వారసుడయ్యాడు. 1542 లో రామరాయలు గద్దెనెక్కాడు. ఇతడు దక్కను సుల్తానులను అనవసరంగా రెచ్చగొట్టి వారి శత్రుత్వం కొనితెచ్చుకున్నట్లు కనిపిస్తుంది. 1565 తళ్ళికోట యుద్ధంలో విజయనగర సైన్యాన్ని దక్కను సుల్తానులు చిత్తుగా ఓడించారు. సంయుక్త సుల్తాను సైన్యం రాజధానిని సర్వనాశనం చేసి, నేలమట్టం చేసింది. యుద్ధములో సజీవముగా బయటపడిన రామరాయల తమ్ముడు తిరుమలరాయలు, సదాశివరాయలతో సహా పెనుకొండకు పారిపోయాడు.

విద్యా, సాంస్కృతిక పరంగా విజయనగర సామ్రాజ్య కాలాన్ని స్వర్ణయుగంగా పరిగణిస్తారు.

INDIATHIRST.BLOGSPOT.IN

విజయనగర సామ్రాజ్యం

సంగమ వంశము	
మొదటి హరిహర రాయలు	1336-1356
మొదటి బుక్క రాయలు	1356-1377
రెండవ హరిహర రాయలు	1377-1404
విరూపాక్ష రాయలు	1404-1405
రెండవ బుక్క రాయలు	1405-1406
మొదటి దేవ రాయలు	1406-1422
రామచంద్ర రాయలు	1422

వీర విజయ బుక్క రాయలు	1422-1424
రెండవ దేవ రాయలు	1424-1446
మల్లికార్జున రాయలు	1446-1465
రెండవ విరూపాక్ష రాయలు	1465-1485
ప్రౌఢ రాయలు	1485
సాళువ వంశము	
సాళువ నరసింహ దేవ రాయలు	1485-1491
తిమ్మ భూపాలుడు	1491
రెండవ నరసింహ రాయలు	1491-1505
తుళువ వంశము	
తుళువ నరస నాయకుడు	1491-1503
వీరనరసింహ రాయలు	1503-1509
శ్రీ కృష్ణదేవ రాయలు	1509-1529
అచ్యుత దేవ రాయలు	1529-1542
సదాశివ రాయలు	1542-1570
ఆరవీటి వంశము	
అళియ రామ రాయలు	1542-1565
తిరుమల దేవ రాయలు	1565-1572
శ్రీరంగ రాయలు	1572-1586
వెంకట II	1586-1614
శ్రీ రంగ రాయలు 2	1614-1614
రామదేవ	1617-1632
వెంకట III	1632-1642

T.BLOGSPOT.IN

శ్రీరంగ III	1642-1646

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ అవతరణ

ఆధునిక ఆంధ్ర ప్రదేశ్ చరిత్రలో మూడు ముఖ్యమైన చారిత్రక ఘట్టాలున్నాయి. అవి:

- ఆంధ్ర రాష్ట్రం ఏర్పాటు
- హైదరాబాదు రాష్ట్రం ఏర్పాటు
- ఆంధ్ర ప్రదేశ్ అవతరణ

మధ్య యుగంలో కాకతీయులు, విజయనగర రాజులు, చోళులు, చాళుక్యులు, రెడ్డి రాజులు మొదలైన అనేక వంశాల పాలనలో ఉంటూ వచ్చిన ప్రస్తుత ఆంధ్ర ప్రదేశ్ 19 వ శతాబ్దం ఆరంభం నాటికి కొంత భాగం బ్రిటిషు వారి పాలనలోను, కొంత నిజాము నవాబు ఏలుబడిలోను ఉంది. సర్కారులు గాను, రాయలసీమ గాను,

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

హైదరాబాదు(నైజాం) గాను విడిపోయి ఉన్న ఈ ప్రాంతాలను కలిపే మూలసూత్రం - వీరి మాతృభాష అయిన తెలుగు. ఒకే రాష్ట్రంగా ఏర్పడాలన్న ఆకాంక్ష అన్ని ప్రాంతాల ప్రజలలోను బలంగా ఉండేది.

బ్రిటిషు వారి పాలనలో ఉన్న సర్కారు (కోస్తా) జిల్లాలు, రాయలసీమ జిల్లాలు ప్రత్యేక రాష్ట్రం కోసం ముందు ఉద్యమించాయి. ఈ ప్రాంతాలు, తమిళ ప్రాంతాలతో పాటు మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ లో భాగంగా ఉండేవి. ఆర్ధిక, రాజకీయ రంగాల్లో తమిళుల అహేతుక ఆధిపత్యం భరించలేకా, తమకంటూ ఒక ప్రత్యేక రాష్ట్రం కావాలన్న బలీయమైన కోరిక వలనా వీరు ప్రత్యేక రాష్ట్ర దిశగా ముందు ఉద్యమించారు.

హైదరాబాదు సంస్థానం కథ వేరుగా ఉండేది. నిజాము ఏలుబడిలో ఉన్న ప్రజలు, స్వాతంత్ర్యం తరువాత ప్రత్యేక దేశంగా ఏర్పడాలన్న నిజాము ఆలోచనకు వ్యతిరేకంగాను, నిజాము యొక్క రజాకార్ల దౌష్ట్యాన్ని ఎదిరించేందుకు గాను నడుం కట్టారు. నిజాము పాలన నుండి బయటపడి భారత దేశంలో విలీనం కావాలన్నదే అప్పటి వీరి ప్రధాన లక్ష్యం.

ఆంధ్ర రాష్ట్రం ఏర్పాటు

బ్రిటిషు పరిపాలనా కాలంలో కోస్తా, రాయలసీమ ప్రాంతాలు మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ లో భాగంగా, బ్రిటిషు వారి అధికారంలో ఉండేవి. మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీలో కింది జిల్లాలు ఉండేవి.

శ్రీకాకుళం, విశాఖపట్నం, తూర్పు గోదావరి, పశ్చిమ గోదావరి, కృష్ణా, గుంటూరు, నెల్లూరు, చిత్తూరు, అనంతపురం, కడప, కర్నూలు.

మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీలో తమిళుల ప్రాబల్యం అధికంగా ఉండేది. జనాభా లోను, విస్తీర్ణం లోను ఆంధ్ర ప్రాంతమే హెచ్చుగా ఉన్నప్పటికీ, పరిపాలన లోను, ఆర్ధిక వ్యవస్థ లోను తమిళుల ఆధిపత్యం సాగేది. సహజంగానే, తమకంటూ ప్రత్యేక రాష్ట్రం ఉంటేనే, రాజకీయంగాను, ఆర్ధికంగాను గుర్తింపు లభిస్తుందని వారు ఆశించారు.

1912 లో అధికారికంగా ప్రత్యేక రాష్ట్ర పోరాటం మొదలయింది. ఉద్యమానికి టంగుటూరి ప్రకాశం పంతులు,

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య, నీలం సంజీవరెడ్డి వంటి నాయకులు సారథ్యం వహించారు. 40 సంవత్సరాల పోరాటం, రెండు సుదీర్ఘ నిరాహార దీక్షలు, అమరజీవి ఆత్మార్పణం, విధ్వంసానికి దారితీసిన ప్రజల కోపం తరువాత 1952 అక్టోబర్ 1 న ప్రత్యేక ఆంధ్ర రాష్ట్రం ఏర్పడింది, ఆంధ్రుల చిరకాల స్వప్నం ఫలించింది.

హైదరాబాదు రాష్ట్రం ఏర్పాటు

1947 ఆగష్టు 15న భారత దేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చినా హైదరాబాదు నిజాము పాలన నుండి విముక్తి కాలేదు. ప్రత్యేక దేశంగా ఏర్పడాలన్న నిజాము, తన ఆలోచనకు తగినట్లుగా ప్రయత్నాలు చేసాడు. ఐక్యరాజ్యసమితి యొక్క భద్రతా మండలికి సమస్యను నివేదించడం, సైన్యం, ఆయుధాల సమీకరణ వంటి ప్రయత్నాలు వీటిలో కొన్ని. దీనికి తోడు రజాకార్ల హింస పెచ్చుమీరడంతో, హైదరాబాదు ప్రజలు కమ్యూనిస్టుల నాయకత్వంలో సాయుధ పోరాటం జరిపారు.

పరిస్థితి విషమిస్తున్న దశలో భారత ప్రభుత్వం 1948 సెప్టెంబరు 13 న పోలీసు చర్యకు దిగింది. భారత సైన్యం హైదరాబాదు ను ముట్టడించి, నిజామును ఓడించింది. 5 రోజుల్లో ముగిసిన పోలీసు చర్యతో సెప్టెంబరు 18 న హైదరాబాదు సంస్థానం భారత దేశంలో విలీనమయింది.

మేజర్ జనరల్ జె.ఎన్. చౌదరి హైదరాబాదు సైనిక గవర్నరుగా బాధ్యతలు స్వీకరించి, 1949 చివరి వరకు ఆ పదవిలో ఉన్నాడు. 1950 జనవరిలో ఎం.కె.వెల్లోడి ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు. నిజామును రాజ్ ప్రముఖ్ గా ప్రకటించారు. 1952 లో జరిగిన సార్వత్రిక ఎన్నికల్లో మొదటి ఎన్నికైన ప్రభుత్వం బూర్గుల రామకృష్ణారావు ముఖ్యమంత్రి గా అధికారంలోకి వచ్చింది.

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ అవతరణ

1953 డిసెంబరు లో సయ్యద్ ఫజల్ ఆలీ నేతృత్వంలో రాష్ట్రాల పునర్విభజన కమిషను ఏర్పాటయింది. విశాలాంధ్ర ఏర్పాటు లోని ప్రయోజనాలను అది గుర్తించినా, తెలంగాణా రాష్ట్ర ఏర్పాటును అది సమర్థించింది. దీని నివేదికపై తెలంగాణా, విశాలాంధ్ర వాదులు తమతమ వాదనలను తీవ్రతరం చేసారు. కమ్యూనిస్టు లు తీవ్రంగా ప్రతిస్పందిస్తూ, హైదరాబాదు శాసనసభకు రాజీనామా చేసి, ఈ విషయంపై ఎన్నికలకు వెళ్తామని ప్రకటించారు. హైదరాబాదు శాసనసభలో అధిక శాతం సభ్యులు విశాలాంధ్రను సమర్థించారు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

కాంగ్రెసు అధిష్ఠానం కూడా విశాలాంధ్రనే సమర్థించి, ఆంధ్ర, తెలంగాణా నాయకులను తమ విభేదాలను పరిష్కరించుకొమ్మని ఒత్తిడి చేసింది. ఆ విధంగా వారిమధ్య పెద్దమనుషుల ఒప్పందం కుదిరి, 1956 నవంబరు 1 న ఆధికారికంగా ఆంధ్ర ప్రదేశ్ రాష్ట్రం ఏర్పడింది.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీలో కింది జిల్లాలు ఉండేవి.

శ్రీకాకుళం, విశాఖపట్టణం, తూర్పు గోదావరి, పశ్చిమ గోదావరి, కృష్ణా, గుంటూరు, నెల్లూరు, చిత్తూరు, అనంతపురం, కడప, కర్నూలు.

మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీలో తమిళుల ప్రాబల్యం అధికంగా ఉండేది. జనాభాలోను, విస్తీర్ణంలోను ఆంధ్ర ప్రాంతమే హెచ్చుగా ఉన్నప్పటికీ, పరిపాలనలోను, ఆర్థిక వ్యవస్థ లోను తమిళుల ఆధిపత్యం సాగేది. సహజంగానే, ఆంధ్రులలో అభద్రతా భావం కలిగింది. తమకంటూ ప్రత్యేక రాష్ట్రం ఉంటేనే, రాజకీయంగాను, ఆర్థికంగాను గుర్తింపు లభిస్తుందని వారు ఆశించారు. తెలుగు మాట్లాడే వారందరికీ ప్రత్యేక రాష్ట్రం – **విశాలాంధ్ర** - కావాలనే కోరిక తలెత్తి క్రమంగా బలపడసాగింది.

అంకురార్పణ

మొట్టమొదటి సారిగా ప్రత్యేక రాష్ట్ర ప్రతిపాదన అధికారికంగా 1912 మే లో నిడదవోలు లో జరిగిన గోదావరి, కృష్ణా, గుంటూరు జిల్లా నాయకుల సదస్సులో వచ్చింది. అయితే ఎటువంటి తీర్మానాన్ని ఆమోదించకుండానే సభ ముగిసింది. అన్ని తెలుగు జిల్లాల ప్రతినిధులతో ఏర్పాటైన సమావేశంలో మాత్రమే తీర్మానం చెయ్యాలని నిర్ణయించి తీర్మానాన్ని వాయిద వేసారు.

నిడదవోలు సభలో నిర్ణయించిన ప్రకారం 1913 మే 20న గుంటూరు జిల్లా బాపట్లలో సమగ్ర **ఆంధ్ర మహాసభ**ను నిర్వహించారు. ప్రత్యేకాంధ్రపై విస్తృతంగా చర్చ జరిగింది. అయితే రాయలసీమ, గంజాము, విశాఖపట్నం లకు చెందిన ప్రతినిధులు ప్రత్యేకాంధ్ర ప్రతిపాదనకు అంత సుముఖత చూపలేదు. తరువాతి రోజుల్లో పట్టాభి సీతారామయ్య ఈ ప్రాంతాల్లో విస్తృతంగా పర్యటించి ప్రజాభిప్రాయాన్ని కూడగట్టాడు. ఆంధ్రోద్యమానికి శ్రీకారం చుట్టారు.

ఆ తరువాత జరిగిన సభల్లో కూడా ప్రత్యేక రాష్ట్రం గురించిన చర్చలు జరిగాయి. రెండవ ఆంధ్ర మహాసభ 1914లో విజయవాడ లో జరిగింది. ఆ సభలో ప్రత్యేకాంధ్ర రాష్ట్రం కావాలని అత్యధిక మద్దతుతో ఒక తీర్మానం చేసారు. కాకినాడలో జరిగిన నాలుగవ ఆంధ్ర మహాసభలో భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య, కొండా వెంకటప్పయ్య కలిసి భారత రాష్ట్రాల పునర్నిర్మాణం పేరిట ఒక కరపత్రాన్ని తయారుచేసారు. దీన్ని దేశవ్యాప్తంగా కాంగ్రెసు వాదులకు పంచిపెట్టారు.

కాంగ్రెసుకు చేరిన ఉద్యమం

1914లో మద్రాసులో జరిగిన భారత జాతీయ కాంగ్రెసు సమావేశంలో మొదటి సారిగా ప్రత్యేకాంధ్ర ప్రస్తావన వచ్చింది. ఆంధ్ర ప్రాంతానికి ప్రత్యేక కాంగ్రెసు విభాగం ఉంటే, ప్రత్యేక రాష్ట్ర ఏర్పాటుకు మార్గం సుగమం అవుతుందని భావించి, దాని గురించి తమ వాదనను వినిపించి, దానిపై అభిప్రాయాన్ని కూడగట్టగలిగారు. ఈ సభతో ప్రత్యేకాంధ్ర ఉద్యమం ఆంధ్ర మహాసభ నుండి, కాంగ్రెసు పార్టీ సభలోకి చేరింది. అయితే ఈ ప్రతిపాదన

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

కాంగ్రెసు పరిశీలనకు వచ్చినా, దానిపై నిర్ణయం తీసుకోడానికి మరో నాలుగేళ్ళు పట్టింది. కాంగ్రెసు పెద్దల వ్యతిరేకతను అధిగమించి, 1918 జనవరి 22 న ఆంధ్రకు ప్రత్యేకంగా కాంగ్రెసు విభాగాన్ని ఏర్పాటు చేయించడంలో ఆంధ్ర నాయకులు కృతకృత్యులయ్యారు.

చట్ట సభల్లో చర్చ

1918లో ప్రత్యేకాంధ్రోద్యమం మరో మెట్టెక్కింది. ఫిబ్రవరి 6 న మద్రాసు శాసనసభలో భాష ప్రాతిపదికన ప్రత్యేక రాష్ట్ర స్థాపన గురించి బి ఎన్ శర్మ ఒక ప్రతిపాదన ప్రవేశపెట్టాడు. ఆ ప్రతిపాదన ఇది:

The redistribution of provincial areas on a language basis wherever... and to the extent possible, especially where the people speaking a distinct language and sufficiently large in number desire such a change

విభజించు, పాలించు అనే బ్రిటిషు వారికి భాష ప్రాతిపదికపై ప్రజలు ఏకమవడం సహజంగానే రుచించక, ఆ ప్రతిపాదన వీగిపోయింది.

ఆంధ్రుల్లో అనైక్యత

అయితే, ప్రత్యేకాంధ్ర ఉద్యమానికి అన్ని ప్రాంతాల వాళ్ళూ కలిసి రాలేదు. అభ్యుద్ధి విషయంలో కోస్తా జిల్లాల కంటే వెనకబడి ఉన్న రాయలసీమ ప్రాంతం ప్రత్యేకాంధ్ర మరింత వెనకబడి పోతుందనే ఉద్దేశ్యంతో, తమకూ ప్రత్యేక కాంగ్రెసు విభాగం కావాలనే ప్రతిపాదనను 1924 లో రాయలసీమ నాయకులు లేవదీసారు.

ఈ అపోహలకు, అనుమానాలకు తెరదించుతూ 1937 లో చారిత్రాత్మకమైన శ్రీబాగ్ ఒడంబడిక కుదిరింది. కోస్తా, రాయలసీమ నాయకుల మధ్య మద్రాసులో కుదిరిన ఈ ఒప్పందంతో రాయలసీమ నాయకులు సంతృప్తి చెందారు. ప్రత్యేకంధ్ర ఏర్పడితే, రాయలసీమకు ఎటువంటి ప్రత్యేకతలు ఉండాలనేదే ఈ ఒడంబడికలోని ముఖ్యాంశాలు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

1939 లో కృష్ణా జిల్లా కొండపల్లిలో జరిగిన సభలో ప్రత్యేకాంధ్ర కోరుతున్న అన్ని సంస్థలూ విలీనమై ఆంధ్ర రాష్ట్ర నిర్మాణ సంఘం గా ఏర్పడ్డాయి. 1939 అక్టోబర్ కల్లా ఆంధ్ర రాష్ట్రం ఏర్పాటయ్యేలా ప్రయత్నించాలని ఆంధ్ర శాసనసభ్యులను కోరింది.

స్వాతంత్ర్యం తరువాత

1947 ఆగష్టు 15న స్వాతంత్ర్యం వచ్చినపుడు, తమ చిరకాల వాంఛ తీరుతుందని ఆశించారు. అప్పటి ప్రధాని జవహర్‌లాల్ నెహ్రూకు, ఉప ప్రధాని వల్లభ్‌భాయి పటేల్‌కు ఎన్ని విజ్ఞప్తులు చేసినా ఫలితం లేకపోయింది.

భాషాప్రయుక్త రాష్ట్రాల ఏర్పాటుపై కేంద్రప్రభుత్వం ఎస్.కె.దార్ నేతృత్వంలో ఏర్పాటు చేసిన భాషాప్రయుక్త రాష్ట్రాల కమిషను ఏర్పాటు చేసింది. ఆంధ్ర మహాసభ తమ విజ్ఞప్తిని కమిషనుకు అందజేసింది. ఇక్కడ ఆంధ్ర, రాయలసీమ నాయకుల మధ్య గల విభేదాలు మళ్ళీ బహిర్గతమయ్యాయి. నీలం సంజీవరెడ్డి నాయకత్వం లోని రాయలసీమ నాయకులు సమర్పించిన విజ్ఞాపనలో భాషాప్రయుక్త రాష్ట్రాల ఏర్పాటును వాయిదా వెయ్యాలని కోరుతూ, ప్రత్యేక రాయలసీమ రాష్ట్రం ఏర్పాటు చెయ్యాలని కోరింది. ఆంధ్రులలోని అనైక్యతను గమనించిన కమిషను భాషాప్రయుక్త రాష్ట్రాల ఏర్పాటును వ్యతిరేకించింది. ఈ కమిషను నివేదికతో ఆందోళన చెందిన ఆంధ్రులను బుజ్జగించడానికి కాంగ్రెసు పార్టీ నాయకులు, నెహ్రూ, పటేల్, భోగరాజు పట్టాభి సీతారమయ్య లతో ఒక అనధికార సంఘాన్ని ఏర్పాటు చేసింది. జె.వి.పి కమిటీగా పేరొందిన ఈ సంఘం 1949 ఏప్రిల్‌లో కాంగ్రెసు వర్కింగు కమిటీకి కింది సూచనలు చేసింది.

- భాషాప్రయుక్త రాష్ట్రాల ఏర్పాటును కొన్నేళ్ళు వాయిదా వెయ్యాలి.
- కాని ఆంధ్ర రాష్ట్రాన్ని మాత్రం ఏర్పాటు చయ్యాలి – అయితే ఒక నిబంధన మీద..
- నిబంధన: మద్రాసును ఆంధ్రులు వదులుకోవాలి

మద్రాసును వదులుకొనేందుకు ఇష్టపడని ఆంధ్రుల్లో ఈ నివేదిక అలజడి సృష్టించింది. ఈ పరిస్థితుల మధ్య అప్పటి మద్రాసు ముఖ్యమంత్రి, కుమారస్వామి రాజా నాయకత్వంలో ఒక విభజన సంఘం ఏర్పాటయింది. ఆంధ్రుల తరపున టంగుటూరి ప్రకాశం పంతులు, బెజవాడ గోపాలరెడ్డి, కళా వెంకటరావు, నీలం సంజీవరెడ్డి ఈ సంఘంలో సభ్యులు. ఈ సంఘం ఒక నిర్దుష్ట ఒప్పందానికి రాలేకపోయింది. ప్రకాశం మిగిలిన సభ్యులతో

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

విభేదించి, అసమ్మతి లేవనెత్తాడు. ఆయన అసమ్మతిని అవకాశంగా తీసుకొని కేంద్రప్రభుత్వం మొత్తం వ్యవహారాన్నే అటకెక్కించింది.

దీనితో అసంతృప్తి చెందిన ప్రముఖ గాంధేయవాది, స్వామి సీతారాం (గొల్లపూడి సీతారామశాస్త్రి) ఆమరణ నిరాహార దీక్షకు పూనుకొన్నాడు. దీంతో ఉద్రిక్త భరిత వాతావరణం ఏర్పడింది. 35 రోజుల తరువాత, 1951 సెప్టెంబర్ 20న ఆచార్య వినోబా భావే అభ్యర్ధనపై ఆయన తన దీక్షను విరమించాడు. ఈ దీక్ష, ప్రజల్లో తమ నాయకుల పట్ల, కేంద్రప్రభుత్వం పట్ల అపనమ్మకం పెంచడం మినహా మరేమీ సాధించలేక పోయింది.

కృష్ణా-పెన్నా ప్రాజెక్టు వివాదం

1952లో జరిగిన మొదటి సార్వత్రిక ఎన్నికలలో, కాంగ్రెసును ఓడించి, ఆంధ్రులు వారిపై గల తమ అసంతృప్తి వెలిబుచ్చారు. మద్రాసు శాసనసభ లో ఆంధ్ర ప్రాంతం నుండి ఉన్న 140 స్థానాలలో కాంగ్రెసు 43 మాత్రమే పొందగా, కమ్యూనిస్టులు పోటీ చేసిన 60 స్థాల్లోను 40 ని గెలుచుకున్నారు. మొత్తం శాసనసభలో కాంగ్రెసు బలం 152 కాగా, కాంగ్రెసేతర సభ్యులు 164 మంది. వీరంతా ఐక్య ప్రజాస్వామ్య ఫ్రంటు గా ఏర్పడి టంగుటూరి ప్రకాశాన్ని తమ నాయకుడిగా ఎన్నుకున్నారు. అయితే అప్పటి గవర్నరు, రాజాజీ ని శాసన మండలికి నామినేట్ చేసి, మంత్రివర్గ ఏర్పాటుకు ఆయనను ఆహ్వానించాడు.

రాజాజీ ముఖ్యమంత్రి అయ్యాక, కృష్ణా-పెన్నా ప్రాజెక్టు కట్టి, కృష్ణా నీళ్ళను తమిళ ప్రాంతాలకు మళ్ళించే ఆలోచన చేసాడు. ఆ ప్రాజెక్టు కడితే తమ నోట మన్నే అని గ్రహించిన ఆంధ్రులు ఆందోళన చేసారు. సమస్య పరిశీలనకై కేంద్రప్రభుత్వం ఎ.ఎన్ ఖోస్లా నాయకత్వంలో ఒక నిపుణుల సంఘాన్ని నియమించింది. ప్రాజెక్టును ప్రతిపాదిత స్థలంలో కట్టకూడదనీ, నందికొండ (ఇప్పటి నాగార్జునసాగర్ ప్రాజెక్టు ఉన్న ప్రదేశం) వద్ద కట్టాలనీ ఈ కమిటీ సూచించింది. రాజాజీ ప్రభుత్వం తమపై సవతి ప్రేమ చూపిస్తున్నదనే ఆంధ్రుల భావన మరింత బలపడింది. మద్రాసు రాష్ట్రం నుండి వేరు పడాలనే ఆంధ్రుల భావన మరింత బలపడసాగింది.

పొట్టి శ్రీరాములు ఆత్మార్పణం

ఈ సమయంలో 1952 అక్టోబర్ 19న పొట్టి శ్రీరాములు అనే గాంధేయవాది, మద్రాసు రాజధానిగా ఉండే ప్రత్యేకాంధ్ర సాధనకై మద్రాసులో ఆమరణ నిరాహార దీక్షను ప్రారంభించాడు."మద్రాసులేని ఆంధ్ర తలలేని

మొండెం" అన్నాడు. ఈ దీక్ష ఆంధ్ర అంతటా కలకలం రేపినా, కాంగ్రెసు నాయకులు, కేంద్రప్రభుత్వంలో మాత్రం చలనం రాలేదు. 1952 డిసెంబర్ 15న 56 రోజుల అకుంఠిత దీక్ష తరువాత పొట్టి శ్రీరాములు **అమరజీవి** అయ్యాడు. ఆయన మృతి ఆంధ్రుల్లో క్రోధాగ్ని రగిలించి, హింసాత్మక ఆందోళనకు దారితీసింది. ప్రజల్లో అనూహ్యంగా వచ్చిన ఈ స్పందనను గమనించిన నెహ్రూ ప్రత్యేక ఆంధ్ర రాష్ట్రాన్ని ఏర్పాటు చేస్తున్నట్లుగా లోక్ సభలో 1952 డిసెంబర్ 15న ప్రకటించాడు. 11 జిల్లాలు, బళ్ళారి జిల్లాలోని 3 తాలూకాలు ఇందులో భాగంగా ఉంటాయి.

శ్రీకాకుళం, విశాఖపట్నం, తూర్పు గోదావరి, పశ్చిమ గోదావరి, కృష్ణా, గుంటూరు, నెల్లూరు, చిత్తూరు, కడప, అనంతపురం, కర్నూలు జిల్లాలు, బళ్ళారి జిల్లాలోని రాయదుర్గం, ఆదోని, ఆలూరు తాలుకాలు కలిపి 1953 అక్టోబర్ 1న ఆంధ్ర రాష్ట్రం ఏర్పడింది. బళ్ళారి జిల్లాలోని బళ్ళారి తాలూకా ఎల్.ఎస్ మిశ్రా సంఘం నివేదిక ననుసరించి మైసూరు రాష్ట్రంలో కలిపేసారు.

1937 నాటి శ్రీబాగ్ ఒడంబడిక ననుసరించి కొత్త రాష్ట్రానికి కర్నూలు ముఖ్యపట్టణం అయింది. టంగుటూరి ప్రకాశం ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు. సి.ఎం.త్రివేది గవర్నరు అయ్యాడు. నెహ్రూ చేతుల మీదుగా జరిగిన ప్రత్యేక రాష్ట్ర ఏర్పాటుతో ఆంధ్రుల చిరకాల స్వప్నం ఫలించింది.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

హైదరాబాదు రాష్ట్రం ఏర్పాటు

హైదరాబాదుపై పోలీసు చర్య

1946 1948ల మధ్య హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో నెలకొన్న పరిస్థితుల పట్ల ఆంధ్రులు కలత చెందారు. హైదరాబాదుకు స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి కావాలని ఆసిస్తూ, దాన్ని ప్రత్యేక దేశంగా గుర్తించాలని నిజాము ప్రతిపాదించాడు. ఇత్తెహాదుల్ ముస్లిమీను, దాని సైనిక విభాగమైన రజాకార్ల కు చెందిన ఖాసిం రజ్వీ ద్వారా దీన్ని సాధించాలని నిజాము ప్రయత్నించాడు.

రాష్ట్రానికి చెందిన అధిక శాతం ప్రజలు భారతదేశంలో కలిసిపోవాలని ఉద్యమం మొదలుపెట్టారు. స్వామి రామానంద తీర్థ నాయకత్వంలో కాంగ్రెసు నాయకులు ఉద్యమంలో పాలుపంచుకునారు. రాష్ట్ర కాంగ్రెసును నిజాము నిషేధించడం చేత, ఈ నాయకులు విజయవాడ, బొంబాయి వంటి ప్రదేశాల నుండి ఉద్యమాన్ని నడిపించారు. రజాకార్ల దాడులను ఎదుర్కోడానికి కమ్యూనిస్టులు గ్రామ రక్షక దళాలను ఏర్పాటు చేసారు.

భారత ప్రభుత్వానికి, నిజాముకు మధ్య జరిగిన అన్ని చర్చలూ విఫలమయ్యాయి. భారత దేశంలో విలీనానికి నిజాము అంగీకరించలేదు. మజ్లిస్ ఇత్తెహాదుల్ ముస్లిమీన్ మరియు రాజాకార్ల కార్య కలాపాలు శాంతికి, సామరస్యానికి భంగకరంగా తయారయ్యాయి. వాస్తవ పరిస్థితిని నిజాముకు అర్థమయ్యేలా చెప్పడానికి కేంద్ర ప్రభుత్వం చేసిన ప్రయత్నాలు ఫలించి, 1947 నవంబర్ 29న యథాతథ స్థితి ఒప్పందం కుదిరింది. 1947 ఆగష్టు 15కు పూర్వపు పరిస్థితికి ఒక సంవత్సరం పాటు కట్టుబడి ఉండాలనేది ఈ ఒప్పంద సారాంశం. ఒప్పందంలో భాగంగా హైదరాబాదులో భారత్ తరపున ఏజంట్ జనరల్‌గా కె.ఎం.మున్షీ నియమితుడయ్యాడు. విదేశాల్లో ఆయుధాలు కొనుగోలు చేసి, హైదరాబాదుకు దొంగతనంగా తరలించే సమయం పొందడమే ఈ ఒప్పందంతో నిజాము ఉద్దేశ్యం. ఈలోగా పరిస్థితిని ఐక్యరాజ్యసమితి యొక్క భద్రతా సమితికి నివేదించడానికి నిజాము ఒక బృందాన్ని పంపించాడు.

1948 ఆగష్టు 9 న *టైంస్ ఆఫ్ లండన్* లో వచ్చిన వార్త ప్రకారం హైదరాబాదు 40,000 సైన్యాన్ని, ఆయుధాలను సమకూర్చుకుంది. హైదరాబాదు ప్రధాన మంత్రి లాయిక్ ఆలీ ఇలా అన్నాడు **భారత ప్రభుత్వాన్ని ఎదుర్కోవడానికి లక్ష మందితో సైన్యం సిద్ధంగా ఉంది, బొంబాయిపై బాంబులు వెయ్యడానికి సౌదీ అరేబియా కూడా సిద్ధంగా ఉంది**

నిజాము చేపట్టిన ఈ చర్యలకు తోడు రజాకార్ల హింస, హైదరాబాదుపై పోలీసు చర్యకు కేంద్ర ప్రభుత్వం నడుం కట్టింది. 1948 సెప్టెంబర్ 13న హైదరాబాదుపై పోలీసు చర్య మొదలైంది. దీనికి **ఆపరేషన్ పోలో** అని పేరు పెట్టారు. మేజర్ జనరల్ జె.ఎన్. చౌదరి నాయకత్వంలో భారత సైన్యం మూడు వైపుల నుండి హైదరాబాదును ముట్టడించింది. 1948 సెప్టెంబర్ 18న నిజాము లొంగిపోయాడు. పోలీసు చర్య ఐదు రోజుల్లో ముగిసింది. 1373 మంది రజాకార్లు హతమయ్యారు. మరో 1911 మంది బందీలుగా పట్టుబడ్డారు. హైదరాబాదు సైన్యంలో 807 మంది చనిపోగా, 1647 మంది పట్టుబడ్డారు. భారత సైన్యం 10 మంది సైనికులను కోల్పోయింది. ఆతని ప్రధానమంత్రి మీర్ లాయిక్ ఆలీ, రజాకార్ల నాయకుడు ఖాసిం రజ్వీ అరెస్టయ్యారు. తరువాత ఖాసిం రిజ్వీ కొన్నాళ్ళు భారత దేశంలో జైలు జీవితం గడిపి, విడుదలయ్యాక, పాకిస్తాను వెళ్ళి స్థిరపడ్డాడు. కొన్నాళ్ళకు అక్కడే అనామకుడిలా మరణించాడు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ అవతరణ

1953 లో ఆంధ్ర రాష్ట్రం ఏర్పడ్డాక, భాషా ప్రయుక్త రాష్ట్రాల ఏర్పాటు పై వత్తిడి పెరిగింది. కాంగ్రెసు, కమ్యూనిస్టుల తో సహా అన్ని ప్రముఖ రాజకీయ పార్టీలూ దీనిని సమర్ధించడంతో విశాలాంధ్ర స్వప్నం నిజమయే రోజు దగ్గరపడింది. 1953 డిసెంబర్ లో సయ్యద్ ఫజల్ ఆలీ నేతృత్వంలో రాష్ట్రాల పునర్విభజన కమిషను ఏర్పాటయింది. 1955 సెప్టెంబర్ 30 న తన నివేదిక సమర్పించింది. విశాలాంధ్ర ఏర్పాటు లోని ప్రయోజనాలను అది గుర్తించినా, తెలంగాణా రాష్ట్ర ఏర్పాటును అది సమర్ధించింది. మరాఠీ మాట్లాడే ప్రాంతాలను మహారాష్ట్రలోను, కన్నడం మాట్లాడే ప్రాంతాలను కర్ణాటకలోను కలిపి తెలుగు మాట్లాడే ప్రాంతాలను ప్రత్యేక రాష్ట్రంగా ఏర్పాటు చెయ్యాలని సూచించింది. అయితే ఐదు సంవత్సరాల తరువాత రాష్ట్ర శాసనసభలో మూడింట రెండు వంతులు సభ్యులు ఒప్పుకుంటే, ఆంధ్రతో విలీనం చెయ్యవచ్చని కూడా సూచించింది. కమిషను సూచనలను ఆహ్వానించి, ప్రత్యేక రాష్ట్రవాదనను సమర్ధించిన వారిలో కె.వి.రంగారెడ్డి, మర్రి చెన్నా రెడ్డి ప్రముఖులు. హైదరాబాదు శాసనసభలో అధిక శాతం సభ్యులు విశాలాంధ్రను సమర్ధించారు. శాసనసభలో ఈ విషయంపై చర్చ జరిగినపుడు, 103 మంది సభ్యులు విశాలంధ్రకు మద్దతు తెలుపగా, 29 మంది మాత్రమే వ్యతిరేకించారు. 15 మంది తటస్థంగా ఉండిపోయారు. విశాలాంధ్రను సమర్ధించిన ప్రముఖ నాయకులలో అప్పటి ముఖ్యమంత్రి బూరుగుల రామకృష్ణా రావు, మాడపాటి హనుమంతరావు, స్వామి రామానంద తీర్థ మొదలైనవారు ఉన్నారు. దీని నివేదికపై తెలంగాణా, విశాలాంధ్ర వాదులు తమతమ వాదనలను తీవ్రతరం చేసారు. కమ్యూనిస్టులు తీవ్రంగా ప్రతిస్పందిస్తూ, హైదరాబాదు శాసనసభకు రాజీనామా చేసి, ఈ విషయంపై ఎన్నికలకు వెళ్తామని ప్రకటించారు. కాంగ్రెసు అధిష్ఠానం కూడా విశాలాంధ్రనే సమర్ధించి, ఆంధ్ర, తెలంగాణా నాయకులను తమ విభేదాలను పరిష్కరించుకొమ్మని ఒత్తిడి చేసింది. 1956 ఫిబ్రవరి 20 న ఢిల్లీలో రెండు ప్రాంతాల నాయకులు సమావేశమయ్యారు. తెలంగాణా తరపున బూరుగుల రామకృష్ణా రావు, కె.వి.రంగారెడ్డి (మర్రి చెన్నా రెడ్డికి మామ. ఈయన పేరిటే 1978 లో చెన్నారెడ్డి ముఖ్యమంత్రిగా ఉన్న సమయంలో రంగారెడ్డి జిల్లా ఏర్పాటయింది.), మర్రి చెన్నా రెడ్డి, జె.వి.నర్సింగ్ రావు పాల్గొనగా, ఆంధ్ర తరపున బెజవాడ గోపాలరెడ్డి, నీలం సంజీవరెడ్డి, గౌతు లచ్చన్న, అల్లూరి సత్యనారాయణ రాజు సమావేశాల్లో పాల్గొన్నారు. ఆ విధంగా అనేక చర్చలు, సంప్రదింపుల అనంతరం 1956 జూలై 19 న వారిమధ్య పెద్దమనుషుల ఒప్పందం కుదిరింది; ఆంధ్ర ప్రదేశ్ రాష్ట్ర ఏర్పాటుకు మార్గం సుగమమైంది.1956 నవంబర్ 1న అప్పటి ప్రధానమంత్రి జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ చేతుల మీదుగా ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ఆవిర్భవించింది. నీలం సంజీవరెడ్డి ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు. అప్పటి వరకు హైదరాబాదు ముఖ్యమంత్రిగా ఉన్న బూరుగుల రామకృష్ణా రావుకు కేరళ గవర్నరు పదవి లభించింది. ఆంధ్ర రాష్ట్ర గవర్నరు అయిన సి.ఎం.త్రివేది, ఆంధ్ర ప్రదేశ్ తొలి గవర్నరుగా కొనసాగాడు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఉపముఖ్యమంత్రి

పెద్దమనుషుల ఒప్పందంలోని చాలా ముఖ్యమైన అంశం:రాష్ట్ర మంత్రివర్గంలో ముఖ్యమంత్రి కోస్తా, రాయలసీమ నుండి ఉంటే ఉపముఖ్యమంత్రి తెలంగాణా నుండి, ముఖ్యమంత్రి తెలంగాణా వ్యక్తి అయితే ఉపముఖ్యమంత్రి కోస్తా,రాయలసీమ ప్రాంతాల నుండి ఉండాలి.కాబినెట్ మంత్రులలో 40 శాతం తెలంగాణా ప్రాంతానికి చెందిన వారే ఉండాలి.

కొత్తజిల్లాలు

తరువాతి కాలంలో మరో మూడు జిల్లాలు ఏర్పడ్డాయి. అవి: 1970 లో ప్రకాశం జిల్లా, 1978లో రంగారెడ్డి జిల్లా, 1979 లో విజయనగరం జిల్లా. వీటితో కలిపి మొతం 23 జిల్లాలయ్యాయి.ఇంకా విజయవాడ,రాజమండ్రి,తిరుపతి,నంద్యాల,మంచిర్యాల,అమలాపురం మొదలైనకొత్తజిల్లాలకోసం ఆయా ప్రాంతాల ప్రజలు కోరుతున్నారు.

తొలి ప్రభుత్వాలు

నీలం సంజీవరెడ్డి

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ రాష్ట్రానికి మొదటి ముఖ్యమంత్రిగా నీలం సంజీవరెడ్డి ప్రమాణ స్వీకారం చేసాడు. కానీ ఆయన అఖిల భారత కాంగ్రెసు కమిటీ కి అధ్యక్షుడవడంతో 1960 జూన్ 10న ముఖ్యమంత్రి పదవికి రాజీనామా చేసాడు. తరువాత రాయలసీమకు చెందిన నేత దామోదరం సంజీవయ్య ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు. 1962 సార్వత్రిక ఎన్నికల తరువాత సంజీవరెడ్డి మళ్ళీ 1962 మార్చి 12న ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు. కర్నూలు రవాణా వ్యవస్థ జాతీయీకరణ వివాదంలో సుప్రీం కోర్టు తీర్పు వ్యతిరేకంగా రావడంతో, నైతిక బాధ్యత వహిస్తూ 1964 లో ఆయన రాజీనామా చేసాడు.

ఉద్యమాల కాలం

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఆయన తరువాత కాసు బ్రహ్మానందరెడ్డి 1964 ఫిబ్రవరి 29న ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు. ఏడున్నరేళ్ళ పాటు ముఖ్యమంత్రిగా ఉన్నాడాయన. ఆయన కాలంలోనే విశాఖ ఉక్కు ఉద్యమం, మొదటి ప్రత్యేక తెలంగాణా ఉద్యమాలు జరిగాయి.

1965 లో ఆంగ్లో-అమెరికను నిపుణుల సంఘం ఒకటి విశాఖపట్నంలో ఉక్కు కర్మాగారం నెలకొల్పాలని కేంద్రప్రభుత్వానికి సలహా ఇచ్చింది. అయితే ఒరిస్సా, తమిళనాడు, కర్ణాటక ప్రభుత్వాలు కూడా ఈ కర్మాగారం కొరకు కేంద్రాన్ని వత్తిడి చేసాయి. ఆందోళన చెందిన ప్రజలు తెన్నేటి విశ్వనాధం నాయకత్వంలో **విశాఖ ఉక్కు ఆంధ్రుల హక్కు** పేరుతో ఉద్యమం మొదలు పెట్టారు. 1965లో రాష్ట్ర శాసనసభ ఉక్కు కర్మాగారం కొరకు ఒక తీర్మానం కూడా చేసింది. 1966 అక్టోబర్, నవంబర్ లలో ఉద్యమం హింసాత్మక రూపు దాల్చింది. 32 మంది ఉద్యమంలో ప్రాణాలు కోల్పోయారు. కర్మాగార స్థాపనను కేంద్రం ప్రకటించడంతో ఉద్యమం ఆగింది. 1971 లో ప్రధానమంత్రి ఇందిరా గాంధి కర్మాగారానికి శంకుస్థాపన చేసారు.

విద్యార్థులతో మొదలైన మొదటి ప్రత్యేక తెలంగాణా ఉద్యమం రాజకీయ నాయయకుల చేతుల్లో పడి, రూపు కోల్పోయి చివరికి చల్లారిపోయింది. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ఏర్పాటు సమయంలో జరిగిన పెద్దమనుషుల ఒప్పందం లోని అంశాలు సరిగా అమలు జరగడం లేదన్న వాదన ఈ ఉద్యమానికి మూల కారణం. ఈ ఒప్పందానికి తగినట్లుగా, తమకు విద్యా, ఉద్యోగావకాశాలు రావడం లేదన్న అసంతృప్తితో విద్యార్థులు ఒప్పందాన్ని ఖచ్చితంగా అమలు చేయాలని కోరుతూ ఉద్యమం ప్రారంభించారు. రాజకీయావకాశాలు కోల్పోతున్నామన్న అసంతృప్తితో ఉన్న కొందరు రాజకీయ నాయకులు విద్యార్థుల కోరికను ప్రత్యేక తెలంగాణా దిశగా మళ్ళించారు.

1971 సెప్టెంబర్ లో ఉద్యమానికి నాయకత్వం వహించిన నాయకులు కాంగ్రెసుకు తిరిగి చేరుకోవడంతో, ఉవ్వెత్తున లేచి పడే తరంగం లాగా ఉద్యమం ఎగసిపడి చల్లారిపోయింది. కాంగ్రెసు అధిష్టానంతో కుదిరిన ఒప్పందంలో భాగంగా ముఖ్యమంత్రి గా బ్రహ్మానంద రెడ్డి స్థానంలో, 1971 సెప్టెంబర్ 30 న పి.వి.నరసింహారావు అయ్యాడు. తెలంగాణా ప్రాంతానికి చెందిన మొదటి ముఖ్యమంత్రి ఆయన. 1972లో జరిగిన ఎన్నికలలో కాంగ్రెసు తిరిగి అధికారంలోకి రావడంతో మళ్ళీ నరసింహారావు ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు. ఆ సంవత్సరం అక్టోబర్ లో సుప్రీం కోర్టు ఇచ్చిన ఒక తీర్పు మరో ఉద్యమానికి దారితీసింది.

హైదరాబాదు సంస్థానంలో 1915 లో నిజాము జారీ చేసిన ఒక ఫర్మానా ప్రకారం ముల్కీ నిబంధనలు అమలు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

లోకి వచ్చాయి. వీటి ప్రకారం హైదరాబాదు సంస్థానంలో పుట్టిన వారు కాని, హైదరాబాదులో కనీసం 15 ఏళ్ళుగా నివసిస్తూ, తమ ప్రాంతానికి తిరిగి వెళ్ళమని అఫిడవిట్టు ఇచ్చిన వారు మాత్రమే ప్రభుత్వ ఉద్యోగాలకు అర్హులు. స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వమే అమల్లో ఉన్న ఈ నియమాలు రాజ్యాంగబద్ధమే అని 1971 అక్టోబర్ లో సుప్రీం కోర్టు తీర్పునిచ్చింది.

తమ రాష్ట్ర రాజధానిలోనే తాము నిరాదరణకు గురయ్యామన్న ఆవేదన కలిగిన ఆంధ్ర ప్రాంత ప్రజలు ప్రత్యేక ఆంధ్ర రాష్ట్రం కావాలని కోరుతూ **జై ఆంధ్ర** ఉద్యమాన్ని లేవదీసారు. ఉద్యమం తీవ్ర రూపం ధరించిన తరుణంలో రాష్ట్రప్రభుత్వం నుండి, తొమ్మిది మంది మంత్రులు రాజీనామా చేసారు. 1973 జనవరి 10 న, సరిగ్గా నరసింహారావు మంత్రివర్గ విస్తరణ చేసిన రెండు రోజులకు, కేంద్రప్రభుత్వం ఆయన ప్రభుత్వాన్ని రద్దు చేసి రాష్ట్రపతి పాలన విధించింది. రాష్ట్రపతి పాలన సమయంలో కేంద్ర హోం మంత్రి కె సి పంత్ కుదిర్చిన ఒక ఆరు సూత్రాల ఒప్పందంతో రెండు ప్రాంతాల నాయకుల మధ్య సయోధ్య కుదిరింది.

ఒప్పందంలో భాగంగా 1973 డిసెంబర్ 10 న జలగం వెంగళరావు ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు. నక్సలైటు ఉద్యమాన్ని కఠినంగా అణచివేసిన నేతగా జలగం ప్రసిద్ధి చెందాడు. 1975 లో ప్రపంచ తెలుగు మహాసభలను ఘనంగా నిర్వహించి పేరు తెచ్చుకున్నాడు. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ లో సినిమా పరిశ్రమ నిలదొక్కుకోడానికి అవసరమైన చర్యలు తీసుకున్నాడు.

కాంగ్రెసులో కలహాలు

1978 జనవరిలో కాంగ్రెసు చీలి ఇందిరా కాంగ్రెసు ఏర్పడినప్పుడు, రాష్ట్రంలో అధిక కాంగ్రెసు నాయకులు రెడ్డి కాంగ్రెసు లో చేరారు. మర్రి చెన్నారెడ్డి మాత్రం ఇందిరా కాంగ్రెసులో ఉన్నాడు. 1978 ఫిబ్రవరిలో జరిగిన శాసనసభ ఎన్నికలలో ఇందిరా కాంగ్రెసు 175 స్థానాలు సాధించి అధికారం కైవసం చేసుకుంది. చెన్నారెడ్డి ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు.

1978 - 1983 మధ్య కాలంలో రాష్ట్ర కాంగ్రెసులోని అంతర్గత కలహాల కారణంగా నలుగురు ముఖ్యమంత్రులను మార్చి, పార్టీ అప్రదిష్ట పాలయింది. 1978 మార్చి 6 నుండి 1980 అక్టోబర్ 11 వరకు చెన్నా రెడ్డి, తరువాత 1982 ఫిబ్రవరి 24 వరకు టంగుటూరి అంజయ్య, తదుపరి కేవలం ఏడు నెలల పాటు భవనం వెంకట్రామ్

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ముఖ్యమంత్రులు కాగా 1983 జనవరి 9 వరకు కోట్ల విజయభాస్కరరెడ్డి ముఖ్యమంత్రిగా ఉన్నాడు. **బొద్దు పాఠ్యం**

తెలుగుదేశం ప్రాభవం

నందమూరి తారక రామారావు

1982 లో రాష్ట్ర రాజకీయాలను మలుపు తిప్పే సంఘటన జరిగింది. సినిమాల్లో తన నటన ద్వారా ప్రజల మన్ననలు పొందిన నందమూరి తారక రామారావు మార్చి 29 న తెలుగుదేశం పేరుతో రాజకీయ పార్టీ స్థాపించారు. కాంగ్రెసు అసంతృప్త నాయకుడు, నాదెండ్ల భాస్కరరావు ఆయనతో చేతులు కలిపాడు. పదే పదే ముఖ్యమంత్రుల్ని మార్చి కాంగ్రెసు పార్టీ ఆంధ్రుల ఆత్మగౌరవాన్ని దెబ్బ తీసిందని ఆరోపిస్తూ, ఆత్మగౌరవ పునరుద్ధరణ నినాదంతో నందమూరి తారక రామారావు ప్రజల్లోకి వెళ్ళారు. 1983 శాసనసభ ఎన్నికలలో తెలుగుదేశం 198 స్థానాలు గెలుచుకొని అధికారానికి రాగా, 60 స్థానాలతో కాంగ్రెసు ప్రతిపక్షంగా నిలిచింది. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ లో మొట్ట మొదటి సారిగా కాంగ్రెసు ప్రతిపక్షం స్థానానికి చేరింది.

కమ్యూనిస్టు పార్టీలైన సి.పి.ఐ మరియు సి.పి.ఎం లు పరస్పర అవగాహనతో పోటీ చేసినా, 4, 9 స్థానాలతో సరిపెట్టుకోవలసి వచ్చింది. కోస్తా, రాయలసీమ ప్రాంతాల్లో రామారావు ప్రభంజనం ఎంత బలంగా ఉందంటే - ఈ రెండు ప్రాంతాల్లో కలిపి కాంగ్రెసుకు కేవలం 8 శాతం స్థానాలు మాత్రమే దక్కాయి.

రామారావు చేతిలో ఓటమి కాంగ్రెసుకు భరించరానిదయింది. రెండు పార్టీల మధ్య ఉన్న వైరం కాంగ్రెసు పాలిత కేంద్రానికి, రాష్ట్రానికి మధ్య సంబంధాలకు పాకింది. 1984 ఆగష్టు 16 న రామారావు శస్త్రచికిత్సకై అమెరికా వెళ్ళిన సమయంలో, గవర్నరు రాంలాల్, రామారావును ముఖ్యమంత్రిగా తొలగించి, నాదెండ్ల భాస్కరరావు చేత ముఖ్యమంత్రిగా ప్రమాణం చేయించాడు. రామారావును పైలట్‌గా, తనను కోపైలట్‌గా చెప్పుకున్న భాస్కరరావు కాంగ్రెసు పార్టీ పరోక్ష అండదండలతో, తగినంత మంది శాసనసభ్యుల మద్దతు లేకున్నా గద్దెనెక్కగలిగాడు.

ప్రతిపక్ష పార్టీలన్నిటినీ కలుపుకుని రామారావు దీనిని చాలా సమర్ధవంతంగా ఎదుర్కొన్నాడు. సంయుక్త ప్రతిపక్షం రాష్ట్రవ్యాప్తంగా పర్యటించి, ప్రజల మద్దతును కూడగట్టింది. రామారావు తొలగింపు పట్ల ప్రజల్లో

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

వ్యతిరేకతను గమనించిన కేంద్రం గవర్నరును మార్చి, సెప్టెంబర్ 16 న రామారావును తిరిగి ముఖ్యమంత్రి పదవి చేపట్టడానికి మార్గం సుగమం చేసింది. ధర్మయుద్ధం గా రామారావు వర్ణించుకున్న ఈ నెల రోజుల ప్రజాస్వామిక సమరంలో సమైక్య ప్రతిపక్షం గెలిచింది. తొలగించబడిన ఒక ముఖ్యమంత్రి తిరిగి ప్రతిష్ఠితుడవ్వడం భారత దేశ రాజకీయాల్లో అదే తొలి, అదే తుది.

ఆ తరువాత తెలుగుదేశం, కమ్యూనిస్టు, భాజపా, జనతా పార్టీలు కలిసి మిత్రపక్షాలుగా ఏర్పడి ఎన్నికలలో సమైక్యంగా పోటీ చేసాయి. రామారావు 1985లో శాసనసభకు మధ్యంతర ఎన్నికలు జరిపించి, మరింత మెరుగైన ఫలితాలు సాధించాడు. ఈ ఎన్నికలలో నాదెండ్ల భాస్కరరావు ప్రజాస్వామ్య తెలుగుదేశం పేరుతో పార్టీ పెట్టి, 220 స్థానాల్లో పోటీ చేయగా, కేవలం రెండు స్థానాల్లో మాత్రమే డిపాజిట్లు దక్కించుకోగలిగాడు.

1985 - 1989 మధ్యకాలంలో రామారావు కొన్ని వివాదాస్పద నిర్ణయాలు తీసుకున్నాడు. ఉద్యోగుల పదవీ విరమణ వయస్సును 58 నుండి, 55 సంవత్సరాలకు తగ్గించడం, గ్రామసేవకుల వ్యవస్థ రద్దు, పూజారి వ్యవస్థ రద్దు మొదలైనవి వీటిలో కొన్ని. 1989 ఎన్నికలలో కాంగ్రెసు పార్టీ 182 స్థానాల్లో గెలిచి మళ్ళీ అధికారానికి వచ్చింది. మర్రి చెన్నారెడ్డి 1989 డిసెంబర్ 3 న రెండోసారి ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు.

అయితే కాంగ్రెసులోని ముఠా తగాదాలు యధావిధిగా కొనసాగాయి. కాంగ్రెసు అంతర్గత కలహాలు ఏ స్థాయిలో ఉనాయంటే, హైదరాబాదులో జరిగిన మతకలహాలు కాంగ్రెసు నాయకుడు నేదురుమల్లి జనార్ధనరెడ్డి జరిపించినవేనని ముఖ్యమంత్రి ఆరోపించాడు. 1990 డిసెంబర్ 17న చెన్నారెడ్డి స్థానంలో జనార్ధన రెడ్డి ముఖ్యమంత్రిగా ప్రమాణస్వీకారం చెయ్యగానే మతకలహాలు ఆగిపోవడం విశేషం. కాపిటేషను కళాశాలల కుంభకోణంలో చిక్కుకున్న జనార్ధనరెడ్డి స్థానంలో 1992 అక్టోబర్ 9 న కోట్ల విజయభాస్కరరెడ్డి ముఖ్యమంత్రి అయ్యాడు. ఆయన హయాంలో చారిత్రాత్మకమైన సారా వ్యతిరేక ఉద్యమం జరిగింది. ప్రతిపక్ష పార్టీలు ఈ ఉద్యమానికి మద్దతునిచ్చాయి.

1994 ఎన్నికలలో చరిత్ర పునరావృతమై, తెలుగుదేశం, మిత్రపక్షాలు కలిసి 253 స్థానాలు గెలుచుకున్నాయి. కాంగ్రెసు కేవలం 26 స్థానాలు గెలిచింది. రామారావు ముఖ్యమంత్రిగా 1994 డిసెంబర్ 12 న ప్రమాణస్వీకారం చేసాడు. కానీ పార్టీలోని అంతర్గత అధికార పోరాటాల కారణంగా 1995 సెప్టెంబర్ 1 న రామారావు అల్లుడు,

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

మంత్రీ అయిన నారా చంద్రబాబు నాయుడు అత్యధిక శాసనసభ్యుల మద్దతుతో రామారావును తొలగించి, ముఖ్యమంత్రి పదవిని అధిష్టించాడు.

తెలుగు సాహిత్యం - ప్రాజ్నన్నయ యుగము

తెలుగు సాహిత్యంలో క్రీ.శ. 1000 వరకు **ప్రాజ్నన్నయ యుగము** అంటారు. తెలుగులో మొదటి కావ్యం మదాంధ్ర మహాభారతం అనీ, అది ఆరంభించిన నన్నయ ఆదికవి అనీ సార్వత్రికమైన అభిప్రాయం. ఒక్కమారుగా అంత పరిణతి చెందిన కావ్యం ఆవిర్భవించడం అసాధ్యమనీ, అంతకు ముందే ఎంతో కొంత సారస్వతం ఉండాలనీ సాహితీ చరిత్రకారులు ప్రగాఢంగా విశ్వసిస్తున్నా ఏ విధమైన లిఖిత సాహిత్యం గాని, లిఖిత సాహిత్యం ఆధారాలు గాని లభించనందున తెలుగు సాహిత్యావిర్భావానికి నన్నయనే యుగపురుషునిగా అంగీకరిస్తారు. కనుక నన్నయకు పూర్వకాలాన్ని **ప్రాజ్నన్నయ యుగం** అని వ్యవహరిస్తున్నారు.

ఏమైనా తెలుగుభాష మూలాన్వేషణకు సంతృప్తికరమైన, నిర్ణయాత్మకమైన ఆధారాలు లేవు. అయినా కూడా, క్రీ.పూ. మొదటి శకంలో శాతవాహన రాజులు సృష్టించిన "గాధాసప్తశతి" అన్న మహారాష్ట్రీ ప్రాకృత్ పద్య సంకలనంలో తెలుగు పదాలు మొట్టమొదట కనిపించాయి. కాబట్టి, తెలుగు భాష మాట్లాడేవారు, శాతవాహన

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

వంశపు రాజుల ఆగమనానికి ముందుగా కృష్ణ, గోదావరి నదుల మధ్య భూభాగంలో నివాసం ఉండే వార్రై ఉంటారని నిర్ణయించవచ్చు. తెలుగు భాష మూలపురుషులు యానాదులు. పురాతత్వ పరిశోధనల ప్రకారము తెలుగు భాష ప్రాచీనత 2,400 సంవత్సరాలనాటిది[1].

ఆదిమ ద్రావిడ భాషల చరిత్ర క్రీస్తుకు పూర్వం కొన్ని శతాబ్దాల వెనకకు మనము తెలుసుకోవచ్చు, కానీ తెలుగు చరిత్రను మనము క్రీస్తు శకం 6 వ శతాబ్దము నుండి ఉన్న ఆధారములను బట్టి నిర్ణయించవచ్చు. తెలుగు లోని స్పష్టమైన మొట్టమొదటి ప్రాచీన శిలాశాసనం 7వ శకం ఎ.డి. కి చెందినది. శాసనాలలో మనకు లభించిన తొలితెలుగు పదం 'నాగబు'. చక్కటి తెలుగు భాషా చరిత్రను మనము క్రీస్తు శకం 11 వ శతాబ్దం నుండి గ్రంథస్థము చేయబడినదిగా గమనించ వచ్చు.

ఆంధ్రులగురించి చెప్పిన పూర్వపు ప్రస్తావనలలో ఒకటి ఇక్కడ ఉదాహరింపబడినది: [2]

> పియమహిళా సంగామే సుందరగత్తేయ భోయణీ రొద్దే
> అటుపుటురటుం భణంతే ఆంధ్రేకుమారో సలోయేతి

ఇది ఉద్యోతనుడు ప్రాకృతభాషలో రచించిన కువలయమాల కథలోనిది. ఈ ప్రాకృతానికి పంచాగ్నుల ఆదినారాయణ శాస్త్రి తెలుగు అనువాదం:

> *అందగత్తెలన్నా, అథవా యుద్ధరంగమన్న నూ సమానంగా ప్రేమిచే వాళ్ళున్నూ, అందమైన శరీరాలు గల వాళ్ళున్నూ. తిండిలో దిట్టలున్నూ, అయిన ఆంధ్రులు అటూ, పుటూ (పెట్టు కాబోలు), రటూ (రట్టు ఏమో) అనుకొంటూ వస్తుండగా చూచాడు.*

కాళ్ళకూరు నారాయణరావు తన "ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర సంగ్రహము"లో ఈ యుగాన్ని క్రింది భాగాలుగా విభజించాడు.

- **అజ్ఞాత యుగము**: క్రీ.పూ. 28 నుండి క్రీ.త. 500 వరకు:ఆంధ్రుల భాష గురించి కేవలం అక్కడక్కడా ఉన్న ప్రస్తావనల ద్వారా తెలుస్తున్న కాలం
- **లబ్ధ సారస్వతము**: క్రీ.త. 500 నుండి 1000 వరకు.:శాసనాల వంటివి కొన్ని లభించిన కాలం

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

క్రీ.పూ. 28 ముందు

ఈ కాలంలో "ఆంధ్ర" అనే పదం మాత్రం కొద్ది ప్రస్తావనలలో ఉంటున్నది గాని "తెలుగు" అనే పదం ఎక్కడా లభించడంలేదు. అంతే కాకుండా ఆంధ్రుల జాతి గురించి ప్రస్తావించబడింది కాని భాష గురించి ఎలాంటి విషయం చెప్పబడలేదు. అయితే ఆంధ్రులు, తెలుగులు కలసిన ఫలితంగా ప్రస్తుత భాష రూపు దిద్దుకొన్నది గనుక "ఆంధ్ర దేశం" ప్రస్తావననే కొంత వరకు తెలుగు భాషకు చెందిన ప్రస్తావనగా భావిస్తున్నారు.

తెలుగు భాషకు **తెలుగు, తెనుగు, ఆంధ్రము** అనే మూడు పదాలున్నాయి. ఆంధ్రులు ఈ ప్రాంతాన్ని ఆక్రమించడానికి ముందు కృష్ణా గోదావరీ ప్రాంతం తెలుగు దేశమని పిలువబడేదని, ఆంధ్రుల పాలన తరువాత ఆంధ్ర దేశమయ్యిందనీ చరిత్రకారుల అభిప్రాయం. నన్నయభట్టు కాలం నాటికే తెలుగు, ఆంధ్రము అనే పేర్లు ఉన్నాయని నిదర్శనాలున్నాయి. తెలుగుభాష ద్రావిడ జన్యమా, లేక సంస్కృత ప్రాకృత జన్యమా అనే విషయంలో భిన్నాభిప్రాయాలున్నాయి. కాల్డ్‌వెల్ వంటివారి వాదన ప్రకారం తమిళ, మళయాళ, కన్నడ భాషలలాగా తెలుగు కూడా ద్రావిడ భాషా కుటుంబానికి చెందింది. క్రమంగా మిగిలినవానికి భిన్నంగా పరిణమించింది. చిలుకూరు నారాయణరావు వంటివారి అభిప్రాయం ప్రకారం తెలుగు భాష సంస్కృత ప్రాకృత

జన్యం. ఏమైనా తెలుగు భాష తక్కిన (మాతృక) భాషలనుండి విడివడి ఏ దశలో పరిణమించిందో చెప్పడం సాధ్యం కావడంలేదు.

మొట్ట మొదటిగా ఆంధ్రుల ప్రస్తావన క్రీ.పూ. 1500 - క్రీ.పూ. 800 మధ్య కాలంలోనిదిగా భావించబడుతున్న ఐతరేయ బ్రాహ్మణంలో ఉంది. ఇక్కడ ఆంధ్రులు శబర, మూతిబ, పుండ్ర, పుళింద జాతులతో కలిసి ఆర్యావర్తం దక్షిణాన నివశిస్తున్నట్లు అర్థం చెప్పుకోవచ్చును. మహాభారతంలో ఆంధ్రులు కౌరవుల పక్షాన ఉన్నట్లు (*ఆంధ్రాశ్చ బహవః*) ఉన్నది. అయితే ఇది జాతికి చెందిన ప్రస్తావన మాత్రమే కనుక తెలుగు భాషకు సంబంధం లేకపోవచ్చును. నాగులు, ఆంధ్రులు, ద్రావిడులు, తెలుగులు, యక్షులు మరియు శబరులవంటి ఇతర వనవాస జాతులు కాలక్రమంలో వివిధ సంబంధాల ద్వారా, ప్రధానంగా భాషాపరంగా, కలసినందువలన ఆంధ్ర లేదా తెలుగు జాతి రూపుదిద్దుకొంది. మహాభారత యుద్ధానంతరం నెలకొన్న రాజకీయ కల్లోలం వలనా, మిడతల దండు కారణంగా ఏర్పడిన ఆహార లోపం వలనా క్రమంగా ఆంధ్రులు దక్షిణాపథానికి వలస వచ్చారు. యక్షులు భట్టిప్రోలు ప్రాంతంలో తూర్పు తీరాన ఉండేవారు. కళింగులు, తెలుగులు ఉత్తర తీరాంధ్రంలో వ్యవసాయం, ఇతర వృత్తులలో నిపుణులైన స్థిరనివాస జాతి. ద్రవిడులు రాయలసీమ ప్రాంతంలో ఉండేవారు.

క్రీ.పూ. 6వ శతాబ్దంలో ఉద్భవించిన బౌద్ధ, జైన మతాలకు ఆరంభ కాలంనుండి ఈ దక్షిణాపథంలో అనన్యమయన ఆదరణ లభించింది. అయితే పెద్దయెత్తున ఔత్తరాహులు ఆంధ్రాపథంపై దండెత్తిన ఆధారాలు లేవు. కొద్దిపాటి ఘర్షణలు జరిగి ఉండవచ్చును. క్రీ.పూ. 300 నాటికే బౌద్ధం, జైనం ఆంధ్రాపథంలో అమితంగా ఆదరణ పొందాయి. ఆంధ్రులు యుద్ధ నిపుణులైనా గాని దండెత్తి వచ్చినవారుకారు. బ్రతుకు తెరువుకోసం వచ్చినవారు. అయితే అప్పటికే స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకొన్న తెలుగుల భాష మరింత పరిపక్వత చెందిఉండాలి. కనుక తెలుగు భాష ఈ జాతుల ఏకీకరణకు మార్గం మరింత సుగమం చేసింది. రాజకీయ అధికారం ఆంధ్రులు సాధించినా భాష మాత్రం తెలుగే నిలిచింది. ఈ నేపధ్యంలోనే ఆంధ్రజాతి, తెలుగు భాష రూపు దిద్దుకొన్నాయి. క్రీ.పూ. 500 - 400 - బౌద్ధ జాతక కధలలో ఆంధ్రాపధం (భీమసేన జాతకం) , ఆంధ్రనగరి (సెరివణిజ జాతకం) ప్రస్తావన ఉన్నది. భట్టిప్రోలు శాసనం ద్వారా క్రీ.పూ. 400 నాటికి కుబ్బీరుడు (యక్షరాజు) తీరాంధ్రంలో రాజ్యం చేస్తున్నాడు.

పింగళి లక్ష్మీకాంతం అభిప్రాయంలో - భాషనుబట్టి జాతికి పేరు రావడం చరిత్ర ధర్మం కాదు. జాతిని బట్టే భాషకు వారి భాషగా పేరు వస్తుంది. భాష, జాతి, సంస్కృతి అన్యోన్యాశ్రయములు. భాష పుట్టిన కొన్ని శతాబ్దాల

తరువాత గాని ఆ భాషలో వాఙ్మయం పుట్టదు. ఇలా చూస్తే క్రీ.శ. 1000 ప్రాంతంలో పరిణత సాహిత్యం ఆవిష్కరింపబడిన తెలుగు భాష అంతకు పూర్వం ఎన్నో శతాబ్దాలనుండి వ్యవహారంలో ఉండి ఉండాలి.

క్రీ.పూ. 3వ శతాబ్ధిలోనిదైన బుద్ధఘోషుని వినయపిటకం వ్యాఖ్యలో "అంధక అట్టకథ" ఆంధ్ర భాషలోనిదైతే అప్పటికే ఆంధ్ర భాష తక్కిన భాషలనుండి వేరుగా గుర్తింపబడి ఉండాలని భావిస్తున్నారు. క్రీ. పూ. (రెండవ శతాబ్దం?) వాడైన భరతుడు నాట్య శాస్త్రంలో బర్బర కిరాత ఆంధ్ర జాతుల భాషలకు బదులు శౌరసేనినిని ఉపయోగించాలని వ్రాశాడు. పై కారణాల వలన "ఆంధ్ర భాష" లేదా "తెలుగు భాష" క్రీ.పూ. నాటికి ప్రత్యేకమైన భాషగా ఏర్పడి ఉండాలని ఊహించడానికి వీలవుతుంది కాని ఇదమిత్థంగా చెప్పడం సాధ్యం కావడం లేదు.

భాషా శాస్త్ర పరంగా తెలుగు కాలనిర్ణయం

"తెలుగు భాష వయస్సెంత?" అనే వ్యాసంలో సురేష్ కొలిచాల క్రిందివిధంగా తెలుగు భాష ఎంత పాతదో నిర్ణయించే ప్రయత్నం చేశాడు

తమిళంలో క్రీస్తు పూర్వం 3వ శతాబ్దం నుండీ సాహిత్యం లభిస్తోంది. తమిళం లోనూ కన్నడలోనూ తాలవ్యీకరణ (palatalization) లో వ్యత్యాసం కనబడుతోంది కాబట్టి, అవి రెండు కనీసం మూడు నాలుగు వందల యేండ్ల ముందుగా విడివడి ఉండాలి. ఆ రకంగా పూర్వ-తమిళం క్రీస్తు పూర్వం ఆరవ శతాబ్దంలో ప్రత్యేక భాషగా ఏర్పడి ఉండవచ్చు. కానీ దక్షిణ ద్రావిడ భాషలకూ, దక్షిణ-మధ్య ద్రావిడ భాషలకూ శబ్ద నిర్మాణంలోనూ, వాక్య నిర్మాణంలోనూ అనేక వ్యత్యాసాలు కనిపిస్తాయి. దక్షిణ ద్రావిడ భాషలైన తమిళ-కన్నడ లతో పోలిస్తే తెలుగు-కువి-గోండీ లలో కనిపించే వ్యత్యాసాలో కొన్ని--

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

1. వర్ణవ్యత్యయం (metathesis): తెలుగు-కువి-గోండి భాషలలో మూల ద్రావిడ ధాతువులోని అచ్చు తరువాతి హల్లు పరస్పరం స్థానం మార్చుకుంటాయి. (ఉదా: వాడు < *అవన్టు, వీడు <*ఇవన్టు, రోలు < ఒరళ్ <*ఉరళ్)
2. తెలుగులో బహువచన ప్రత్యయం- లు. తమిళాది దక్షిణ భాషల్లో ఇది -కళ్, -గళు.
3. క్త్వార్థక క్రియలు తమిళాదుల్లో -తు -ఇ చేరటం వల్ల ఏర్పడుతాయి. తెలుగు-కువి-గోండి భాషలలో -చి, -సి చేరటం వల్ల ఏర్పడుతాయి. ఉదా: వచ్చి, చేసి, తెచ్చి, నిలిచి వరుసగా తమిళంలో వన్దు , కెయ్దు, తన్దు, నిన్టు.

పైన పేర్కొన్న లక్షణాలన్నీ దక్షిణ మధ్య ద్రావిడ భాషలన్నిటిలో ఉండి దక్షిణ ద్రావిడ భాషలో లేనివి. అంటే ఈ మార్పులన్నీ తెలుగు-కువి-గోండి ఒకే భాషగా కలిసి ఉన్న రోజులలో మూల దక్షిణ ద్రావిడ భాషనుండి విడిపోయిన తరువాత వచ్చిన మార్పులన్న మాట. అన్ని ముఖ్యమైన మార్పులు రావటానికి కనీసం 400-500 సంవత్సరాలు పట్టవచ్చు. అంటే తెలుగు-కువి-గోండి భాషలు దక్షిణ మధ్య ద్రావిడ ఉప శాఖగా క్రీస్తు పూర్వం 1100 సంవత్సరంలో మూల దక్షిణ ద్రావిడం నుండి విడిపోవచ్చు. ఇదే నిజమైతే క్రీస్తు పూర్వం 700-600 వరకే తెలుగు ఒక ప్రత్యేక భాషగా స్వయంప్రతిపత్తిని కలిగి ఉండవచ్చునని మనం ఊహించవచ్చు. క్రీస్తు పూర్వం ఏడవ శతాబ్దానికి చెందిన ఐతరేయ బ్రహ్మణం ఆంధ్ర జాతిని ప్రత్యేక జాతిగా పేర్కొనడం ఈ లెక్కతో సరిపోతుంది కూడా!

ఈ రకమైన కాలనిర్ణయం సాపేక్ష కాలమానాల (relative chronology) మీద ఆధారపడ్డదే కానీ పద, ధాతు వ్యాప్తి గణాంకాల (lexicostatistics) మీద ఆధారపడ్డది కాదు. ద్రావిడ భాషల పూర్వచరిత్ర పై ఇంకా పరిశోధనలు ఇతోధికంగా జరిగితే గాని తెలుగు భాషా జనన కాలనిర్ణయాన్ని నిష్కర్షగా చెప్పలేం.

క్రీ.పూ. 28 నుండి క్రీ.త. 500 వరకు (అజ్ఞాత యుగం)

క్రీ.పూ. 500 - క్రీ..త. 500 మధ్య కాలంలో జరిగిన జైన బౌద్ధ మతోన్నతులు, పతనాలు అప్పటి సాహిత్యంపై గాఢమైన ప్రభావం కలిగి ఉండాలని చరిత్ర కారుల అభిప్రాయం. ఈ కాలానికి సబంధించిన కొన్ని అభిప్రాయాలు ఇలా ఉన్నాయి.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- ఇప్పటికి తెలుగు భాష లిపి ప్రత్యేకంగా (బ్రాహ్మీ లిపినుండి వేరుగా) అభివృద్ధి అయిన తార్కాణాలు లేవు. "లిపికి ముందే సారస్వతము ఉండవచ్చును గాని అది కేవలం గ్రామ్య పదములో, వీరుల పాటలో, యక్షగానములో, మోహపుం గాసట బీసట యల్లికలో యై శృతి పరంపరాగతములై యుండును. లిపి మూలమున వాఙ్మయము విస్తారముగా వర్ధిల్లుటకు వీలున్నది. అందునను తెనుగున వాఙ్మయము లిపి నిర్మాణానంతరమే ఆరంభమై యుండును". కనుక ఈ కాలంలో తెలుగు సారస్వతం లేదనే భావించవచ్చును.

- శాతవాహనుల కాలంలో తెలుగు ప్రజా భాషయే గాని సారస్వత భాష కాదు, పండిత భాష కాదు. ఆనాటి రాజభాష ప్రాకృతము. పండిత భాష సంస్కృతము. కనుక తెలుగు సాహిత్యం అభివృద్ధి కావడానికి పెద్దగా ప్రోత్సాహం లభించకపోయి ఉండవచ్చును.

- బౌద్ధ జైన మతాలు విలసిల్లిన కాలలో ఎంతో కొంత సాహిత్యం లిఖితంగా కాని, మౌఖికంగా గాని ఉండి ఉండాలి. అయితే తరువాత విజృంభించిన శంకరవాదము, వీరశైనం కాలంలో మతోద్రేకాల కారణంగా బౌద్ధ జైన మత సంస్థల నాశనంతో పాటు ఎంతో సారస్వతం కూడా దగ్ధమైయుండవచ్చును. మతోద్రేకము ఎంతకైనా దారి తీయగలదు. కాకుంటే నన్నయ భారతం వంటి ఉద్గ్రంధం ఒక్కమారు ఆకసంనుండి ఊడిపడదు కదా? జైనపండితులు ఆ సమయంలో కన్నడ దేశానికి తరలిపోయి ఉండవచ్చును.

- ప్రాచీనాంధ్ర వాఙ్మయం లభించకున్నా గాని పూజ్యపాదుడు, పంపడు, మోళిగయ్య, నాగార్జునుడు, భీమకవి మొదలైన తెలుగువారు కన్నడ సాహిత్యానికి చేసిన సేవలను బట్టి చూస్తే తెలుగు భాషలో సాహిత్య పరంపర ఉండదనుకోవడం అసహజంగా కనిపిస్తుంది. ఆంధ్రులు కవులుగా నున్నయెడల ఆంధ్రమున కవిత్వము లేదనుట ఆశ్చర్యం. అయితే అప్పటిమత ఘర్షణలలో "విజయం" సాధించిన స్థానిక బ్రాహ్మణులకు సంస్కృతమే ఆదరణీయంగా ఉండేది గనుక తెలుగు లిఖిత సాహిత్యం పూర్తిగా నిరాదరణకు గురై ఉండవచ్చును.

క్రీ.పూ. 28

పూజ్యపాదుడనే కన్నడ(ఆంధ్ర)కవి కాణ్వ వ్యాకరణం గురించి ప్రస్తావించాడు. కాణ్వుడు క్రీ.పూ. 28వ సంవత్సరపువాడని, ఆంధ్రుడని పరిశోధకుల అభిప్రాయం. అప్పటికి జైనమే ప్రబలంగా ఉన్నందున ఆనాటి

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

సాహిత్యం జైన సాహిత్యం కావచ్చునని, కనుక కాణ్వ వ్యాకరణం తెలుగు భాషకు సంబంధించినది కావలెనని కాళ్ళకూరు నారాయణరావు అభిప్రాయం. అందుకనే క్రీ.పూ.28 నుండి ఒక యుగంగా ఆ రచయిత పరిగణించాడు అంటే కొన్ని రచనలు అప్పటికే తెలుగులో ఉండి ఉండాలని, తరువాత బ్రాహ్మణ మతదౌర్జన్యాల సమయంలో అవి నష్టమయ్యాయని అనుకోవచ్చును. వేగినాడు వీడిపోవుచున్న జైనులతోపాటు అప్పటికున్న తెలుగు సాహిత్యంకూడా ఆంధ్రావనిని వీడిపోయిందని ఆ రచయిత భావించాడుపూర్వాంధ్రము "తెళుగు"గా మార్పులను చెందియుండవచ్చును.

క్రీ.శ. 1వ శతాబ్దం

క్రీ.శ. 1వ శతాబ్ధిలో గుణాఢ్యుడు పైశాచీ ప్రాకృత భాషలో బృహత్కథ అనే పెద్ద కథా కావ్యం వ్రాశాడు. అందులో పైఠాన్ నగరంలో జరిగిన సంవాదంలో అతను సంస్కృత, ప్రాకృత, దేశ్య భాషలను పరిహరించినట్లు ఉన్నది. ఆ దేశ్య భాష ఏదో స్పష్టంగా తెలియడంలేదు కాని అప్పటికి ఆధునిక మహారాష్ట్ర భాష ఏర్పడలేదు. పైఠాన్ అప్పటి ఆంధ్ర సామ్రాజ్యానికి ఒక రాజధానిగా ఉండేది. కనుక ఆ దేశ్యభాష తెలుగు అనుకోవడానికి అవకాశం ఉంది.[4]

క్రీ.శ. 1వ శతాబ్ధిలోనే హాలుడు గాధా సప్తశతి అనే ప్రాకృత కావ్యాన్ని సంకలనం చేశాడు. ఆ గాధలను రచించిన కొందరు ఆంధ్రులై యుండడంవల్లనేమో అందులో కొన్ని తెలుగు పదాలు కనిపిస్తున్నాయి. - అత్తా, పాడి, పొట్ట, పిలుఅ (పిల్ల), కరణి, బోణ్డీ (పంది), మోడి, కులుఇచ్ఛిఊణ వంటివి.

క్రీ.శ. 1వ శతాబ్దం నుండి 3వ శతాబ్దం వరకు నిర్మాణం జరిగిన అమరావతీ స్తూపంలో ఒక రాతి పలక మీద **నాగబు** అనే తెలుగు పదం ("నాగంబు" రూపాంతరం) కనిపిస్తున్నది. అది ఒక వాక్యంలో భాగంగా కాక వేరుగా ఉంది. **మనకు తెలిసినంతలో శాసనపరమైన మొదటి తెలుగు పదం ఇదే**

క్రీ.శ. 200 - 500

శాతవాహనుల తరువాత ఏలిన ఇక్ష్వాకులు (210 - 300), బృహత్పలాయనులు (300 - 350), అనందగోత్రులు (290 - 620), శాలంకాయనులు, విష్ణుకుండినులు (400 - 600) , పల్లవులు (260 - 400 - 550) కాలానికి చెందిన శాసనాలు అన్నీ సంస్కృత, ప్రాకృత భాషలలోనే ఉన్నాయి. కాని వాటిలో తెలుగు భాషలోనివి అనిపించే పేర్లు, పదాలు, ప్రత్యయాలు కనిపిస్తున్నాయి - ఊరు, పర(పఱ్ఱు), కొన్ఱ (కొండ), చెరువు, వంటి పదాలతో ముగిసేవి - ఉదాహరణకు వ్యక్తుల పేర్లు - గోలశర్మ, కొట్టిశర్మ, దొడ్డి స్వామి; గ్రామాల పేర్లు - కురువాడ,

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

చిన్నపురి, చెఞ్చెరువు, తెల్లవల్లి, పెరువాటము వంటివి. దీనినిబట్టి ఆ కాలానికే ఈ ధ్వనులు ఉన్న ద్రావిడ భాష (తెలుగు అనుకొందాము) వాడుకలో ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది

కాళ్ళకూరు నారాయణరావు అభిప్రాయంలో పూర్వాంధ్రభాష (తెళుగు) లక్షణాలు ఇవి కావచ్చును

1. ఆర్యావర్తంలో సామ్రాజ్యం స్థాపించి సప్తశతివంటి ప్రాకృత గ్రంధాలు వ్రాసిన "కర్ల తెల్లంగు" రాజుల మాతృభాష కనుక శుద్ధ సంస్కృతంకంటే ప్రాకృత పదాలే ఎక్కువగా ఉండవచ్చును.
2. అప్పటికి బౌద్ధ జైన ప్రాబల్యమే తెలుగు సీమలో అధికం గనుక సారస్వతం కూడా వారిదే అయిఉండవచ్చును.
3. అటువంటి పూర్వాంధ్రం నేటి ఆంధ్రంగా మారేసరికి 14,814 తత్సమ శబ్దాలు చేరాయి. ఉన్న 12,337 దేశ్య పదాలలో తద్భవాలు 2,000. తురక ఇంగ్లీషు పదాలు 1,500. రూపములు మారి వికృతి చెందిన దేశ్యములే అనిపించేవి దాదాపు 4,000. కనుక శుద్ధ దేశ్యపదాలు 4,000 - 5,000 మధ్య ఉండవచ్చును. ఈ నాలుగు వేల పదాలు లోక వ్యవహారానికి చాలు.

క్రీ.త. 500 నుండి 1000 వరకు (శాసనాధారాలు)

సింధు లోయ నాగరికత లిపి ఇంతవరకు సరిగా చదువబడలేదు. వేదసూత్ర వాజ్మయం కేవలం మౌఖికమో, లేక అక్షర బద్ధం కూడా అయిందో తెలియరావడంలేదు. కనుక అశోకుని శాసనాలలో కనిపించే మౌర్యలిపియే భారతీయ భాషలన్నిటికి మాతృక అనిపిస్తున్నది. అందులోనుండే తెలుగు అక్షరాలు రూపొందినాయనిపిస్తుంది. కుబ్బీరకుని భట్టిప్రోలు శాసనము, అశొకుని ఎఱ్ఱగుడిపాడు (జొన్నగిరి) గుట్టమీది శాసనము ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రాంతంలో లభించే మొదటి వ్రాతలుగా భావిస్తున్నారు. వాటిలోని భాష ప్రాకృతము, లిపి బ్రాహ్మీ లిపి.

తరువాత అమరావతిలోని **నాగబు** అనే పదము (క్రీ.శ. 1వ శతాబ్ది) , విక్రమేంద్రవర్మ చిక్కుళ్ళ సంస్కృత శాసనంలోని "విజయరాజ్య సంవత్సరంబుళ్" (క్రీ.శ. 6వ శతాబ్ది) మనకు కనిపిస్తున్న మొదటి తెలుగు పదాలు. నాగార్జునకొండ వ్రాతలలో కూడ తెలుగు పదాలు కనిపిస్తాయి. ఇవన్నీ ప్రాకృత శాసనాలు లేదా సంస్కృత శాసనాలు. కనుక తెనుగు అప్పటికి జనసామాన్యంలో ధారాళమైన భాషగా ఉన్నదనడానికి ఆధారాలు లేవు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఆరవ శతాబ్ది తరువాత బ్రాహ్మీ లిపినే కొద్ది మార్పులతో తెలుగువారు, కన్నడంవారు వాడుకొన్నారు. అందుచేత దీనిని "తెలుగు-కన్నడ లిపి" అని పరిశోధకులు అంటారు.

6,7 శతాబ్దాలలో పల్లవ చాళుక్య సంఘర్షణల నేపధ్యంలో రాయలసీమ ప్రాంతం రాజకీయంగా చైతన్యవంతమయ్యింది. ఈ దశలో రేనాటి చోడులు సప్తసహస్ర గ్రామ సమన్వితమైన రేనాడు (కడప, కర్నూలు, చిత్తూరు జిల్లాలు) పాలించారు. తెలుగు భాష పరిణామంలో ఇది ఒక ముఖ్యఘట్టం. వారి శాసనాలు చాలావరకు తెలుగులో ఉన్నాయి. వాటిలో ధనంజయుని కలమళ్ళ శాసనం (కడప జిల్లా కమలాపురం తాలూకా) మనకు లభిస్తున్న మొదటి పూర్తి తెలుగు శాసనంగా చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు. ఇది క్రీ.శ. 575 కాలందని అంచనా. అంతకుముందు శాసనాలలో చెదురు మదురుగా తెలుగు పదాలున్నాయి గాని సంపూర్ణమైన వాక్యాలు లేవు.

ఆ తరువాత జయసింహవల్లభుని విప్పర్ల శాసనము క్రీ.శ. 641 సంవత్సరానికి చెందినది. 7,8, శతాబ్దులలోని శాసనాలలో ప్రాకృత భాషా సంపర్కము, అరువాతి కాలంలో సంస్కృత భాషా ప్రభావం అధికంగా కానవస్తాయి. 848 నాటి పండరంగుని అద్దంకి శాసనములో ఒక తరువోజ పద్యమూ, తరువాత కొంత వచనమూ ఉన్నాయి. 934 నాటి యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనములో ఐదు సీస పద్యాలున్నాయి. 1000 ప్రాంతమునాటిదని చెప్పబడుతున్న విరియాల కామసాని గూడూరు శాసనములో మూడు చంపకమాలలు, రెండు ఉత్పల మాలలు వ్రాయబడ్డాయి. వీటి ఆధారాల కారణంగా నన్నయకు ముందే పద్య సాహిత్యం ఉండి ఉండాలని నిశ్చయంగా తెలుస్తున్నది. కాని లిఖిత గ్రంధాలు మాత్రం ఇంతవరకు ఏవీ లభించలేదు.

కొన్ని ముఖ్యమైన శాసనాలు

ఈ ప్రధమ కాలం (500-1000) వాటి కొన్ని శాసనాలు జాబితా ఇక్కడ ఇవ్వబడింది. [10]

- **ధనంజయుని కలమళ్ళ శాసనము** - షుమారు క్రీ.శ. 575 - కమలాపురం తాలూకా

ఎరికల్ మహారాజు ధనంజయుడు రేనాడును ఏలుతుండగా చిఱుంబూరు అనే గ్రామానికి చెందిన రేవణ అనే ఉద్యోగి పంపున చెనూరు గ్రామానికి చెందిన 'కాజు' (వాక్యం అసంపూర్ణం) - ఈ ధర్మం చెడగొట్టువాడు పంచమహాపాతకుడగును - అని కావచ్చును.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- **పుణ్యకుమారుని తిప్పలూరి శాసనము** - 630 - - కమలాపురం తాలూకా - ఎపిగ్రాఫికా ఇండికా XXVII - పేజి 231
- **సత్యాదిత్య చోళుని మాలెపాడు శాసనము** - 725 - - ఎపిగ్రాఫికా ఇండికా XI - పేజి 345
- **అరకట వేముల శాసనము** - 8వ శతాబ్దం - ప్రొద్దుటూరు తాలూకా -
- **వేల్పుచర్ల శాసనము** - జమ్మలమడుగు తాలూకా -
- **గణ్డ త్రిణేత్ర పైదుంబ మహారాజు వన్దాడి శాసనము** - రాయచోటి తాలూకా -
- **కొండపర్తి శాసనం** - 9వ శతాబ్దం - వరంగల్ వద్ద
- **కొరవి శాసనం** - 935 - వరంగల్ జిల్లా మానుకోట (మహబూబాబాదు)
- **పణ్డరంగుని అద్దంకి శాసనము** - 770 - అద్దంకి
- **యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము** - 930 - విజయవాడ
- **జినవల్లభుని కుర్క్యాల శాసనము** - 945 - కరీంనగర్ జిల్లా కుర్క్యాల
- **బణపతి దీర్ఘాసి శాసనము** - 997 - కళింగపట్నం
- **విరియాలవారి గూడూరు శాసనము** - 1124 - జనగామ తాలూకా, గూడూరు

శాసనాలలో భాషా విశేషాలు

అప్పటి శాసనాలలో వాడిన భాషకు, ఇప్పటి భాషకు గణనీయమైన భేదాలున్నాయి. ఇదాహరణకు కొన్ని పదాలు ఇక్కడ ఇవ్వబడ్డాయి.

- "న" కు బదులుగా "ణ", "ర" కు బదులుగా "ఱ" తరచు వాడేవారు - ఆణతి (ఆనతి), చెఱువులు (చెరువులు)

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- బహువచనానికి "న్టు" తరచు వాడేవారు - మగన్టు, అచ్చువాన్టు
- కొన్ని పదప్రయోగాలు - రటకుట్టు (రాష్ట్రకూట), రట్టగుడి (రెడ్డి), చంద్రాయత్తకాలము (ఆచంద్రార్కము)
- "ఱ", అక్షరం బదులు తమిళంలోని అక్షరాన్ని పోలిన మరొక అక్షరం వాడేవారు. 13వ శతాబ్దిలో ఈ అక్షరం అంతరించి కన్నడంలో "ళ"గాను, తెలుగులో "డ"గాను మార్గపు చెందింది.
- "సున్న" కు బదులు అనునాసికాలు అధికంగా వాడేవారు - కట్టిఞ్చె (కట్టించె), పురమ్బు (పురంబు)
- నిండు సున్నలే గాని అరసున్నలు లేవు
- కొన్ని పదాలు రూపు మాసినవి - పంగము, పన్నస
- కొన్ని పదాలు రూపు మారాయి - ప్రువ్వులు (పుర్గులు), రట్టళ్ళు (రెడ్లు), కుఱ్ఱు (గుట్ట)
- ము"కారాంతం కంటె "బు, ఋ, వు"లు ఎక్కవగా కనిపిస్తాయి - ప్రథమంబు, నాగబు
- విభక్తుల వాడకం ఇప్పటికంటె భిన్నంగా ఉండేది. ఒక క్రమపద్ధతి కనిపించదు - సేల యిచ్చిరి (సేలను ఇచ్చారు), నాకు బణి సేసిన (నా కోసం పని చేసిన), అంగంబునన్ (అంగంతో), రాజులాకున్ (రాజులకు, రాజుల కోసం)
- సంఖ్యా వాచకాలు ఇప్పటికంటే భిన్నంగా, తక్కిన ద్రవిడ భాషలకు దగ్గరగా ఉండేవి - ఒరు, రెణ్డు, మూన్టు, మూణ్డు, నాల్కు, ఎణుంబొది, బారస (12), ఇరువాది
- బహువచనానికి "బుళ్" వంటి ప్రత్యయాలు అధికంగా వాడేవారు - సంవత్సరమ్బుళ్, రాజుల్ ఎవ్వర్
- వాక్య నిర్మాణం సరళంగా కనిపిస్తుంది. అంతగా సంబంధం లేకుండా వాక్యాలు కలిపేవారు. విరామ చిహ్నాలు లేవు. - ఊరి స్వాముల్ ఇచ్చినస్తితి, వక్రంబు వచ్చునన్టు, పాతకం జేసినవారి లోకంబునున్టువాన్టు, పైదుంబుళచేతంబట్టకట్టబడి యేలి
- ఏళుచున్టి, నడపంగల, రక్షిమ్పనువలయున్, కలరేనియు - వంటి క్రియా పదాలు వాడారు.
- వూళ్ళపేర్లు - ఫ్లూవిండి, విత్పఌ్టు, నన్దిగామ, అమ్మలపూణ్డి, రావిరేవు, పామ్బఌ్టు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- వ్యక్తుల పేర్లు - కొమ్మన, మారయ్య, దేవణ్డి, పడాలు, విద్దమయ్య, మీనమ్మ, ద్రోణశర్మ,

- మరికొన్ని పదాలు - డజ్కులపూణ్డి, సమరసజ్గట్టణ, రాజ్యంఙ్చేయ (రాజ్యం చేయ) , కుఞ్చెణ్డు (కుంచెడు), శ్రీయ్తెయరి కొడుకు మరమ (శ్రీ అయితయూరి కొడుకు మారమ?), నూట్టామ్బది (నూట యాభై), కాద్లిప్ర్యేంగు (కాడ్లవేగు?), సఞ్చుత్తుదిగున్ (సంయుక్తుండగున్), పొడిచి పడియె (పోట్లాడి చనిపోయె), క్టిన్దన్ (క్రిందన్), పులొంబన (పొలములో), మాఱ్పెడగు (శత్రువులకు పిడుగువంటివాడు)

- వేయి వరకు అంకెలు వాడారు.

నన్నయకు ముందు పద్య సాహిత్యం?

చాళుక్యులకు పూర్వమే తెలుగు వాడుక భాష అని, నన్నయకు ముందే పద్యం ఉండేదని పైని చెప్పిన శాసనోదాహరణల వల్ల ఖచ్చితంగా భావించవచ్చును. పద్యము, ఛందస్సు ఉన్న భాషకు వ్యాకరణం, సాహిత్యం ఉండవనేది నమ్మరాని విషయం. అయితే లిఖిత సాహిత్యం ఇంతవరకు ఏమీ లభించలేదు. నిశ్చయమైన ఆధారాలు కూడా లేవు. అయితే కొన్ని ప్రస్తావనల ద్వారా అంతకు ముందటి సాహిత్యం గురించి ఊహాగానాలున్నాయి.

నన్నెచోడుడు తన కుమార సంభవంలో ఇలా వ్రాశాడు.

మును మార్గకవిత లోకం
బున వెలయఁగ దేశికవిత పుట్టించి తెనుం
గును నిల్పి రంధ్రవిషయం
బునఁ జన జాళుక్యరాజు మొదలగు పలువుర్

ఈ పద్యంలో మార్గ కవిత ఏమిటి? దేశి కవిత ఏమిటి? అన్న విషయంపై సాహిత్యకారులలో పలు అభిప్రాయాలున్నాయి. ఏమయినాగాని చాళుక్య రాజులకు ముందే ఒకవిధమైన కవిత ఉందని స్పష్టంగా తెలుస్తున్నది.

భక్తులు తుమ్మెద పదములు, వెన్నెల పదములు, ప్రభాత పదములు పాడుచుండిరని పండితారాధ్య చరిత్రములో పాల్కురికి సోమనాధుడు వ్రాశాడు. ఇన్ని రకాలైన పదాలుండడం సంపన్నమైన సాహిత్యానికి ఒక

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

సంకేతం. పాల్కురికి సోమనాధుడే తన బసవ పురాణమునకు "ఆతత బసన పురాతన భక్త గీతార్థ సమితియే మాతృక" అని వ్రాశాడు. అంటే అంతకు పూర్వమే అనేక విధాలైన గీతాలు ప్రచారంలో ఉండినాయన్నమాట.

11వ శతబ్దంలో రచింపబడిన "యాప్పిరంగలమ్" అనే తమిళ ఛందోగ్రంధంలో ఆ రచయిత "వాంచియార్ వడఘు ఛందవుమ్" (వాంచయ్య వ్రాసిన తెలుగు ఛందస్సు - "వడగు" భాష అనగా తెలుగు భాష) అని పేర్కొన్నాడు. అంటే అప్పటికే తెలుగులో ఒక ఛందోగ్రంధం లేదా ఛందో నియమం ఉండేదన్నమాట.

ఇవన్నీ చూచాయగా తెలుగు సాహిత్యాన్ని సూచించే ప్రస్తావనలే కాని లిఖిత వాఙ్మయానికి ఖచ్చితమైన ఆధారాలు కావు. కనుకనే తరువత వచ్చిన నన్నయ ఆదికవిగా ప్రసిద్ధుడయ్యాడు.

యుగావలోకన

ప్రాఙ్నన్నయ యుగం అధ్యాయాన్ని ముగిస్తూ ద్వా.వా.శాస్త్రి ఇలా వ్రాశాడు- "మొత్తంమీద నన్నయకు ముందు తెలుగు భాషా సాహిత్యాలున్నాయి. మౌఖిక సాహిత్యం ఎక్కువగా ఉంది. శాసన కవిత వాడుకలో ఉంది. తెలుగు భాష జన వ్యవహారంలో బాగా ఉంది. అయితే గ్రంధ రచనాభాష రూపొందలేదనవచ్చును. అలా రూపొందడానికి అనువైన పరిస్థితులు లేవు. సంస్కృత ప్రాకృతాలపై గల మమకారమే అందుకు కారణం కావచ్చును. **క్రీ.పూ. 200 నుండి క్రీ.శ. 600 వరకు తెలుగు భాషకు ఆరంభ దశగాను, 600 నుండి 900 వరకు బాషా వికాస దశగాను, 900 నుండి సాహిత్య వికాస దశగాను చెప్పవచ్చును.**"

ఇదే యుగాధ్యాయాన్ని ముగిస్తూ, నన్నయ యుగ రచనకు నాందిగా కాళ్ళకూరు నారాయణరావు ఇలా వ్రాశాడు - "సుప్రసిద్ధ వాఙ్మయమింకను గన్పడలేదు. **చిక్కనిదానికై యంధకారములో తడవులాడుటకంటె, చెవులకింపుగా తెలుగు భారతమును "శ్రీవాణీ"యని మొదలు పెట్టి గోదావరీ తీర రాజమహేంద్రమున, రాజరాజు సన్నిధిని, పాడుచున్న ప్రసిద్ధాంధ్ర కావ్యకవి "నన్నియభట్టు"ను చూతముగాక రండు.**" (నందంపూడి శాసనంలో 'నన్నియభట్టు' అని ఉంది).

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఈ యుగానికి చెందిన నన్నెచోడుడు, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు, పాల్కురికి సోమనాధుడు అనే కవులను శైవ కవిత్రయంగా పేర్కొంటారు. శ్రీపతి పండితుడు, శివలెంక మంచన, యథావాక్కుల అన్నమయ్య కూడా శివకవులే. శివకవులలో శైవాభిమానం, దేశికవితాభిమానం, శైలీస్వేచ్ఛ ముఖ్య లక్షణాలు. క్రీ.శ. 1160 కాలానికి చెందిన నన్నెచోడుడు కుమార సంభవం రచించాడు. నన్నయ కంటే నన్నెచోడుడు ముందువాడని మానవల్లి రామకృష్ణకవి వాదించాడు కాని ఆ వాదం నిలబడలేదు.పాల్కురికి సోమనాధుడు 1160-1230 కాలంవాడు కావచ్చును. ఇతడు తెలుగు, సంస్కృతం, కన్నడ భాషలలో గొప్ప పండితుడు. ఇతని రచనలలో అనుభవ సారము, బసవ పురాణము, పండితారాధ్య చరిత్ర, వృషాధిప శతకం, చతుర్వేద సారం అనేవి మాత్రం లభించాయి. శతక వాఙ్మయంలో లమకు లభిస్తున్న మొట్ట మొదటి శతకంగా వృషాధిప శతకాన్ని పేర్కొంటారు. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు చాలా గ్రంధాలు వ్రాసి ఉండాలికాని శివతత్వ సారము మాత్రం లభిస్తున్నది. మిగిలిన కొన్ని గ్రంధాల కర్తృత్వం స్పష్టంగా తెలియరావడంలేదు.

1133-1198 మధ్యకాలంలో ఓరుగల్లును పాళించిన కాకతీయరాజు ప్రతాప రుద్రుడు "నీతి సారము" అనే గ్రంధాన్ని రచించాడని భావిస్తున్నారు. చక్రపాణి రంగన కూడా ఈ యుగంలోనివాడు కాని, తిక్కన యుగంలోనివాడు కాని కావచ్చును.

ఇతరాలు

శైవ భక్తిపూర్వకం కాని ఇతివృత్తమేదీ శివకవుల రచనకు ఇతివృత్తం కాలేదు. వారు శ్లాఘించినది ఇతర శివకవులను మాత్రమే. వారి జీవితము, కవిత్వము కూడా శివార్పణమే. వీరు కవిత్వముచే మతమునకు ఊడిగము చేయించిరి (పింగళి లక్ష్మీకాంతం). భాషా ప్రయోగంలో వీరు చాలా స్వతంత్ర ధోరణి అవలంబించారు. ఛందో వ్యాకణాది నియమాలను ఉల్లంఘించడానికి, అన్యభాషాపదాలను వాడడానికి శివకవులు ఏమాత్రం వెనుకాడలేదు. వారి భక్తిపారవశ్యం ఇతర విషయాలపట్ల దృష్టిని పెట్టనీయలేదు. **జాను కవిత** , **దేశి రచన** అనే సంప్రదాయాభిమానం కలిగించింది శివకవులే. చాలా ముఖ్యమైన మత గ్రంధాలను వీరు తెలుగులో వ్రాయడం వలన ఇతర భాషలలో పండితులు కూడా తెలుగు కావ్యాలు చదివేలా చేశారు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

జాను తెనుగు

నన్నెచోడుడు మొట్టమొదటిసారిగా "జాను తెనుగు", వస్తు కవిత" అనే పదాలను వాడాడు. జాను తెనుగు అంటే ఏమిటనే విషయంపై పండితుల మధ్య చాలా చర్చలు జరిగాయి. కన్నడంలో "జాణ్ణుడి" (చమత్కారమైన నుడి) అనే పదం నుండి "జాను కవిత" అనే ప్రయోగం వచ్చిందని ఒక అభిప్రాయం. "జాను" అనగా ఇంపైన, అందమైన, స్పష్టమైన భావం కల తెలుగు అని కొందరన్నారు. అందరి అభిప్రాయాలను క్రోడీకరించి జి.నాగయ్య చెప్పిన నిర్వచనం - "తెలుగు భాషలో స్వభావసిద్ధంగా వాడే సంస్కృత సమాసాలను జనసామాన్యంలో వాడబడే దేశిదాలతో అన్వయించి, అన్వయ క్లిష్టత లేకుండా మంజులమై, సరసమై, ప్రసన్నమైన తెలుగు జాను తెనుగు"

తెలుగు సాహిత్యంలో 1225 నుండి 1320 వరకు **తిక్కన యుగము** అంటారు. నన్నయతో ఆరంభమైన తెలుగు సాహితీ వైభవాన్ని శివకవులు ఇనుమడింపజేశారు. తరువాత కాకతీయుల పాలనలో ఆంధ్రదేశమంతా ఒక సామ్రాజ్యంగా ఏర్పడడంతో తెలుగు సాహిత్యం సుస్థిరమైన సాంస్కృతిక వారసత్వాన్ని పుణికిపుచ్చుకోగలిగింది. కవిత్రయంలో రెండవవాడైన తిక్కన సోమయాజి ఈ యుగానికి ప్రధానకవిగా గుర్తింపు పొందాడు.

ఈ యుగంలో

పురాణ ఖండాలు, వచన కావ్యాలు, ప్రాకృత నాటకాలు ప్రబంధీకరింపబడడం మొదలయ్యింది. శతక కవిత్వం వర్ధిల్లింది. శైవ కవిత్వంలో ఉన్న పరమతదూషణ, స్వమత మౌఢ్యత తగ్గాయి. ఎక్కుగా ప్రబోధాత్మక రచనలు వెలువడినాయి.

-

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

రాజకీయ, సామాజిక నేపథ్యం

తీరాంధ్రంలో తెలుగు సాహిత్యానికి తొలి పలుకులు పలికిన వేంగి రాజ్యం క్రీ.శ. 624లో ప్రారంభమై, 1075లో అంతరించింది. తెలంగాణ ప్రాంతం అంతవరకు బాదామి చాళుక్యులకు, రాష్ట్రకూటులకు యుద్ధభూమిగా కల్లోలితమై ఉంది. తెలంగాణంలో ఆరంభమైన **కాకతీయ వంశము** ప్రస్తుత ఆంధ్ర ప్రదేశ్ రాష్ట్ర ప్రాంతమును క్రీ. శ. 1083 నుండి క్రీ. శ. 1323 వరకు పరిపాలించిన రాజవంశము. కాకతీయులు ఆంధ్రదేశాన్ని అంతటిని ఒకే త్రాటిపైకి తెచ్చి పరిపాలించారు. శాతవాహనుల అనంతరం ఆంధ్రదేశాన్ని,జాతినీ సమైక్యం చేసి, ఏకచ్ఛత్రాధిత్యం క్రిందికి తెచ్చిన హైందవ రాజవంశీయులు కాకతీయులొక్కరే[1]. వీరి రాజధాని ఓరుగల్లు (నేటి వరంగల్).

అంతకుముందు తీరాంధ్ర ప్రాంతాన్ని కొణిదెన చోళులు, నెల్లూరు చోడులు పాలించారు. కడప ప్రాంతాన్ని రేనాటి చోళులు, కోనసీమను హైహయ రాజులు, నిడదవోలును వేంగి చాళుక్య చోళులు, కొల్లేరు ప్రాంతాన్ని తెలుగు నాయకులు, విజయవాడను చాగివారు, ధరణికోటను కోటవారు, కొండవీడును కమ్మ నాయకులు, పల్నాటిని హైహయ వంశపు రాజులు పాలిస్తుండేవారు. ఈ చిన్న చిన్న రాజ్యాల మధ్య తగాదాలు వైషమ్యాలు సర్వ సాధారణం. క్రీ. శ. 1176-1182 మధ్యకాలంలో కారెంపూడి వద్ద జరిగిన పల్నాటి యుద్ధంలో జరిగిన అపారమైన జన, ఆస్తి నష్టం వల్ల తీరాంధ్ర రాజ్యాలన్నీ శక్తిహీనములయ్యాయి. సమాజం కకావికలయ్యింది. బలం కలిగిన పాలకులు లేకపోతే జరిగే కష్టం ప్రజలకు అవగతమయ్యింది. ఈ పరిస్థితిలో ఓరుగల్లు కాకతీయులకు రాజులందరినీ ఓడించడం అంత కష్టం కాలేదు. ఆంధ్ర దేశాన్ని తమ పాలనలో ఐక్యం చేసే అవకాశం వారికి లభించింది.

కాకతీయులు శైవమతస్థులే కాని వీరశైవాన్ని అనుసరించలేదు. అనగా కాకతీయులు వైష్ణవులను బాధించలేదు. (అయితే వారికాలంలో జైనులపై జరిగిన అత్యాచారాలను వారు నిరోధించలేకపోయారని తెలుస్తుంది). అయితే సమాజంలో శైవులకు, వైష్ణవులకు మధ్య విభేదాలు పెచ్చరిల్లి ఉన్నాయి. పలనాటి

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

యుద్ధానికి ఇది కూడా ఒక కారణం. తిక్కనకు ముందు కాలంలో శివకవులు సృజించిన వీరశైవ సాహిత్యం సమాజాన్ని చాలా ప్రభావితం చేసింది. శైవేతరులు బహుశా ఆ సాహిత్యాన్ని ఏవగించుకొని ఉండవచ్చును కూడాను కాని అందుకు ప్రతిసాహిత్యాన్ని సృజించినట్లు లేదు. ఈ నేపధ్యంలో "భిన్న మతముల యొక్కయు, భిన్న దైవతముల యొక్కయు అవధులను దాటి తాత్వికమైన పరమార్ధమును గ్రహించి, దానిని కాలానుగుణమైన గ్రంధసృష్టి ద్వారా ప్రజలకు బోధింపగల మహాకవి ఆవిర్భావము ఆవశ్యకమైయుండును. మృ వైషమ్యములను అణచివేయు శక్తి ఒక్క అద్వైతమునకే యుండును. ఆ పరమ ధర్మమును శాస్త్రముల ద్వారా బోధిస్తే జనబాహుళ్యానికి రుచింపకపోవచ్చును. ఇలాంటి పరిస్థితిలో ధర్మాన్ని బోధింపగలిగిన మహాకవి తిక్కన ధర్మాద్వైతములను బోధించి జాతిని ఉద్ధరింపగలిగిన మహాపురుషుడయ్యాడు. తెలుగులో ఏ కవికి రాని చారిత్రిక ప్రాముఖ్యత తిక్కనకు లభించింది."

ఈ యుగంలో భాష లక్షణాలు

శివకవుల కాలంలో ద్విపద రచనకు, దేశి కవితకు ప్రాముఖ్యత పెరిగింది. మతంతో సంబంధం లేకుండా సాహిత్యాన్ని సేవింపగలిగే పరిస్థితి కొరవడినందువలన శివకవులును, భవికవులును పరస్పరము గర్హించుకొనసాగారు. సంస్కృతాభిమానులకు, దేశి కవితాభిమానులకు వైషమ్యాలు పెరిగాయి. ఇలాంటి నేపధ్యంలోనే "ఉభయ కవిమిత్రుడు" అనే బిరుదు తిక్కన సాధించగలిగాడు.

ముఖ్య కవులు, రచనలు

ఈ యుగంలో మొట్టమొదట వెలువడిన గ్రంధం గోనబుద్ధారెడ్డి రచించిన రంగనాధ రామాయణము. ఈ కవి పాల్కురికి సోమనాధునికి ఇంచుమించు సమకాలికుడు. రంగనాధ రామాయణం చక్కని ద్విపద కావ్యం. గోనబుద్ధారెడ్డి అనంతరం యగకవి తిక్కన సోమయాజి నిర్వచనోత్తర రామాయణాన్ని రచించి, అ తరువాత మహాభారతం 15 పర్వాలను ఆంధ్రీకరించాడు. కొట్టరువు తిక్కన కార్యదక్షుడైన మంత్రి, ఖడ్గ నిపుణుడైన శూరుడు, కావ్య నిర్మాత అయిన కవి, ధర్మోపదేష్ట అయిన ఆచార్యుడు, తత్వజ్ఞాన సంపన్నుడైన ఆధ్యాత్మిక సాధకుడు. ఈ మహానుభావుడు ఆంధ్రజాతి పుణ్యవశమున అవతరించినాడని చెప్పవచ్చును అని పింగళి లక్ష్మీకాంతం వ్రాశాడు. తిక్కన 1205-1210 మధ్యకాలములో జన్మించి ఉండవచ్చును. 1288లో మరణించాడు.

తిక్కన సమకాలికుడైన కేతన తన దశకుమార చరిత్రను తిక్కనకే అంకితమిచ్చాడు. కేతన వ్రాసిన ఆంధ్రభాషా

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

భూషణం తెలుగులో మొట్టమొదటి లక్షణ గ్రంథం. గోనబుద్ధారెడ్డి కుమారులైన కాచవిభుడు, విట్ఠలుడు అనే సోదరులు తమ తండ్రి రచనయైన రంగనాధరామాయణమునకు ఉత్తరకాండమును రచించి ఆ గ్రంధాన్ని పూర్తి చేశారు. మంచన అనే కవి కేయూరబాహుచరిత్రను రచించాడు. యథావాక్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వర శతకం రచించాడు. తిక్కన శిష్యుడైన మారన మార్కండేయ పురాణాన్ని వ్రాశాడు. బద్దెన నీతిసార ముక్తావళి వ్రాశాడు. ఈ బద్దెనయే సుమతీ శతకం కూడా వ్రాసాడని అభిప్రాయం ఉంది కాని అది నిరూపితం కాలేదు. శివదేవయ్య, అప్పన మంత్రి, అధర్వణుడు ఈ కాలపు కవులే కావచ్చును.

తెలుగు సాహిత్యంలో 1320 నుండి 1400 వరకు **ఎఱ్ఱన యుగము** అంటారు. ఈ యగంలో ప్రబంధ రచనా విధానానికి పునాదులు పడ్డాయి. మహాభారతంలో అరణ్యపర్వశేషం తెలుగుచేయబడింది. నన్నయ తిక్కనాదుల కాలములో చెల్లిన గ్రాంధిక, పౌరాణిక భాష ఈ యుగంలో ఆధునికతను సంతరించుకోసాగింది.

తిక్కన మరణానికి షుమారు 10 సంవత్సరాలముందు (1280 ప్రాంతంలో) ఎఱ్ఱన జన్మించి ఉంటాడు. ఎఱ్ఱన మరణం 1360లో జరిగిఉండవచ్చును. 1365-1385 ప్రాంతంలో జన్మించిన శ్రీనాధుడు తరువాతి యుగకవిగా భావింపబడుతున్నాడు.

ఎఱ్ఱన పేరుమీద ఒక యుగం అవుసరమా? ఆ కాలాన్ని తిక్కన, శ్రీనాధ యుగాలలో కలుపకూడదా? అన్న సందేహానికి పింగళి లక్ష్మీకాంతం తెలిపిన అభిప్రాయం ఇది - "తిక్కన అనంతరం, శ్రీనాధునికి ముందు ఎఱ్ఱన, నాచన సోమన, భాస్కరుడు వంటి మేటికవులవతరించారు. అంతేగాక తెలుగు సారస్వతానికి త్రిమూర్తులైన కవిత్రయం తరువాతనే ఎంతటివారైనా పేర్కొనదగినవారౌతారు. ఆ ముఉవ్వురును ఆంధ్ర కవి ప్రపంచానికి గురుస్థానీయులు. కనుక ఆ ముఉవ్వురిపేరు మీద మూడు యుగాలుండడం ఉచితం. అంతేగాక ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో ఆఖ్యాన పద్ధతిని నన్నయ, నాటకీయ పద్ధతిని తిక్కన ప్రారంభించినట్లే వర్ణనాత్మక విధానానికి ఎఱ్ఱన ఆద్యుడు. నన్నయ యొక్క శబ్దగతిని, తిక్కన యొక్క భావగతిని అనుసంధించి క్రొత్త శైలిని కూర్చిన మహానుభావుడు ఎఱ్ఱన. తెలుగుభాష పలుకుబడి, వాక్యనిర్మాణము ఈ కాలంలో ఆధునికతను సంతరించుకొన్నాయి. శ్రీనాధునివంటి అనంతరీకులు ముందుగా ఈ శైలినే అలవరచుకొని

శ్రీనాధుడు 1365 (లేదా 1385)-1470 మధ్యకాలంలో జీవించి ఉండవచ్చును. ఈ సమయానికి రెడ్డి రాజ్యాలు స్థిరపడ్డాయి. ప్రోలయ వేమారెడ్డి (1323-1350) రెడ్డి రాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. వీరి రాజధాని మొదట అద్దంకి. తరువాత కొండవీడు. ప్రోలయవేమారెడ్డి తరువాత అతని తమ్ముడు అనవేమారెడ్డి, అనంతరం కుమారగిరి

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

రాజ్యాన్ని పాలించారు. కుమారగిరి బావమరది కాటయవేముడు రాజమండ్రిలో రెడ్డి రాజ్యాన్ని దాదాపు స్వతంత్రంగా పాలించసాగాడు. కుమారగిరికి సంతానం లేనందున అతని తరువాత అతని పినతాత కొడుకు పెదకోమటివేముడు 1400-1420 మధ్యకాలంలో రాజ్యం చేశాడు. ఈ పెదకోమటి వేముని ఆస్థానకవి శ్రీనాధుడు. మంత్రి సింగనామాత్యుడు. రాజమండ్రిలో కాటయవేముడు, అతని వారసులు కూడా సాహిత్యాభిమానులు. స్వయంగా కవులు.

ముఖ్య కవులు, రచనలు

యుగకర్త అయిన శ్రీనాధుడు మహాపండితుడు, విద్యాధికారి, వ్యవహర్త, కార్యనిర్వాహక నిపుణుడు. మూడుమార్లు దేశాటనము చేసి శాస్త్ర జ్ఞానమునకు లోకజ్ఞతను జోడించాడు. ఇతడు నైషధము, భీమ పురాణము, కాశీఖండము, పల్నాటి వీరచరిత్ర, హర విలాసము, క్రీడాభిరామము, శివరాత్రి మహాత్మ్యము వంటి గ్రంధములను రచించాడు. ఇదే కాలానికి చెందిన పోతన శ్రీనాధునికంటె షుమారు 15 సంవత్సరములు చిన్నవాడని సాహితీ చారిత్రికులు భావిస్తున్నారు. ఆంధ్ర మహాభాగవతంలో 8 స్కంధాలను పోతన తెనిగింపగా, తక్కిన నాలిగింటిని గంగన, ఏర్చూరి సింగన, వెలిగందల నారయ రచించారు. తెలుగునాట కృష్ణతత్వానికి, భక్తి భావానికి ఆంధ్ర భాగవతం చిరునామాగా నిలిచింది. ఇంతేగాక కవితా మాధుర్యానికి పోతన పెట్టింది పేరు.

ఇదే కాలానికి చెందిన మరొక కవి మడికి సింగన ద్విపద భాగవతాన్ని, వాసిష్ఠ రామాయణాన్ని రచించాడు. సకల నీతి సమ్మతము అనే సంకలన గ్రంధాన్ని కూడా వ్రాశాడు. ఇది తెలుగులో మొట్టమొదటి సంకలన గ్రంధము. జక్కన విక్రమార్క చరితము వ్రాశాడు. అనంతామాత్యుని రచనలు - భోజరాజీయము, ఛందోదర్పణము, రసాభరణము. గౌరన మంత్రి ద్విపద హరిశ్చంద్ర కావ్యమును, నవనాధ చరిత్ర అనే శైవసిద్ధుల చరిత్రాన్ని వ్రాశాడు.

శ్రీనాధుని శిష్యుడు దగ్గుపల్లి దుగ్గన కాంచీమహాత్మ్యము, నాచికేతూపాఖ్యానము అనే కావ్యాలు వ్రాశాడు. పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు వ్రాశాడని భావిస్తున్న అనేక గ్రంధాలలో జైమిని భారతము, శాకుంతలము మాత్రం లభిస్తున్నాయి. దూబగుంట నారాయణ కవి పంచతంత్రం వ్రాశాడు. బైచరాజు వేంకటనాధుడు అనే కవి కూడా పంచతంత్రాన్ని ప్రౌఢబాషలో వ్రాశాడు. వెన్నెలకంటి సూరన విష్ణుపురాణాన్ని తెలిగించాడు. పిడుపర్తి సోమన

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

అనే శివకవి పాల్కురికి సోమనాధుని బసవపురాణాన్ని చంపూకావ్యంగా వ్రాసి పాల్కురికి సోమనాధునికే అంకితం ఇచ్చాడు.

విజయనగర రాజ్యంలో నంది మల్లయ, ఘంట సింగన అనే జంటకవులు వరాహపురాణమును రచించారు. వీరిదే ప్రబోధ చంద్రోదయము అనే సమగ్ర ఆధ్యాత్మిక కావ్యాన్ని (కృష్ణమిశ్రుడు వ్రాసిన సంస్కృత కావ్యం) సంస్కృతంనుండి యధాతధంగా తెలుగులో వ్రాశారు. ఈ యుగంలో దాదాపు చివరివాడైన కొలవి గోపరాజు సింహాసన ద్వాత్రింశిక వ్రాశాడు. వెన్నెలకంటి అన్నయ్య షోడశ కుమార చరిత్ర వ్రాశాడు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

పురాణ, ప్రాచీన కావ్యాలు, ప్రబంధాలు

1. కవిత్రయం ------ శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతం ------ నన్నయ (1050), తిక్కన (1270), ఎర్రన (1350) ("మహాభారతం" వ్యాసం పేరు. "శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతం" వ్యాసం పేరు. ప్రస్తుతానికి అంతా కలగాపులగంగా ఉన్నది)
2. నన్నెచోడుడు ------ కుమార సంభవము ------ 1120
3. పాల్కురికి సోమనాధుడు ------ బసవపురాణం ------ 1150
4. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు ------ పండితారాధ్య చరిత్ర ------ 1150
5. గోన బుద్ధారెడ్డి ------ రంగనాధ రామాయణం ------ 1200
6. కేతన ------ దశకుమార చరిత్ర ------ 1270
7. మారన ------ మార్కండేయ పురాణము ------ 1310
8. నాచన సోమన ------ ఉత్తర హరివంశం ------ 1340
9. శ్రీనాధుడు ------ శృంగార నైషధము ------ 1420
10. శ్రీనాధుడు ------ పల్నాటి వీరచరిత్రము ------ 1430
11. బమ్మెర పోతన, బొప్పరాజు గంగయ, ఏర్చూరి సింగన, వెలిగందల నారయ ------ మదాంధ్ర మహాభాగవతం ------ 1450 ("భాగవతం" వ్యాసం పేరు. "శ్రీమదాంధ్ర మహాభాగవతం" వ్యాసం పేరు. ప్రస్తుతానికి అంతా కలగాపులగంగా ఉన్నది)
12. తాళ్ళపాక తిమ్మక్క ------ సుభద్రా కళ్యాణం ------ 1450
13. దగ్గుపల్లి దుగ్గన ------ నచికేతోపాఖ్యానము ------ 1460
14. పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు ------ శృంగార శాకుంతలము ------ 1480
15. కృష్ణదేవరాయలు ------ ఆముక్త మాల్యద ------ 1520
16. అల్లసాని పెద్దన ------ మనుచరిత్రము ------ 1520

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

17. నంది తిమ్మన ------ పారిజాతాపహరణము ------ 1520

18. ధూర్జటి ------ కాళహస్తి మహాత్మ్యము ------ 1520

19. మొల్ల ------ మొల్ల రామాయణం ------ 1550

20. అయ్యలరాజు రామభద్రుడు ------ రామాభ్యుదయము ------ 1550

21. మాదయగారి మల్లన ------ రామాభ్యుదయం ------ 1550

22. తాళ్ళపాక చిన్నన్న ------ పరమయోగి విలాసము ------ 1550

23. పింగళి సూరన ------ కళాపూర్ణోదయము ------ 1550

24. సంకుసాల నృసింహకవి ------ కవికర్ణ రసాయనము ------ 1550

25. తెనాలి రామకృష్ణ ------ పాండురంగ మహాత్మ్యము ------ 1570

26. భట్టుకవి (రామరాజభూషణుడు) ------ వసుచరిత్రము ------ 1580

27. కందుకూరు రుద్రకవి ------ నిరంకుశోపాఖ్యానము ------ 1580

28. సారంగు తమ్మయ ------ వైజయంతీ విలాసము ------ 1580

29. రాయ వాచకం ------ విశ్వనాథనాయని స్థానాపతి ------ 1600

30. నంది మల్లయ, ఘంట సింగన ------ ప్రబోధ చంద్రోదయం ------ 1600

31. చేమకూరి వెంకటకవి ------ విజయ విలాసము ------ 1630

32. రంగాజమ్మ ------ మన్నారుదాస విలాసం ------ 1630

33. ముద్దు పళని ------ రాధికా సాంత్వనము ------ 1700

34. కంకంటి పాపరాజు ------ ఉత్తర రామాయణము ------ 1800

35. తరిగొండ వెంకమాంబ ------ వేంకటాచల మహాత్మ్యము ------ 1800

శతకాలు

1. యథావాక్కుల అన్నమయ్య ------ సర్వేశ్వర శతకం ------ 1242
2. బద్దెన ------ నీతిసార ముక్తావళి ------ 1300
3. బద్దెన? ------ సుమతీ శతకం ------ 1300
4. ధూర్జటి ------ శ్రీకాళహస్తీశ్వర శతకం ------ 1550
5. వేమన ------ వేమన శతకం ------ 1700
6. ఏనుగు లక్ష్మణకవి ------ భర్తృహరి సుభాషితాలు ------ 1750

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

7. కాసుల పురుషోత్తమ కవి ------ ఆంధ్ర నాయక శతకము ------ 1750
8. ? ------ కృష్ణాశతకము ------
9. కూచిమంచి తిమ్మకవి ------ కుక్కుటేశ్వర శతకము ------
10. అడిదము సూరకవి ------ రామలింగేశ్వర శతకము ------
11. రామదాసు ------ దాశరధి శతకం ------
12. సిరిసిరిమువ్వ శతకం ------ శ్రీశ్రీ ------
13. విఠలేశ్వర శతకం ----- డా.కూరెళ్ళ విఠలాచార్య ---------- ------ 2000

కీర్తనలు, పదాలు

1. అన్నమయ్య ------ అన్నమయ్య కీర్తనలు ------ 1430
2. క్షేత్రయ్య ------ క్షేత్రయ్య పదాలు ------ 1650
3. రామదాసు ------ రామదాసు కీర్తనలు ------ 1700
4. తూము నరసింహదాసు ------ తూము నరసింహదాసు కీర్తనలు ------ 1750
5. త్యాగయ్య ------ త్యాగరాజు కీర్తనలు ------ 1800

పద్య, గేయ కావ్యాలు, కవితలు

1. బేతవోలు రామబ్రహ్మం ------ వ్యాసగౌతమి ------ 2004
2. అక్కిరాజు రమాపతిరావు ------ ప్రతిభామూర్తులు ------
3. అజంతా (పి.వి.శాస్త్రి) ------ స్వప్న లిపి ------ 1990 (1997 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
4. ఆరుద్ర ------ ఇంటింటి పజ్యాలు ------ 1970
5. ఆరుద్ర ------ త్వమేవాహం ------ 1949
6. ఆరుద్ర ------ కూనలమ్మ పదాలు ------
7. ఆలూరి బైరాగి ------ ఆగమ గీతి ------ 1960 (1984 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
8. ఆలూరి బైరాగి ------ నూతిలో గొంతుకలు ------ 1955
9. ఇస్మాయిల్ ------ చెట్టు నా ఆదర్శం ------ 1960

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

10. ఉత్పల సత్యనారాయణాచార్యులు ------ శ్రీకృష్ణ చంద్రోదయము ------ (2003 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

11. ఎన్.గోపి ------ కాలాన్ని నిద్రపోనివ్వను ------ (2000 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

12. ఏటుకూరి వెంకటనరసయ్య ------ మగువమాంచాల ------ 1947

13. ఓల్గా, కన్నాభిరన్ (సంకలనం) ------ నీలిమేఘాలు ------ 1990

14. కుందుర్తి ఆంజనేయులు ------ తెలంగాణా, హంస ఎగిరిపోయింది ------ (1977 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

15. కుందుర్తి ఆంజనేయులు ------ నగరంలో వాన ------ 1944

16. కొండేపూడి నిర్మల ------ నడిచే గాయాలు ------ 1990

17. ఖాదర్ మొహియుద్దీన్ ------ పుట్టుమచ్చ ------ 1990

18. గడియారం వేంకటశేష శాస్త్రి ------ శివభారతము ------ 1943

19. గుంటూరు శేషేంద్ర శర్మ ------ ఆధునిక మహాభారతం ------ 1985

20. గురజాడ అప్పారావు ------ ముత్యాల సరాలు ------ 1910

21. జంధ్యాల పాపయ్య శాస్త్రి (కరుణశ్రీ) ------ విజయశ్రీ, కరుణశ్రీ ------ 1948

22. జయప్రభ ------ చింతల నెమలి ------ 1990

23. జాషువా ------ గబ్బిలం ------ 1950

24. జాషువా ------ క్రీస్తు చరిత్ర ------ (1964 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

25. జాషువా ------ ఫిరదౌసి ------ 1932

26. జి. లక్ష్మీనరసయ్య, త్రిపురనేని శ్రీనివాస్ (సంకలనం) ------ చిక్కనవుతున్న పాట ------ 1990

27. తుమ్మల సీతారామమూర్తి ------ రాష్ట్రగానము ------ 1938

28. తుమ్మల సీతారామమూర్తి ------ మహాత్ముని కథ ------ (1969 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

29. దాశరథి ------ దాశరధి కవితలు (అగ్నిధార, రుద్రవీణ, మహాంధ్రోదయం, తిమిరంతో సమరం) ------ 1950

30. దాసు శ్రీరాములు ------ తెలుగు నాడు ------ 1910

31. దిగంబర కవులు ------ దిగంబరకవిత్వం ------ 1970

32. దుర్భాక రాజశేఖర శతావధాని ------ రాణా ప్రతాపసింహ చరిత్ర ------ 1934

33. దువ్వూరి రామిరెడ్డి ------ పానశాల ------ 1935

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

34. దేవరకొండ బాలగంగాధరతిలక్ ------ అమృతం కురిసిన రాత్రి ------ 1968 (1979 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

35. దేవులపల్లి కృష్ణ శాస్త్రి ------ కృష్ణపక్షము, ప్రవాసము, ఊర్వశి ------ 1925-30 (1978 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

36. నండూరి రామకృష్ణాచార్య (సంకలనం) ------ వెయ్యేళ్ళ తెలుగు పద్యం ------

37. నండూరి సుబ్బారావు ------ ఎంకి పాటలు ------ 1935

38. నగ్నముని ------ కొయ్య గుర్రం ------ 1970

39. పఠాభి (తిక్కవరపు పట్టాభిరామిరెడ్డి) ------ ఫిడేలు రాగాల డజన్ ------ 1939

40. పాపినేని శివశంకర్, పెనుగొండ లక్ష్మీనారాయణ (సంకలనం) ------ కవితా ఓ కవితా ------

41. పింగళి కాటూరి కవులు (పింగళి లక్ష్మీకాంతం, కాటూరి వెంకటేశ్వరరావు) ------ సౌందరనందము ------ 1932

42. తురగా జానకీరాణి (సంకలనం) ------ పిల్లల పాటలు ------

43. పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు ------ జనప్రియ రామాయణము ------

44. పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు ------ శివతాండవం ------ 1961

45. బసవరాజు అప్పారావు ------ బసవరాజు అప్పారావు గేయాలు ------ 1921

46. బోయి భీమన్న ------ రాగ వైశాఖి ------ 1960

47. బోయి భీమన్న ------ గుడిసెలు కాలిపోతున్నాయి ------ (1975 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

48. మధునాపంతుల సత్యనారాయణ శాస్త్రి ------ ఆంధ్ర పురాణము ------ 1954

49. మహెజబీన్ ------ ఆకు రాలే కాలం ------ 1990

50. ముద్దుకృష్ణ (సంకలనం) ------ వైతాళికులు ------ 1935

51. రాయప్రోలు సుబ్బారావు ------ తృణకంకణము, ఆంధ్రావళి, జడకుచ్చులు ------ 1913

52. రాయప్రోలు సుబ్బారావు ------ మిశ్ర మంజరి (సంకలనం) ------ (1965 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

53. వావిలికొలను సుబ్బారావు ------ మదాంధ్ర వాల్మీకి రామాయణం (మందరం) ------ 1950

54. విద్వాన్ విశ్వం ------ పెన్నేటి పాట ------ 1956

55. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ ------ రామాయణ కల్పవృక్షము ------ (1979 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

56. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ ------ కిన్నెరసాని పాటలు ------ 1930

57. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ ------ మధ్యాక్కరలు ------ (1962 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

58. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ ------ ఆంధ్రప్రశస్తి ------

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

59. వేంకట పార్వతీశ కవులు ------ ఏకాంతసేవ ------
60. వేగుంట మోహనప్రసాద్ ------ చితి చింత ------ 1980
61. వేదుల సత్యనారాయణ ------ దీపావళి ------ 1937
62. శివారెడ్డి ------ శివారెడ్డి కవితలు, మోహనా ఓ మోహనా ------ 1980 (1990 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
63. శ్రీశ్రీ ------ మహాప్రస్థానం ------ 1940
64. శ్రీశ్రీ ------ ఖడ్గ సృష్టి ------ 1950
65. సతీష్ చందర్ ------ పంచమవేదం ------ 1990
66. సి.నారాయణ రెడ్డి ------ మంటలు - మానవుడు ------ (1973 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
67. సి.నారాయణ రెడ్డి ------ కర్పూరవసంతరాయలు ------ 1957
68. సి.నారాయణ రెడ్డి ------ విశ్వంభర ------
69. వెలగా వెంకటప్పయ్య (సంకలనం) ------ స్త్రీల పాటలు -
70. పాలపర్తి ఇంద్రాణి -------వానకు తడిసిన పువ్వొకటి----2005

కథలు, కథా సంకలనాలు

1. అబ్బూరి ఛాయాదేవి ------ ఛాయాదేవి కథలు ------ 1960 (2005 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
2. ఆర్. చంద్రశేఖర రెడ్డి, కె. లక్ష్మీనారాయణ (సంకలనం) ------ దళిత కథలు ------
3. ఆచంట శారదాదేవి ---- పారిపోయిన చిలుక, ఒక్కనాటి అతిథి
4. ఇల్లిందల సరస్వతీ దేవి ------ స్వర్ణ కమలాలు ------ (1982 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
5. ఎ.ఎస్. మూర్తి ------ తానా తెలుగు కథ ------ 1990
6. ఎం.ఎ. సుభాన్ (సంకలనం) ------ కథాసాగర్ ------ 1990
7. కాళీపట్నం రామారావు ------ యజ్ఞం, కా.రా. కథలు ------ 1980 (1995 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
8. కేతు విశ్వనాథరెడ్డి ------ కేతు విశ్వనాథరెడ్డి కథలు ------ (1996 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
9. కొడవటిగంటి కుటుంబరావు ------ కొడవటిగంటి కుటుంబరావు కథలు (సంకలనం. కేతు విశ్వనాథ రెడ్డి) ------ 1950
10. చాగంటి సోమయాజులు ------ చాసో కథలు ------ 1940
11. చెళ్ళపిళ్ళ వేంకట శాస్త్రి ------ కథలు గాథలు ------ 1940

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

12. డి. రామలింగం ------ తెలుగు కథ (సంకలనం) ------
13. నగ్నముని ------ విలోమ కథలు ------ 1976
14. నామిని సుబ్రహ్మణ్యం నాయుడు ------ పచ్చనాకు సాక్షిగా ------ 1990
15. పాలగుమ్మి పద్మరాజు ------ గాలివాన పాలగుమ్మి పద్మరాజు కథలు ------ 1940 (1990 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
16. పురాణం సుబ్రహ్మణ్య శర్మ, వాకాటి పాండురంగారావు ------ కథాభారతి (సంకలనం)------
17. బలివాడ కాంతారావు ------ బలివాడ కాంతారావు కథలు ------ (1998 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
18. భమిడిపాటి రామగోపాలం ------ ఇట్లు, మీ విధేయుడు ------ (1991 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
19. భానుమతీ రామకృష్ణ ------ అత్తగారి కథలు ------ 1960
20. మధురాంతకం రాజారాం ------ మధురాంతకం రాజారాం కథలు ------ 1980
21. మునిమాణిక్యం నరసింహారావు ------ కాంతం కథలు ------ 1940
22. ముళ్ళపూడి వెంకటరమణ ------ ముళ్ళపూడి వెంకటరమణ కథలు ------ 1950
23. రాచకొండ విశ్వనాథ శాస్త్రి ------ రాచకొండ విశ్వనాథ శాస్త్రి కథలు ------ 1960
24. శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి ------ శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి కథలు ------ 1940
25. సత్యం శంకరమంచి ------ అమరావతి కథలు ------ 1978
26. సింగమనేని నారాయణరావు ------ సీమ కథలు (సంకలనం) ------
27. శ్వేతరాత్రులు (సంకలనం)
28. రుతుపవనాలు (సంకలనం) ------
29. తుమ్మేటి రఘోత్తమరెడ్డి కథలు (సంకలనం) ------
30. నల్లకలువలు (సంకలనం) ------
31. తెలంగాణ కథలు (సంకలనం) --

నవలలు

1. అడివి బాపిరాజు ------ నారాయణరావు ------ 1934
2. అడివి బాపిరాజు ------ హిమబిందు ------
3. ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ ------ మాలపల్లి ------ 1922
4. ఉప్పల లక్ష్మణరావు ------ అతడు - ఆమె ------ 1950

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

5. ఓల్గా ------ ఆకాశంలో సగం ------
6. కాలువ మల్లయ్య ------ బతుకు పుస్తకం ------
7. కేశవ రెడ్డి ------ రాముడుండాడు రాజ్జెవుండాది ------ 1990
8. కొడవటిగంటి కుటుంబరావు ------ చదువు ------ 1946
9. గుడిపాటి వెంకటాచలం ------ మైదానం ------ 1928
10. చంద్రలత ------ రేగడివిత్తులు ------ 1990
11. చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం ------ గణపతి ------ 1920
12. జి.వి. కృష్ణారావు ------ కీలుబొమ్మలు ------ 1951
13. తెన్నేటి హేమలత ------ గాలి పడగలు నీటి బుడగలు ------ 1953, మలిముద్రణ 1970
14. తెన్నేటి హేమలత ------ మోహన వంశి ------
15. త్రిపురనేని గోపీచంద్ ------ అసమర్థుని జీవయాత్ర ------ 1946
16. త్రిపురనేని గోపీచంద్ ------ పండిత పరమేశ్వర శాస్త్రి వీలునామా ------ (1963 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
17. దాశరధి రంగాచార్య ------ చిల్లర దేవుళ్ళు ------ 1987
18. నవీన్ ------ కాలరేఖలు ------ (2004 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
19. నవీన్ ------ అంపశయ్య ------ 2000
20. బలివాడ కాంతారావు ----- గోడ మీద బొమ్మ, దగా పడిన తమ్ముడు
21. బీనాదేవి ------ పుణ్యభూమీ కళ్ళు తెరు ------ 1970
22. బుచ్చిబాబు ------ చివరకు మిగిలేది ------ 1946
23. బొల్లిముంత శివరామకృష్ణ ------ మృత్యుంజయుడు ------ 1947
24. మహీధర రామమోహన రావు ------ కొల్లాయి గట్టితేనేమి ------ 1965
25. మహీధర రామమోహన రావు ------ రధ చక్రాలు ------
26. మాలతీ చందూర్ ------ హృదయ నేత్రి ------ (1992 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
27. మొక్కపాటి నరసింహ శాస్త్రి ------ బారిష్టర్ పార్వతీశం ------ 1924
28. యండమూరి వీరేంద్రనాథ్ ------ తులసి దళం ------ 1970
29. యద్దనపూడి సులోచనారాణి ------ సెక్రటరి ------ 1970
30. రంగనాయకమ్మ ------ స్వీట్‌హోం ------ 1960
31. రంగనాయకమ్మ ------ జానకి విముక్తి ------ 1977

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

32. రంగనాయకమ్మ ------ బలిపీఠం ------
33. రాచకొండ విశ్వనాధశాస్త్రి ------ అల్పజీవి ------ 1956
34. రాచకొండ విశ్వనాథశాస్త్రి ------- నాలుగార్లు ----- 2003 9వ ముద్రణ
35. రావూరి భరద్వాజ ------ పాకుడురాళ్ళు ------ 1965
36. వట్టికోట ఆళ్వారు స్వామి ------ ప్రజల మనిషి ------ 1985
37. వడ్డెర చండీదాస్ ------ హిమజ్వాల ------ 1970
38. వడ్డెర చండీదాస్ ------ అనుక్షణికం ------ 1985
39. వాసిరెడ్డి సీతాదేవి ------ మట్టిమనిషి ------ 1970
40. వాసిరెడ్డి సీతాదేవి ------ మరీచిక ------ 1979
41. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ ------ వేయి పడగలు ------ 1939
42. వుప్పల లక్ష్మణ రావు ------ అతడు ఆమె ------ 1930
43. వెంకట పార్వతీశ్వర కవులు ------ మాతృమందిరం ------ 1918
44. వేలూరి శివరామశాస్త్రి ------ ఓబయ్య ------ 1936
45. శారద (యస్. నటరాజన్ ------ అపస్వరాలు ------ 1955
46. పి. శ్రీదేవి ------ కాలాతీతవ్యక్తులు ------ 1958
47. చలం ------ ఓ పువ్వు పూసింది ------ 1940

నాటకాలు

1. ఆత్రేయ ------ ఎన్.జి.వో., ఆత్రేయ నాటకాలు ------ 1949
2. కాళ్ళకూరి నారాయణ రావు ------ వరవిక్రయం ------ 1923
3. గురజాడ అప్పారావు ------ కన్యాశుల్కం ------ 1897
4. గోరాశాస్త్రి ------ ఆశ ఖరీదు అణా ------ 1964
5. చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం ------ గయోపాఖ్యానం ------ 1890
6. తిరుపతి వేంకట కవులు ------ పాండవోద్యోగ విజయాలు ------ 1907
7. త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరి ------ శంబుక వధ ------ 1930
8. త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరి ------ త్రిపురనేని రామస్వామి నాటకాలు ------ 1978
9. ధర్మవరం కృష్ణమాచార్యులు ------ విషాద సారంగధర ------ 1957

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

10. నార్ల వెంకటేశ్వర రావు ------ కొత్త గడ్డ ------ 1947
11. నార్ల వెంకటేశ్వర రావు ------ సీత జోస్యం ------ (1981 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
12. నిజం ------ రాచకొండ విశ్వనాథశాస్త్రి ------
13. పాకాల వేంకట రాజమన్నార్ ------ రాజమన్నార్ నాటికలు ------ 1930
14. భమిడిపాటి కామేశ్వర రావు ------ కచటతపలు ------ 1940
15. భమిడిపాటి రాధాకృష్ణ ------ కీర్తిశేషులు ------ 1960
16. వేదం వేంకటరాయ శాస్త్రి ------ ప్రతాపరుద్రీయం ------ 1897
17. సుంకర వాసిరెడ్డి ------ మాభూమి ------ 1947

యాత్రా గ్రంధాలు

1. ఏనుగుల వీరాస్వామయ్య ------ కాశీయాత్రా చరిత్ర ------ 1838
2. కోలా శేషాచలకవి ----- నీలగిరి యాత్ర ----- 1854
3. నాయని కృష్ణకుమారి ----- కాశ్మీర దీపకళిక

జీవిత చరిత్రలు, ఆత్మకధలు

1. ఆచంట జానకీరామ్ ------ నా స్మృతిపధంలో ------ 1957
2. ఆదిభట్ల నారాయణదాసు ------ నా యెరుక ------ 1920
3. కనుపర్తి వరలక్ష్మమ్మ ---- ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ దంపతులు
4. కందుకూరి వీరేశలింగం ------ కందుకూరి స్వీయచరిత్ర ------ 1919
5. కాళోజీ నారాయణరావు ------ ఇదీ నా గొడవ ------ 1953
6. చరితానంద స్వామి ------ శ్రీరామకృష్ణుని జీవిత చరిత్ర ------ (1957 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
7. టంగుటూరి ప్రకాశం ------ నా జీవిత యాత్ర ------ 1941
8. తిరుమల రామచంద్ర ------ హంపి నుంచి హరప్పా దాక ------ 1990 (2001 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
9. దరిశి చెంచయ్య ------ నేనూ, నా దేశం ------ 1930
10. పుచ్చలపల్లి సుందరయ్య ------ విప్లవ పథంలో నా పయనం ------ 1950

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

11. బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు ------ ఆంధ్ర వాగ్గేయకారుల చరిత్ర ------ (1961 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
12. గుడిపాటి వెంకటచలం ------ చలం ------- 1972
13. రావూరి భరద్వాజ ------ జీవన సమరం ------ (1983 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
14. వానమామలై వరదాచార్యులు ------ పోతన చరిత్ర ------
15. శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి ------ అనుభవాలు జ్ఞాపకాలు ------ 1955
16. ఉప్పల లక్ష్మణరావు ------ బతుకుపుస్తకం ------
17. గడియారం రామకృష్ణ శర్మ ----- శతపత్రము
18. భమిడిపాటి రామగోపాలం ----- ఆరామగోపాలమ్
19. "అష్టావధాని" రాంభట్ల పార్వతీశ్వర శర్మ ----- శ్రీ రాంభట్ల వేంకటీయము కీ| శే| డా|| రాంభట్ల వేంకట రావు (కుప్పిలి డాక్టరు) గారి సంగ్రహ జీవితచరిత్ర -----2007

సాహితీ చరిత్ర, పరిశోధన, విమర్శ

1. అక్కిరాజు ఉమాకాంతం ------ నేటికాలపు కవిత్వం ------ 1928
2. ఆరుద్ర ------ గురజాడ గురుపీఠం ------ (1987 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
3. ఆరుద్ర ------ సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం ------ 1967
4. ఆర్.ఎస్. సుదర్శనం ------ సాహిత్యంలో దృక్పధాలు ------ 1968
5. ఎస్.వి. జోగారావు ------ ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర ------
6. కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి ------ కవిత్వతత్వ విచారము ------ 1914
7. కరెవరపు వెంకట్రామయ్య ------ తెలుగు భాషా చరిత్ర ------
8. కురుగంటి సీతారామాచార్యులు ------ నవ్యాంధ్ర సాహిత్య వీధులు ------ 1942
9. కె.వి. రమణారెడ్డి ------ అక్షర తూణీరం ------ 1995
10. గుంటూరు శేషేంద్రశర్మ ------ కాలరేఖ ------ (1994 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
11. చేకూరి రామారావు ------ స్మృతికిణాంకం ------ (2002 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
12. జానపద విజ్ఞానం ------ ఆర్.వి.ఎస్.సుందరం ------
13. జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం ------ ఆంధ్ర సాహిత్య విమర్శపై ఆంగ్ల ప్రభావం ------ (1986 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

14. తాపీ ధర్మారావు ------ విజయ విలాసము - హృదయోల్లాస వ్యాఖ్య ------ (1971 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
15. పింగళి లక్ష్మీకాంతం ------ ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర ------ 1954
16. పోనంగి అప్పారావు ------ భరతుని నాట్యశాస్త్రము ------ (1960 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
17. బిరుదురాజు రామరాజు ------ తెలుగు జానపద గేయ సాహిత్యము ------ 1986
18. బేతవోలు రామబ్రహ్మం ------ పద్యకవితా పరిచయం ------
19. రాచమల్లు రామచంద్రారెడ్డి ------ అనువాద సమస్యలు ------ (1988 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
20. రాచమల్లు రామచంద్రారెడ్డి ------ సారస్వత వివేచన ------ 1976
21. రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ ------ వేమన ------ 1928
22. రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ ------ సారస్వతావలోకనం ------
23. వల్లంపాటి వెంకటసుబ్బయ్య ------ కధాశిల్పం ------ (199 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
24. వి.లక్ష్మణరెడ్డి ------ తెలుగు పత్రికా రచన - అవతరణ వికాసములు ------
25. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి ------ తెలుగు మెఱుగులు ------
26. శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి ------ అర్ధశతాబ్దపు ఆంధ్ర కవిత్వం ------ 1994
27. సర్దేశాయి తిరుమలరావు ------ శివభారత దర్శనము ------ 1971
28. సి.నారాయణరెడ్డి ------ ఆధునికాంధ్ర కవిత్వం, సంప్రదాయం, ప్రయోగం ------
29. డా. సాకిగారి చంద్ర కిరణ్ ---- శ్రీపాద (తెలుగు) - మాస్తి (కన్నడ) కథలు తులనాత్మక పరిశీలన ---- (శ్రీపాద్ సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి - మాస్తి వెంకటేశ అయ్యంగారు) - 2005

30 దార్ల వెంకటేశ్వరరావు -- జ్ఞానానందకవి ఆమ్రపాలి పరిశీలన --- 1998 31 ఒక రాజ కుమారుడి కథ ---- కాంతారావు

చరిత్ర, సంస్కృతి

1. ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం, బాలేందు రాజశేఖరం ------ ఆంధ్రుల చరిత్ర, సంస్కృతి ------ 1951
2. చిలుకూరి వీరభద్రరావు ------ ఆంధ్రుల చరిత్రము ------ 1919
3. మాడపాటి హనుమంతరావు ------ తెలంగాణ ఆంధ్రోద్యమ చరిత్ర ------

1. మిక్కిలినేని రాధాకృష్ణమూర్తి ------ తెలుగువారి జానపద కళారూపాలు ------ 1992

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

1. సురవరం ప్రతాపరెడ్డి ------ ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర ------ 1949 (1955 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
2. స్త్రీశక్తి సంఘటన ------ మనకు తెలియని మన చరిత్ర ------ 1990

తత్వ శాస్త్రం, తాత్వికత, భావాలు

1. గుడిపాటి వెంకటాచలం ------ మ్యూజింగ్స్
2. దాశరథి రంగాచార్య ------ శ్రీ మదాంధ్ర వచన వేద వాఙ్మయం ------
3. బులుసు వెంకటేశ్వర్లు ------ భారతీయ తత్వశాస్త్రము ------ (1956 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
4. త్రిపురనేని గోపీచంద్ ------ తత్వవేత్తలు
5. నండూరి రామమోహనరావు ------ విశ్వదర్శనం

ఉపన్యాసాలు, వ్యాసాలు

1. ఎస్.వి.జోగారావు ------ మణి ప్రవాళము ------ (1989 సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు)
2. గిడుగు రామమూర్తి ------ ఆంధ్ర పండిత భిషక్కుల భాషా భేషజం ------ 1920
3. చలం ------ స్త్రీ ------ 1930
4. పానుగంటి లక్ష్మీ నరసింహారావు ------ సాక్షి వ్యాసాలు ------ 1930
5. పురాణం సీత ------ ఇల్లాలి ముచ్చట్లు ------
6. యువభారతి ------ మహతి ------
7. రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మ ------ నాటకోపన్యాసములు ------ 1940

నిఘంటువులు

1. ఛార్లెస్ ఫిలిప్ బ్రౌన్ ------ బ్రౌన్ నిఘంటువు ------
2. శంకర నారాయణ తెలుగు-ఇంగ్లీషు నిఘంటువు --- 1900
3. ఉర్దూ-తెలుగు నిఘంటువు ----ఐ.కొండలరావు --- 1938

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

విజ్ఞానం, విజ్ఞాన సర్వస్వాలు

1. కొమర్రాజు వేంకటలక్ష్మణరావు (సంపాదకత్వం) ------ ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము ------
2. నండూరి రామమోహనరావు ------ విశ్వరూపం ------

ఇతరాలు

1. కనుపర్తి వరలక్ష్మమ్మ ------ శారద లేఖలు ------ 1934
2. చేకూరి రామారావు ------ చేరాతలు ------
3. తాపీ ధర్మారావు ------ పాతపాళీ ------ 1955
4. తెన్నేటి హేమలత ------ ఊహాగానం ------ 1975
5. పప్పూరి రామాచార్యులు ------ వదరుబోతు ------ 1953
6. ముట్నూరి కృష్ణారావు ------ లోవెలుగులు, ముట్నూరి కృష్ణారావు సంపాదకీయాలు ------ 1937
7. ముళ్ళపూడి వెంకట రమణ ------ బుడుగు ------ 1950
8. వెలగా వెంకటప్పయ్య (సంకలనం) ------ బాలసాహిత్యం ------
9. సంజీవ్ దేవ్ ------ రసరేఖలు ------ 1965
10. సామల సదాశివ -------మలయమారుతాలు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

నన్నయ యుగము : 1000 - 1100

ఈ యుగంలోని రచనలు, రచయితల వ్యాసాలకు చేర్చవలసిన వర్గాలు **[[వర్గం:నన్నయ యుగం కవులు]]** **లేదా [[వర్గం:నన్నయ యుగం రచనలు]]**

మరియు వ్యాసాలకు సంబంధించిన మూస **{{నన్నయ యుగం}}**

నన్నయ్య లేదా నన్నయభట్టు - ఆదికవి, వాగనుశాసనుడు

- శ్రీ మదాంధ్ర మహాభారతము - ఆదిపర్వము, సభా పర్వము, అరణ్య పర్వములో కొంత
- ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి - అలభ్యం
- లక్షణ సారము - అలభ్యం
- ఇంద్ర విజయము - అలభ్యం
- చాముండీ విలాసము - అలభ్యం

నారాయణ భట్టు - నన్నయ భట్టుకు సహకరించాడు

శివకవి యుగము : 1100 - 1225

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఈ యుగంలోని రచనలు, రచయితల వ్యాసాలకు చేర్చవలసిన వర్గాలు **[[వర్గం:శివకవి యుగం కవులు]] లేదా [[వర్గం:శివకవి యుగం రచనలు]]**

మూస {{శివకవి యుగం}}

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు

- శివతత్వ సారము

నన్నెచోడుడు

- కుమార సంభవము
- కళా విలాసము

పాల్కురికి సోమనాధుడు

- పండితారాధ్య చరిత్రము
- బసవ పురాణము
- అనుభవ సారము
- వృషాధిప శతకము - తెలుగులో మొదటి శతకం కావచ్చును.

వేములవాడ భీమకవి

తిక్కన యుగము : 1225 - 1320

ఈ యుగంలోని రచనలు, రచయితల వ్యాసాలకు చేర్చవలసిన వర్గాలు **[[వర్గం:తిక్కన యుగం కవులు]] లేదా [[వర్గం:తిక్కన యుగం రచనలు]]**

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఈ యుగానికి సంబంధించిన మూస **{{తిక్కన యుగం}}**

తిక్కన్న - కవి బ్రహ్మ, ఉభయ కవిమిత్రుడు

- శ్రీ మదాంధ్ర మహాభారతము - 15 పర్వములు
- నిర్వచనోత్తర రామాయణము
- విజయసేనము
- కవి వాగ్బంధనము

పావులూరి మల్లన

- గణిత సార సంగ్రహము - గణిత విజ్ఞానానికి సంబంధించిన రచన

ఎలుగంటి పెద్దన

- ప్రకీర్ణ గణితము - గణిత విజ్ఞానానికి సంబంధించిన రచన

గోనబుద్ధారెడ్డి

- రంగనాధ రామాయణము

చక్రపాణి రంగనాధుడు

- నయన రగడ

మూలఘటిక కేతన

- దశకుమార చరిత్రము
- ఆంధ్ర భాషా భూషణము
- విజ్ఞానేశ్వరీయము

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

కాచవిభుడు - విట్ఠలుడు (సోదరులు, గోనబుద్ధారెడ్డి కుమారులు)

- రంగనాధ రామాయణము ఉత్తరకాండము

మంచన

- కేయూరబాహు చరిత్రము

యధావాక్కుల అన్నమయ్య

- సర్వేశ్వర శతకము

మారన

- మార్కండేయ పురాణము

బద్దెన

- నీతిసార ముక్తావళి
- సుమతీ శతకము (ఇది బద్దెన రచించాడని ఒక అభిప్రాయము మాత్రమే)

శివదేవయ్య - ఈ క్రింది మూడు రచనలు చేసినాడని ఒక అభిప్రాయమున్నది.

- పురుషార్ధ సారము
- సకలనీతి సమ్మతము
- "శివదేవ ధీమణీ" శతకము

అప్పనమంత్రి

- చారుచర్య

అధర్వణాచార్యుడు (ఇతను నన్నెచోడుడు, తిక్కన మధ్యకాలమువాడై యుండవచ్చును)

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- ఇతడు భారతమును కొంతభాగము రచించియుండవచ్చునని అభిప్రాయము.
- వికృతి వివేకము, త్రిలింగ శబ్దానుశాసనము, అధర్వణ ఛందస్సు అనే లక్షణ గ్రంధాలు కూడా వ్రాశాడని కొన్నిచోట్ల ఉన్నది.

ఎఱ్ఱన యుగము : 1320 - 1400

ఈ యుగంలోని రచనలు, రచయితల వ్యాసాలకు చేర్చవలసిన వర్గాలు **[[వర్గం:ఎఱ్ఱన యుగం కవులు]] లేదా [[వర్గం:ఎఱ్ఱన యుగం రచనలు]]**

ఈ యుగానికి సంబంధించిన మూస **{{ఎఱ్ఱన యుగం}}**

ఎఱ్ఱన - ప్రబంధ పరమేశ్వరుడు, శంభుమిత్రుడు

- శ్రీ మదాంధ్ర మహాభారతము - అరణ్య పర్వము సంపూర్తి
- హరివంశము
- లక్ష్మీనృసింహ పురాణము
- "సంక్షేప రామాయణము" అనే కావ్యాన్ని కూడా రచించాడంటారు.

నాచన సోమన

- ఉత్తర హరివంశము

గోన బుద్ధారెడ్డి -

- రంగనాధ రామాయణము

హుళక్కి భాస్కరుడు, అతని పుత్రుడు మల్లికార్జున భట్టు, అతని మిత్రుడు అయ్యలార్యుడు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- భాస్కర రామాయణము

రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు (రావిపాటి తిప్పన)

- త్రిపురాంతకోదాహరణము
- ప్రేమాభిరామము, అంబికా శతకము, చంద్ర తారావళి - అనే గ్రంధాలు కూడా వ్రాశాడు కాని అవి అలభ్యం.

చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు

- విక్రమ సేనము (అలభ్యం)

విన్నకోట పెద్దన

శ్రీనాధ యుగము : 1400 - 1500

ఈ యుగంలోని రచనలు, రచయితల వ్యాసాలకు చేర్చవలసిన వర్గాలు **[[వర్గం:శ్రీనాధ యుగం కవులు]] లేదా [[వర్గం:శ్రీనాధ యుగం రచనలు]]**

ఈ యుగానికి సంబంధించిన మూస **{{శ్రీనాధ యుగం}}**

వేమన

- వేమన శతకము

శ్రీనాథుడు - కవిసార్వభౌముడు

- మరుత్తరాట్చరిత్రము
- శృంగార నైషధము
- పల్నాటి వీరచరిత్రము

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- హరవిలాసము
- కాశీ ఖండము
- భీమ ఖండము
- క్రీడాభిరామము
- శివరాత్రి మహాత్మ్యము
- శాలివాహన సప్తశతి
- శృంగార దీపిక (ఇది వ్రాసినది కుమారగిరి రెడ్డి అని కూడా ఒక అభిప్రాయం ఉంది.)

పోతన - సహజకవి మరియు అతని శిష్యులు బొప్పరాజు గంగయ, వెలిగందల నారయ, ఏర్చూరి సింగన

- శ్రీ మదాంధ్ర మహాభాగవతము
- వీరభద్ర విజయము
- భోగినీ దండకము (ఇది పోతన రచనయేనని అభిప్రాయం)

మడికి సింగన

- వాసిష్ఠ రామాయణము
- భాగవతం దశమ స్కంధం ద్విపద
- సకల నీతి సమ్మతము - తెలుగులో మొట్టమొదటి సంకలన గ్రంధం
- పద్మపురాణం ఉత్తర ఖండం

పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు -

- జైమిని భారతము
- శృంగార శాకుంతలము
- అవసార దర్పణము, నారదీయము, మాఘ మహాత్మ్యము, పురుషార్ధ సుధానిధి, మానసోల్లాస సారము - అనే గ్రంధాలు రచించాడు కాని అవి లభించలేదు.

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ప్రతాప రుద్రుడు

- నీతిసారము (రాజనీతి గురించి)

అధర్వణుడు

- త్రిలింగ శబ్దానుశాసనము

భైరవి కవి

- రత్నసారము - (విలువైన మణుల గురించి)

మనుమంచి భట్టు

- హయలక్షణ సారము (గుర్రాల గురించి విజ్ఞాన గ్రంధము)

తాళ్ళపాక అన్నమయ్య

- అన్నమయ్య కీర్తనలు
- శ్రీవేంకటేశ్వర శతకము
- అలమేలు మంగా శతకము

తాళ్ళపాక తిమ్మక్క

- సుభద్రా కళ్యాణము

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

జక్కన

- విక్రమార్క చరిత్రము

అనంతామాత్యుడు

- భోజరాజీయము
- ఛందోదర్పణము
- రసాభరణము

గౌరన

- నవనాథ చరిత్రము
- హరిశ్చంద్ర కథ ద్విపద కావ్యము

దగ్గుపల్లి దుగ్గన

- కాంచీ మాహాత్మ్యము
- నాచికేతూపాఖ్యానము

దూబగుంట నారాయణ కవి

- పంచతంత్రము

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

బైచరాజు వేంకటనాథుడు

- పంచతంత్రము (బైచరాజు)

వెన్నెలకంటి సూరకవి

- విష్ణుపురాణము

పిడుపర్తి సోమన (పిడుపర్తి సోమనాథ కవి)

- బసవ పురాణము

నంది మల్లయ - ఘంట సింగన (జంట కవులు)

- ప్రబోధ చంద్రోదయము
- వరాహ పురాణము

కొఱవి గోపరాజు

- సింహాసన ద్వాత్రింశిక

వెన్నెలకంటి అన్నయ్య

- షోడశ కుమార చరిత్ర

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

వెన్నకోట పెద్దన

- కావ్యాలంకార చూడామణి

కూచిరాజు ఎఱ్ఱన

- కొక్కోకము ("రతి విలాసం" అనే సంస్కృత కామశాస్త్ర గ్రంధానికి తెలుగు)

మడికి అనంతయ్య (మడికి సింగన తమ్ముడు)

- విష్ణుమాయా విలాసము (అయితే ఇది చింతలపూడి ఎల్లన వ్రాశాడనే అభిప్రాయం కూడా ఉంది)

వెన్నెలకంటి జన్నమంత్రి

- దేవకీనందన శతకము

కొలని గణపతి దేవుడు

- శివయోగ సారము
- మనోబోధన

అయ్యలరాజు తిప్పయ్య

- ఒంటిమెట్ట రఘువీర శతకము

ఆంధ్రకవి రామయ్య

- విష్ణుకాంచీ మాహాత్మ్యము

చెందలూరు చిక్కయ్య

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- వాచికేతూపాఖ్యానము

పశుపతి నాగనాథుడు

- విష్ణు పురాణము

దోనయామాత్యుడు

- సస్యానందము (శాస్త్ర గ్రంధము - వర్షముల ఆగమ సూచనలు, జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారం)

శ్రీధరుడు

కృష్ణమాచార్యుడు

పిడుపర్తి నిమ్మయాచార్యుడు

పిడుపర్తి (మొదటి) బసవకవి

పిడుపర్తి (రెండవ) బసవకవి

ప్రోలుగంటి చెన్న శౌరి

గంగనాచార్యుడు

ఈశ్వర ఫణిభట్టు

సదానంద యోగి

పెనుమత్స వెంకటాద్రి

పెనుమత్స గోపరాజు కవి

అడిదము నీలాద్రి కవి

మాడయ కవి

రేవణూరి తిరుమల కొండయార్యుడు

రాయల యుగము : 1500 - 1600

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

ఈ యుగంలోని రచనలు, రచయితల వ్యాసాలకు చేర్చవలసిన వర్గాలు **[[వర్గం:రాయల యుగం కవులు]] లేదా [[వర్గం:రాయల యుగం రచనలు]]**

ఈ యుగానికి సంబంధించిన మూస **{{రాయల యుగం}}**

కృష్ణదేవరాయలు - ఆంధ్రభోజుడు

- ఆముక్త మాల్యద

అష్టదిగ్గజాలు

అల్లసాని పెద్దన

- మను చరిత్రము
- హరికథా సారము

నంది తిమ్మన

- పారిజాతాపహరణము

ధూర్జటి

- శ్రీకాళహస్తి మాహాత్మ్యము
- శ్రీకాళహస్తీశ్వర శతకము

మాదయ్యగారి మల్లన

- రాజశేఖర చరిత్ర

అయ్యలరాజు రామభద్రుడు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- రామాభ్యుదయము
- సకలకథాసార సంగ్రహము

పింగళి సూరన

- రాఘవ పాండవీయము - మొట్టమొదటి ద్వ్యర్థి కావ్యము
- కళాపూర్ణోదయము - ఆరవీటి తిమ్మరాజు వంశానికి చెందిన నంద్యాల కృష్ణమరాజుకు అంకితమిచ్చాడు. ఇది తెలుగు సాహిత్యంలో చాలా విశిష్టమైన కావ్యంగా మన్ననలు పొందింది.
- ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము
- గిరిజా కళ్యాణం
- గరుడ పురాణం (తెనుగించాడు)

రామరాజభూషణుడు (భట్టుమూర్తి)

- వసు చరిత్రము
- హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము
- నరసభూపాలీయము

తెనాలి రామకృష్ణుడు లేదా తెనాలి రామలింగడు

- పాండురంగ మాహాత్మ్యము
- ఘటికాచల మాహాత్మ్యము
- ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము
- కందర్పకేతు విలాసము - అలభ్యం. జగ్గన ప్రబంధ రత్నాకరము లోని కొన్ని పద్యాల వల్ల ఈ గ్రంధ వివరాలు తెలుస్తున్నాయి.
- హరిలీలా విలాసము - అలభ్యం. జగ్గన ప్రబంధ రత్నాకరము లోని కొన్ని పద్యాల వల్ల ఈ గ్రంధ వివరాలు తెలుస్తున్నాయి.

తాళ్ళపాక చిన్నన్న

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- పరమయోగి విలాసము
- అష్టమహిషీ కళ్యాణము

మొల్ల(కుమ్మరి మొల్ల)

- మొల్ల రామాయణము

కందుకూరి రుద్రయ్య

- నిరంకుశోపాఖ్యానము
- జనార్ధనాష్టకము
- సుగ్రీవ విజయము (యక్షగానము)

సంకుసాల నృసింహ కవి

- కవికర్ణ రసాయనము (మాంధాతృ చరిత్రము)

ఎలకూచి బాలసరస్వతి

- యాదవ రాఘవ పాండవీయము
- మల్లభూపాలీయము (భర్తృహరి సుభాషితం)
- రంగ కౌముది (అలభ్యం)

నాదెండ్ల గోపన

- కృష్ణార్జున సంవాదము

కాకుమాని మూర్తికవి

- పాంచాలీ పరిణయము

చింతలపూడి ఎల్లన

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- రాధామాధవము
- విష్ణుమాయా నాటకము
- తారక బ్రహ్మ రాజీయము (వేదాంత గ్రంధము)

చదలవాడ మల్లయ

- విప్రనారాయణ చరిత్రము

బుట్టేపాటి తిరుమలయ్య

- ద్విపద భారతము

మాదయ్య

- మైరావణ చరిత్రము

తెనాలి రామభద్రకవి

- ఇందుమతీ పరిణయము

దోనేరు కోనేరు కవి

- బాల భాగవతము (ద్విపద)

అద్దంకి గంగాధర కవి

- తపతీ సంవరణము

పొన్నగంటి తెలగన్న

- యయాతి చరిత్ర

శంకర కవి

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- హరిశ్చంద్ర కథ

ఎడపాటి ఎఱ్ఱన

- శృంగార మల్హణ చరిత్రము

కుమార ధూర్జటి

- కృష్ణరాయ విజయము

తరిగొప్పు మల్లన

- చంద్రభాను చరిత్రము

సారంగు తమ్మయ్య

- వైజయంతీ విలాసము

అందుగుల వెంకయ్య

- రామరాజీయము (అళియ రామరాజు చరిత్ర)

కాసె సర్వప్ప

భాస్కర పంతులు

బైచరాజు వెంకటనాధ కవి

వెల్లంకి తాతంభట్లు

పిడుపర్తి సోమనాధుడు

పిడుపర్తి బసవకవి

కోట శివరామయ్య

మల్లారెడ్డి

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

రామరాజు రంగప్పరాజు

మట్ల అనంత భూపాలుడు

కంచి వీరశరభ కవి

తిమ్మరాజు

తాళ్ళపాక తిరువెంగళ నాధుడు

రాయసము వేంకట కవి

చరిగొండ ధర్మన్న

తురగా రామకవి

చెన్నమరాజు చెన్నమరాజు

తెనాలి అన్నయ్య

సవరము చిననారాయణ నాయకుడు

దామెర వేంకటపతి

చిత్రకవి పెద్దన్న

యాదవామాత్య కవి

కంసాలి రుద్రయ్య

ముద్దరాజు రామన్న

చిత్రకవి అనంతకవి

లింగముగుంట రామకవి

లింగమగుంట తిమ్మన్న

వెలగపూడి వెంగనార్యుడు

రెంటూరి రంగరాజు

సింహాద్రి వేంకటాచార్యుడు

రాజలింగ కవి

చిత్రకవి రమణయ్య

కాకునూరి అప్పకవి

దక్షిణాంధ్ర యుగము: 1600 - 1775

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

లేదా నాయకరాజుల యుగము ఈ యుగంలోని రచనలు, రచయితల వ్యాసాలకు చేర్చవలసిన వర్గాలు

[[వర్గం:దక్షిణాంధ్ర యుగం కవులు]] లేదా [[వర్గం:దక్షిణాంధ్ర యుగం రచనలు]]

మూస {{దక్షిణాంధ్ర యుగం}}

ముద్దుపళని

- రాధికా సాంత్వనము

రంగాజమ్మ

- మన్నారుదాస విలాసము (యక్షగానము)
- ఉషా పరిణయము (ప్రబంధము)

మధురవాణి (సంస్కృత కవయిత్రి.)

- రఘునాధుని రమాయణ సంగ్రహమునకు సంస్కృతీకరణ

రామభద్రాంబ

- ఉషా పరిణయం (యక్షగానం)

క్షేత్రయ్య

- మువ్వగోపాల పదములు

రామదాసు

- రామదాసు కీర్తనలు

లింగనమఖి శ్రీకామేశ్వరకవి

- సత్యభామా సాంత్వనము

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- ధేను మాహాత్మ్యము (వచన గ్రంధము)

శృంగార నైషధ పారిజాతము

చేమకూర వెంకటకవి

- విజయ విలాసము
- సారంగధర చరిత్రము

రఘునాధ నాయకుడు (1614 - 1633)

- శృంగార సావిత్రి
- వాల్మీకి చరిత్రము
- పారిజాతాపహరణము
- భారత సంగ్రహము
- రామాయణ సంగ్రహము

విజయ రాఘవుడు (1633-73)

- రఘునాధాభ్యుదయము
- ప్రహ్లాద చరిత్రము
- విప్ర నారాయణ చరిత్రము
- పార్వతీ పరిణయము

కృష్ణాధ్వరి

తిరుమలాధ్వరి

- చిత్రకూట మహాత్మ్యము (యక్షగానము)

కోనేటి దీక్షిత చంద్రుడు

- విజయ రాఘవ కళ్యాణము (యక్షగానము)

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

చల్లా సూరయ్య

- వివేక విజయము (ప్రబోధ చంద్రోదయానికి యక్షగాన స్వరూపం)

కూచిపూడి నాటకములు

- ప్రహ్లాద నాటకము
- రామ నాటకము
- ఉషా పరిణయము

వెలిదండ్ల వేంకటపతి

- శృంగార రాధామాధవము

మట్ల అనంత భూపాలుడు

- కకుత్స్థ విజయము

సవరము చిననారాయణ నాయక్

- కువలయాశ్వ చరిత్ర

దామెళ వెంగ నాయక్

- బహుళాశ్వ చరిత్ర

విజయరంగ చొక్కనాధుడు

- నాగ మాహాత్మ్యము
- శ్రీరంగ మహాత్మ్యము

సుముఖము వేంకటకృష్ణప్ప నాయుడు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- జైమిని భారతము (వచన రూపం)
- సారంగధర చరిత్ర (వచన రూపం)
- రాధికా సాంత్వనము
- అహల్యా సంక్రందనము

రఘునాధ తొండమానుడు

- పార్వతీ పరిణయము

శేషము వేంకటపతి

- తారా శశాంకము

వేమన

- వేమన పద్యములు

పోతులూరి వీరబ్రహ్మేంద్రస్వామి

- బ్రహ్మంగారి కాలజ్ఞానం
- బ్రహ్మంగారి తత్వాలు

కుందుర్తి వేంకటాచల కవి

- మిత్రవిందా పరిణయము

వెలగపూడి కృష్ణయ్య

- మాలతీ మాధవము

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

నుదురుపాటి వెంకయ్య

- మల్లపురాణము

నుదురుపాటి సాంబయ్య

- ఆంధ్ర భాషార్ణవము
- సాంబ నిఘంటువు

కట్టా వరదరాజు

- ద్విపద రామాయణము

కళువ వీర్రాజు

- భారతము (వచన రూపం)

నంజయ్య

- హాలాస్య మహాత్మ్యము

క్షీణ యుగము : 1775 - 1875

ఈ యుగంలోని రచనలు, రచయితల వ్యాసాలకు చేర్చవలసిన వర్గాలు **[[వర్గం:క్షీణ యుగం కవులు]] లేదా [[వర్గం:క్షీణ యుగం రచనలు]]**

త్యాగరాజు

- త్యాగరాజు కీర్తనలు
- నౌకా భంగము (నాటకం)

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- ప్రహ్లాద చరిత్రము (నాటకం)

కంకంటి పాపరాజు

- ఉత్తర రామాయణము

కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుడు

- అనిరుద్ధ చరిత్రము

కూచిమంచి తిమ్మకవి

- కుక్కుటేశ్వర శతకము
- అచ్చతెనుగు రామాయణము
- నీలాసుందరీ పరిణయము
- రుక్మిణీ కళ్యాణము

కూచిమంచి జగ్గకవి

- చంద్రలేఖా విలాపము

వక్కలంక వీరభద్రకవి

- వాసవదత్తా పరిణయము

అడిదము సూరకవి

- చంద్రమతీ పరిణయము
- రామలింగేశ్వర శతకము
- ఇతని చాటువులు బహు ప్రసిద్ధములు

ధరణిదేవుల రామయమంత్రి

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- దశావతార చరిత్రము

దిట్టకవి నారాయణకవి

- రంగరాయ చరిత్రము

చిత్రకవి సింగనార్యుడు

- బిల్హణీయము

కృష్ణదాసు

- రాధాకృష్ణ విలాసము (గీత గోవిందం ఆధారంగా)

వేమనారాధ్యుల సంగమేశ్వరకవి

- అహల్యా సంక్రందనము

అయ్యలరాజు నారాయణకవి

- హంసవింశతి

గట్టు ప్రభువు

- కుచేలోపాఖ్యానము

కృష్ణకవి

- శకుంతలా పరిణయము

తరిగొండ వేంకమాంబ

- వేంకటాచల మాహాత్మ్యము
- రాజయోగసారము

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- విష్ణు పారిజాతము
- వశిష్ఠ రామాయణము
- జలక్రీడా విలాసము
- ద్విపద భాగవతము (ద్వాదశ స్కంధము)
- కృష్ణ మంజరి.
- శివలీలా విలాసము
- యక్షగానాలు, నాటకములు, శతకాలు

చెళ్ళపిళ్ళ నరసకవి

- యామినీపూర్ణతిలకా విలాసము
- వేంకటేశ్వర విలాసము

మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రి

- మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రి శతకములు - ఈ కవి 60 పైగా శతకములు వ్రాసెను.
- రాధాకృష్ణ సంవాదము

క్రొత్తలంక మృత్యుంజయకవి

- ధరాత్మజా పరిణయము (ద్వ్యర్థి కావ్యము)

బుక్కపట్నం తిరుమల వేంకటాచార్యులు

- అచలాత్మజా పరిణయము (ద్వ్యర్థి కావ్యము)

పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి

- రావణ దమ్మీయము (లంకా విజయము) (ద్వ్యర్థి కావ్యము)

అయ్యగారి వీరభద్రకవి

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- <u>యాదవ రాఘువ పాండవీయము</u> (త్ర్యర్థి కావ్యము) - ఇంతకు పూర్వము ఎలకూచి బాల సరస్వతి వ్రాసినది.

<u>ఓరుగంటి సోమశేఖరకవి</u>

- <u>రామకృష్ణార్జునరూప నారాయణీయము</u> త్ర్యర్థి కావ్యము) - యాదవ రాఘువ పాండవీయము - మరొక విధముగా

<u>ఆధునిక యుగము</u> : 1875 నుండి

1875 నుండి 2000 వరకు వెలువడిన రచనలు, రచయితలు, రచయిత్రుల జాబితా ఈ భాగంలో చేర్చాలి. ఇక్కడినుండి సాహిత్య ప్రక్రియలు అనేక రంగాలలో వికసించాయి. కనుక ఒకో ప్రక్రియానుసారం విభజించాలి. కనుక ఈ భాగం ప్రత్యేక జాబితా వ్యాసంగా చేయబడుతున్నది.

ఈ కాలంలో వివిధ సాహితీ ప్రక్రియలు విస్తరించాయి. అచ్చు యంత్రాలు రావడం వల్లా, విద్య అందరికీ అందుబాటులోకి రావడం వల్లా ఎన్నో రచనలు మనకు లభ్యమౌతున్నాయి. కనుక ఈ యుగంలోని రచయితలనూ, రచనలనూ మరిన్ని జాబితాలుగా విభజిస్తున్నాము. సౌలభ్యం కోసం ఈ భాగంలో "ఆధునిక యుగం" అనే పదాలను వాడడం లేదు. చూడండి - **<u>ఆధునిక యుగం సాహితీకారుల జాబితా</u>**

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

కొన్ని శతకాలు

- శ్రీ కాళహస్తీశ్వర శతకము - ధూర్జటి
- వేమన శతకము - వేమన
- సుమతీ శతకము- బద్దెన (భద్ర భూపాలుడు)
- దాశరథీ శతకము - కంచెర్ల గోపన్న (రామదాసు)
- భాస్కర శతకము - మారవి వెంకయ్య
- నీతి శతకము
- నారాయణ శతకము- పోతన
- కవి చౌడప్ప శతకము - కవి చౌడప్ప
- కృష్ణ శతకము - నృసింహకవి? తిక్కన? భీమకవి? వెన్నెలకంటి జన్నమంత్రి?
- ఆంధ్ర నాయక శతకము- కాసుల పురుషోత్తమ కవి
- నరసింహ శతకము - శేషప్ప
- రామలింగేశ శతకము - అడిదము సూరకవి
- వృషాధిప శతకము- పాల్కురికి సోమనాధుడు
- మారుతి శతకము
- దేవకీనందన శతకము
- గువ్వలచెన్న శతకము
- కుమార శతకము - పక్కి వేంకట నరసింహ కవీంధ్రుడు
- కుమారీ శతకము - పక్కి వేంకట నరసింహ కవీంధ్రుడు

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- వేంకటేశ శతకము
- భర్తృహరి సుభాషిత త్రిశతి - ఏనుగు లక్ష్మణ కవి, ఎలకూచి బాల సరస్వతి, పుష్పగిరి తిమ్మన (మూడు అనువాదములు)
- సూర్య శతకము
- సర్వేశ్వర శతకము - యథావాక్కుల అన్నమయ్య
- శ్రీ (అలమేలుమంగా) వేంకటేశ్వర శతకము- తాళ్ళపాక అన్నమయ్య
- ధూర్తమానవా శతకము
- సత్యవ్రతి శతకము - గురజాడ అప్పారావు
- కుప్పుసామి శతకము
- విఠలేశ్వర శతకము - "మధుర కవి" డా.కూరెళ్ళ విఠలాచార్యులు
- భక్త కల్పద్రుమ శతకము - ముహమ్మద్ హుస్సేన్ (1949)
- సుమాంజలి - ముహమ్మద్ హుస్సేన్, మొక్కపాటి శ్రీరామ శాస్త్రి
- హరిహరనాథ శతకము - ముహమ్మద్ హుస్సేన్
- అనుగుబాల నీతి శతకము - ముహమ్మద్ హుస్సేన్
- తెనుగు బాల శతకము - ముహమ్మద్ హుస్సేన్
- రసూల్ ప్రభు శతకము - షేక్ దావూద్ (1963)
- అల్లా మాలిక్ శతకము - షేక్ దావూద్
- సూక్తి శతకము - సయ్యద్ ముహమ్మద్ అజమ్
- సోదర సూక్తులు - ముహమ్మద్ యార్
- హుస్సేన్ దాస్ శతకము - గంగన్నవలి హుస్సేన్ దాస్
- ప్రవక్త సూక్తి శతకము - అల్హాజ్ ముహమ్మద్ జైనులే అబెదీన్
- పాపసాబుమాట పైడిమూట - తక్కల్లపల్లి పాపాసాహెబ్
- సాధుశీల శతకము - షేక్ ఖాసిమ్
- గురుని మాట - షేక్ ఆలీ
- మానస ప్రబోధము - షేక్ ఆలీ
- మిత్రబోధామృతము -షేక్ రసూల్ (వివేకోదయ స్వామి)
- భయ్యా శతకము - అబెదీన్
- బ్రహ్మ విద్యా విలాసము - ఉమర్ ఆలీ షా

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN

- బాల శతకము - మేడిశెట్టి సత్యనారాయణ
- ప్రార్థన శతకము - మేడిశెట్టి సత్యనారాయణ
- శ్రీనివాస శతకము - కంభంపాటి రామగోపాలకృష్ణమూర్తి

INFOTHIRST.BLOGSPOT.IN